

v i h

a ‘ n

p i t k ä t

j ä l j e t

MENNEISYYDESTÄ, VAINOSTA, VIHASTA JA SIITÄ,
MITÄ MEIDÄN OLISI SILLE TEHTÄVÄ

VIHAN PITKÄT JÄLJET

SUOMEN KULTTUURIRAHASTO
ARGUMENTA

TOIMITTAJA **MARJO KAARTINEN**
TOIMITUSSIHTEERI **KAROLIINA SJÖ**

OIKOLUKU **NIINA SIIVIKKO**
TAITTO JA ULKOASU **MERILEENA REUNANEN**

COPYRIGHT KIRJOITTAJAT JA SUOMENTAJAT

SUOMENNOKSET
MATTI PEIKOLA, HANNA SALMI JA MARI-LIISA VARILA
HUNTIN TEOKSEN SITAATTIEN SUOMENNOS TOIMITTAJAN.

ISBN 978-951-29-7402-3

ISBN 978-951-29-7403-0

VIHAN PITKÄT JÄLJET -HANKE **TURUN YLIOPISTO**
KIRJAN PDF-VERSIO **VIHANPITKATJALJET.NET**

PAINOTYÖ **PAINOTALO PAINOLA**, KAARINA 2018

VIHAN PITKÄT JÄLJET

*– menneisyydestä, vainosta, vihasta ja siitä,
mitä meidän olisi sille tehtävä*

VIHALLE ANTAVAT TIETÄ JA TILAA MYÖS KAIKKI NE, JOTKA EIVÄT PUUTU ASIAAN.

CAROLIN EMCKE TEOKSESSA *VIHAA VASTAAN*, 71.

VIHAAMINEN ON EPÄTARKKAA. SITÄ, MIKÄ ON TARKKAA, EI VOI VIHATA KUNNOLLA.

CAROLIN EMCKE TEOKSESSA *VIHAA VASTAAN*, 16.

VIHOLLISUUSKUVA EI PIDÄ OTTEESSAAN NIITÄ, JOILLA EI OLE RIITTÄVÄSTI OMAA VIHAA TAI KATEUTTA ULKOISTETTAVAKSI.

RAUNO JUNTUMAA TEOKSESSA *MIKSI VIHAAMME?*, 182.

TÄSSÄ TILANTEESSA HISTORIALLISEN TOTUUDEN VAATIMUKSESTA ON TULLUT VÄLTTÄMÄTÖNTÄ KANSALAISROHKEUTTA.

LYNN HUNT TEOKSESSA *HISTORY: WHY IT MATTERS*, 4.

SAATTEEKSI

Turun yliopiston tutkimuskeskus TUCEMEMS perustettiin vuoden 2009 lopussa englannin kielen ja kulttuurihistorian edustajien yhteistyön innoittamana. Tänä päivänä keskus yhdistää useita eri oppiaineita ja tiedekuntia edustavia tutkijoita. Suomen Kulttuuri-rahasto rahoittaa vuosina 2017–2018 keskuksen tutkimushanketta *Argumenta: Vihan pitkät jäljet*. Hankkeen puitteissa on järjestetty kaksi työpajaa: *Vieras vaarallinen uskonto vuonna 2017* ja *Uhrin identiteetti 2018*. Molemmat ovat avanneet luonnontieteilijälle aivan uuden kiehtovan maailman ja runsaasti haasteita myös omaan työhön.

On ollut ilahduttavaa kokea nuorten tutkijoiden innostus ja vartuneempien tutkijoiden vastuullinen paneutuminen kulloinkin esillä olevaan aihepiiriin. Työpajojen suljetut istunnot ja julkiset luentotilaisuudet ovat tarjonneet osallistujille mahdollisuuden kokemusten ja ajatusten jakamiseen, raikkaiden mielipiteiden esittämiseen ja haasteelliseen dialogiin. Hankkeen menestys on osoitus johtoryhmän ja sen puheenjohtajan professori Marjo Kaartisen kriittisestä tieteellisestä otteesta ja saumattomasta yhteistyöstä.

Kutsu ohjausryhmän jäseneksi oli minulle yllätys. Hankkeen nyt lähestyessä loppuaan haluan kiittää kaikkia siihen osallistuneita mielenkiintoisesta yhteistyöstä ja lämpimästä ymmärtämyksestä ajoittain heikoilla jäillä liikkuvan luonnontieteilijän askeleita kohtaan.

Raaseporissa heinäkuun 9. päivänä 2018

Helena Ranta

SISÄLLYS

- 5 HELENA RANTA
Saatteeksi
- 8 MARJO KAARTINEN
Esipuhe
- 16 MAIJASTINA KAHLOS
*Kärsimyksen kirkkain kruunu. Marttyyriys myöhäis-
antiikin uskonnollisissa ja poliittisissa kiistoissa*
- 27 NIINA SIIVIKKO
Kulttuurinen omiminen ja saamelaiset
- 34 KURT VILLADS JENSEN
*Elämää uskontojen välissä: Kilpailu ja yhteistyö Välimeren
alueen moniuskontoisissa yhteiskunnissa keskiajalla*
- 50 ELINA PIRJATANNIEMI
Uskonnonvapauden kipupisteitä
- 65 SATU LIDMAN
Raiskaus oikeudenkäynnit menneisyydessä
- 69 HELENA RANTA
Voiko ja pitääkö antaa anteeksi?
- 74 CARMEN BALTZAR
*Valkoinen ylivalta, uhrin retoriikka ja julkisen puheen
laajempi ilmapiiri*

- 85 NENA MOČNIK
Kokemuksellisen oppimisen välttämättömyys vaikeita aiheita käsiteltäessä
- 97 REIMA VÄLIMÄKI
Polemiikkien perintö
- 105 LOTTA LEHTI
Miten yhteiskunnallista vuoropuhelua voisi parantaa?
- 112 Mitä pitää tehdä?
- 118 Lähteet ja lisää luettavaa
- 122 Kirjoittajat
- 124 Hankkeen johto
- 124 Harjoittelijat ja avustajat
- 125 Työpajoihin osallistuneet

ESIPUHE

Vihan pitkät jäljet -hankkeemme lähti liikkeelle siitä, että pohdimme sanan ja teon välistä suhdetta menneisyydessä. Meitä siis kiinnosti vainon ja vihapuheen keskinäinen suhde. Edellyttääkö ensimmäinen jälkimmäistä? Yleensä edellyttää, totesimme. On vaikea löytää vainoa kokonaan vailla vihapuhetta, vaikka sillä on toki ollut vainoissa hyvin erilaisia rooleja – ja vainot ovat erilaisia. Stalinin vainot olivat tyystin toisenlaisia luonteeltaan kuin Hitlerin, vaikka molemmat päättyivät miljooniin ja taas miljooniin uhreihin. Hitler tarvitsi paljon enemmän vihapuhetta.

Puhe tai kirjoitus ei ole vaaratonta. Raivo ja uhkaileminen vaikkapa netissä ei ole viatonta, vaikka se olisikin vain ajattelemattomuudesta syntyvää. Kun järki tai arvostelukyky pettää, sanoista tosiaankin käydään tekoihin – ja sen vuoksi laki tuntee rikoksen nimeltä kiihottaminen kansanryhmää vastaan.

Vihapuhe tähtää vahingoittamiseen, eikä sen sisällön totuudellisuudella ole kirjoittajalle tai puhujalle merkitystä. Toki hän saattaa uskoa asiaansa ja olla vihassaan vilpitön. Vihapuhe ei kuitenkaan etsi totuutta eikä rauhaa.

Tutkijat ovat olleet huolestuneita viime vuosien kiihtyvistä trendistä, jossa yhä rasistisemmat liikkeet ja puolueet ovat saaneet jalansijaa yhä useamman parlamentin saleissa ja päässeet vallan ylimpiin kabinetteihin, myös valtioiden hallituksiin. Tätä kirjoitettaessa Euroopan Unionin parlamentin äärioikeisto koettaa järjestäytyä yhdeksi ryhmäksi.

Euroopan laajuisesti nämä liikkeet ja puolueet pukevat usein demokratiavastaisen, rasistisen ja vihaan pohjautuvan ohjelmansa peiteilmaisuihin. Rasismista on tullut maahanmuuttokriittisyyttä, naisvihasta suojelua, fasismista kansallismielisyyttä. Isänmaallisuus, liput ja vaakunat on kaapattu ääriajattelun symboleiksi. Jos näitä

peiteilmaisuja vähän raapaisee, takana ammottaa maailmankuva, joka pohjautuu väkivaltaa ihannoivalle tai ainakin sen hyväksyväälle aatteelle. Tuo aate ylläpitää villiin mielikuvitukseen perustuvaa kuvaa rodullisesti puhtaasta suuresta menneisyydestä ja haluaa sulkea toisenlaiset omien rajojen ulkopuolelle, ellei enemmänkin. Muiden muassa median ja tutkijoiden tehtävä on raaputtaa sen pintaa ankarasti.

Juuri tällä hetkellä näiden liikkeiden maalaama suurin ja yleisin uhkakuva ovat muslimit, joiden pelätään islamilaistavan läntisen maailman. Sata vuotta sitten samanlaisen uhkakuvan muodostivat ennen kaikkea juutalaiset, joiden kuviteltiin olevan globaalissa salaliitossa hallitakseen maailmaa. Mielikuvituksellisten rotuteorioiden, väärennettyjen dokumenttien ja loputtoman vihapuheen avulla saatiin tarpeeksi kansan hiljaista tukea, ja seuraukset tiedetään.

Hyvin samankaltainen, myös osin organisoitu, viha muslimeja kohtaan täyttää tänään nettiä ja hiipii salakavalasti myös sellaisten pariin ja ajatteluun, jotka eivät muutoin suin surminkaan osallistuisi ääriilikkeisiin. Toiseuttaminen, vihapuhe ja kansankiihotus onnistuvat olemaan sekä ajattomia että reagoimaan nopeasti yhteiskunnan muutoksiin ja paineeseen. Vihapuhe vetoaa tunteisiin ja pyrkii herättämään tunnepohjaista, lähes biologista inhoa. Keskiajalla harhappiset tai huonot munkit olivat pohjattoman irstaita elostelijoita, jotka eivät kyenneet hillitsemään viettejään. Sama ennakkoluulo on sittemmin kohdistunut tummaihoisiin, juutalaisiin ja tällä hetkellä muslimimiehiin. Mutta vaikka tietyt teemat toistuvat, toiset peitetään. Muukalaisvihaa ei enää toisen maailmansodan jälkeen ole yleensä voinut esittää biologiseen rasismiin pohjautuvana, vaan tilalle ovat tulleet kulttuuriset argumentit. Mekanismit ja osa retorikkasta kumpuavat kuitenkin myöhäisantiikista asti.

Vihan perimmäinen tarkoitus ei välttämättä kaikilla vihaajilla ole tuhota jokaista maanpiirin muslimia, mutta viha kerää vihaa ympärilleen ja synnyttää lisää vihaa. Viha tarttuu, ja viha synnyttää vainoa. Meidän kaikkien tehtävä on kukin omalta osaltamme sanoa

tälle kaikelle ystävällinen mutta jämää ei. Jos emme näin tee vaan vaikenemme, teemme niin kuin tekivät 1930-luvun saksalaiset. Kuten Carolin Emcke sanoo, ”vihalle antavat tietä ja tilaa myös kaikki ne, jotka eivät puutu asiaan”.

Vihan pitkät jäljet -hankkeemme pohjasi ensisijaisesti keskiajan ja uuden ajan alun monien eri alojen tutkijoiden vuoropuheluun nykypäivän ja tätä hetkeä koskevan yhteiskunnallisen tutkimuksen ja tutkijoiden kanssa. Toimme keskusteluun myös erilaisten kansalaisjärjestöjen näkökulmia. Keskiöön nostimme erityisesti uskonnon, uhrin ja uhriutumisen teemat, koska nämä ovat niin olennaisia tämän päivän vihapuheessa. Olemme olleet sitä mieltä, että menneisyyden tutkijoilla, olivat he sitten kielen, kulttuurin, historian tai jonkun muun alan tutkijoita, olisi paljon enemmän annettavaa nykyiselle keskustelulle kuin he nyt pääsevät tarjoamaan. Olikin ilahduttavaa saada eräässä työpajamme palautelapussa tällainen pyyntö: ”Historioitsijat, olkaa kilttejä ja osallistukaa vielä enemmän julkiseen keskusteluun vihapuheesta, koska ajan tuomaa perspektiiviä tarvitaan”.

Vihaa on lietsottu menneinä vuosisatoina erityisen paljon uskonnon varjolla. Reformaatio on kuvaava esimerkki. Se mikä alkoi aivan tavanomaisena ja tuttuna kirkon toimien kritisointina, johti hyvin pian väkivaltaisuuksiin ja toisin uskovien vainoon. Kirjat ja ihmiset paloivat. Sodittiin verisesti. Protestanttien ja katolilaisten välille syntyi juopa, joka ei ole ottanut väistyäkseen. Toisin uskovalle naapurille on hädin tuskin annettu ihmisarvoa. Yhä vielä esimerkiksi Pohjois-Irlannissa kytee. Kun vihapuhetta katsoo kautta vuosituhsien, on helppo nähdä, että toisin uskova on tavanomaisesti nähty eläimellisenä, vaarallisena, koko maailmanjärjestyksestä uhkaavana.

Kun aloin aikoinaan tehdä tutkimusta reformaatioajan englantilaisten suhtautumisesta luostarilaitokseen sen lakkauttamisen aikoina, en alkuun ajatellut tutkivani vihaa. Ajattelin tarkastelevani vastarintaa ja sitä, etteikö kukaan asettunut heikomman, luostarei-

den, puolelle. Myöhemmin osasin jo ajatella, että näkökulmani oli jälkiviisas: eiväthän aikalaiset nähneet luostarilaitosta heikompana osapuolena, vaan päinvastoin se oli nimenomaan valtarakenteen ytimessä, mahtavan kirkon vallanpidon symbolikin. Mutta heikoman asemaan luostarilaitos joutui, kun se osin myös siihen kohdistuneen vihan ansiosta ja sen avulla Englannissa lakkautettiin 1530-luvun viimeisinä vuosina. Tämä ei käynyt pikkuhiljaa, niin kuin meillä Ruotsin valtakunnan alueilla, vaan kahdessa kertarysäyksessä, ensin pienet ja sitten suuret, kaikki viiden vuoden sisällä. Myös vihassa ja vimmassa, muttei pelkästään sellaisessa. Tarkastellessani sitä, miten englantilaiset suhtautuivat tähän jo ikaikaiseksi koettuun instituutioon, en voinut välttää lukemasta kymmenittäin vihapuhetekstejä.

Kruunu organisoii 1530-luvulla erityisen syntienkeruukiertueen luostareissa jo ennen kuin lakkauttamisista huhuttiinkaan. Niihin tehtiin tarkastukset piispantarkastuksen tapaan, ja näistä tarkastuksista koottiin erityinen luostareiden rikosten luettelo. Kun luettelo näytettiin parlamentin jäsenille, laki noiden synnin pesiksi osoittautuneiden talojen lakkauttamisesta oli merkittävästi helpompi saada lävitse. Sillä, olivatko synnit oikeita vai huhuja, viikon vai sadan vuoden takaisia, ei ollut tässä kohtaa merkitystä. Olennaista oli osoittaa se, mitä haluttiin näyttää toteen, ei se, mikä oli totta.

Puhuin tutkimuksissani propagandakampanjasta, kun tarkastelin puheenpartta, jolla mollattiin luostareita, konventteja, munkkeja, kerjäläisveljiä, nunnia ja sisaria, joista tuli protestanteille aivan erityisiä paaviuskoisuuden kauheuksien symboleita ja syntipukkeja. Nykypäivän puheenparren mukaan olisin ehkä puhunut vihapuhokampanjasta. Polemiikista ainakin oli kyse. Tuon ajan vihapuhe ei ollut erityisen organisoitunutta, mutta kun tällainen puhe kohdistui syntiä tehneisiin ihmisiin eikä kirkon opetuksiin sinänsä, se oli kuninkaan sallimaa ja sitä saattoi pitää kruunun virallisena kantana. Hiljainen hyväksyntä lietsoi lisää vihaa ja käynnisti prosessin, joka ei ole viidessäsadasa vuodessakaan täysin lakannut kytämästä.

Tämä teos kokoaa sivuillensa osan niistä lukuisista monitieteisistä ajatuksista, joita Vihan pitkät jäljet -hankkeen tilaisuuksissa nousi esiin. Hankkeella oli kaksi suurta päätapautumaa, joista ensimmäinen tarkasteli uskontoa, toinen uhreja ja uhriutumista. Teoksen rungon muodostavat tutkijoiden kirjoittamat artikkelit, joista valtaosa pohjautuu tapahtumissamme pidettyihin esityksiin. Osa on tätä teosta varten tilattuja tekstejä. Muu mukaan koostunut aineisto on ennen kaikkea toimittajan valitsemissa tulkintoja ja toimenpideehdotuksia työpajojen loppuraporteista sekä valikoima oivaltavia sitaatteja.

Toivon, että tämä kirja kuuluu monenlaisen lukijakunnan käsissä ja toivon, että lukija etsiytyy myös tämän teoksen pariin tarkoitettuna selainpelimme pariin. Pelissä pelaaja astuu keskelle epäluuloja, huhuja ja viholliskuvia. Pelin tapahtumat perustuvat historiallisiin esikuviin, ja ne osoittavat, että menneisyyden ihmiset sekä sortuivat vainoamaan että pystyivät nousemaan ennakkoluulojensa yläpuolelle. Vihan pitkät jäljet -peli löytyy osoitteesta vihanpitkatjaljet.utu.fi.

*

Minulla on ollut suuri ilo johtaa tätä Turun yliopiston Turku Centre for Medieval and Early Modern Studies -keskuksen piiristä nousutta hanketta, jolle Suomen Kulttuurirahasto myönsi Argumenta-rahoituksen. Idea hankkeeseen tuli alun perin Turun yliopiston englannin kielen tutkijoilta, joihin me muut johtoryhmäläiset hanakasti liityimme. Koko hankkeen johtoryhmän puolesta haluan kiittää Suomen Kulttuurirahastoa tästä hienosta rahoitusmuodosta ja meille myönnetystä rahoituksesta vuosille 2017–2018.

Kiitän lopuksi koko johtoryhmän puolesta hankkeen ohjausryhmään, yhteistyökumppaneiksi ja esitelmöitsijöiksi suostuneita erittäin lämpimästi. Hanketta on kaikilla sen käytännön tasolla pyörittänyt mestarillisesti Karoliina Sjö, jota emme voi kiittää tarpeeksi.

Lämmin kiitos kuuluu myös kaikille avustajillemme ja harjoittelijoillemme. Ja lopuksi tietenkin valtavan suuri kiitos hankkeen onnistumisesta kaikille lukuisille tapahtumiimme osallistuneille, jotka jakoivat anteliaasti monialaista tietämystään ja vihan vastaista päätäväistä henkeään.

Naantalissa 15. elokuuta 2018

Marjo Kaartinen

HYVIN SANOTTUA

VIHASTA JA PAHUUDESTA

AIKUISEN VIHA ON PAHAA SILLOIN, KUN SEN KOHTEESEEN EI LIITY LAINKAAN MYÖNTEISIÄ SITEITÄ. SILLOIN VIHA VOI OLLA KYLMÄÄ JA SOKEAA. VIHAN KOHDE NÄHDÄÄN VAIN OMAN TARPEEN TAI MIELIKUVAN KANNALTA JA PAHANA. VIHA EI TÄLLÖIN OLE HALLINNASSA JA LIUKUMA VIHASTA AGGRESSIOON ON LYHYT. VIHAN KOHDE NÄYTTÄÄ PAHALTA, JOKA ANSAITSEE PALKKANSA. TUHOAVUUDELLE TUNTUU OLEVAN TÄLLÖIN OIKEUTUS. NÄIN VOI KÄYDÄ VAHVAN KATTEUDEN VALLATTUA MIELEN.

IHMISILLÄ ON HORJUMATON USKO MIHIN TAHANSA VÄITTEESEEN, OLIPA SE KUINKA JÄRJENVASTAINEN TAHANSA, KUN HEITÄ TUKEE SAMOIN USKOVIER YHTEISÖ.

IHMISILLÄ, JOILLA ON SELKEÄ TAJU SIITÄ, KEITÄ HE OVAT JA MINKÄLAISIA HE HALUAVAT OLLA, ON LISÄSUOJA SELLAISTA PIILOVAIKUTTAMISTA VASTAAN, JOKA TÄHTÄÄ JULMUUTEEN, KUULIAISUUTEEN JA YKSIOIKOISEN AATTEEN OMAKSUMISEEN.

RAUNO JUNTUMAA TEOKSESSA *MIKSI VIHAAMME?*, 67, 113, 211.

ÄÄRIOIKEISTOLAISTEN RYHMIEN MUODOSTAMA UHKA ON ENEMMÄN KUIN OSIENSA SUMMA. KUN YHTEISKUNNALLINEN KESKUSTELU MUUTTUU SALLIVAMMAKSI RASISTISILLE NÄKEMYKSILLE, LAAJENEET MYÖS RADIKAALEMPIA NÄKEMYKSIÄ OMAAVIEN TOIMIJOIDEN PELIKENTTÄ.

DAN KOIVULAAKSO, MIKAEL BRUNILA JA LI ANDERSSON
TEOKSESSA *ÄÄRIOIKEISTO SUOMESSA*, 267.

KÄRSIMYKSEN KIRKKAIN KRUUNU. MARTTYYRIUS MYÖHÄISANTIIKIN USKONNOLLISISSA JA POLIITTISISSA KIISTOISSA

Maximianus vietiin heti tuomioistuimen eteen, ja prokonsulin käskystä kiduttajien petomainen joukko viipymättä piiritti hänet. Kuka voisi kuvata Kristuksen seuraajan voimaa tai häntä raastavien raakalaismaisuuutta, kiduttajien iskuja tai Kristuksen seuraajan voittoa, kiduttajien hullua raivoa tai kristityn kärsivää kestävyyttä? Hirveät kiduttajat vain lisäsivät iskujensa voimaa hakaten lyijypäisillä ruoskilla. He toteuttivat tuomarin vihaa ja kilpailivat siitä, kuka heistä olisi iskuissaan väkevin.

He kiduttivat häntä aina vain kiihkeämmin, vihaisina siitä, että heidän julmuutensa oli turhaa, sillä Herra omalla voimallaan palautti ja lisäsi Maximianuksen kestävyyttä.

Hakkaamisen voima hellitti vasta, kun siirryttiin raastamaan vitsoilla. Niinpä kun hakkaaminen (*contusio*) oli turvottanut kehon, myöhemmät lyönnit paljastivat sijoiltaan menneet raajat. Koko keho oli niin raastettu, että ruumiinjäsenten vammat olivat yhtä haavaa. Maximianus kohtasi voittajana kaikki nämä kärsimykset kuin olisi irtaantuneena omasta kehostaan. Niinpä sota käytiin hänen kehonsa ja kidutusten välillä, jumalattomien ja uskolleen omistautuneen välillä, hengenvoimien ja piinaajien välillä, Kristuksen sotilaan ja paholaisen sotilaiden välillä, kärsivän ja tuomarin välillä. Yksi kidutettu ihminen riitti taistelemaan niin kunniallaasti valtaisa määrää piinaa ja vihollisia vastaan, että

vihollinen ei saanut yhtäkään voittoa.

Näissä lainauksissa on monia antiikin marttyyrikertomusten lajille ominaisia piirteitä. Vakaumuksensa takia päähenkilö joutuu roomalaisen oikeusistuimen eteen ja kidutettavaksi. Kärsimykset ja kidutus kuvataan hyvin yksityiskohtaisesti. Olen tässä jättänyt osan kidutuskuvauksesta pois pitääkseni lainauksen riittävän lyhyenä, mutta tekstikohdista saa varmasti jonkin käsityksen kuvauksen konkreettisuudesta. Kidutetun ihmisen kärsimys kuvataan taisteluna, jossa hän lopulta voittaa piinaajansa. Hän osoittaa yli-inhimillistä kestävyyttä ja on niin fyysisten kärsimysten yläpuolella, että hän tuntuu olevan jo kehostaan irtaantunut. Hengenvoima tulee hänen kristillisestä vakaumuksestaan: hän on Kristuksen soturi. Vastakohtana ovat paholaisen soturit, hänen kiduttajansa. Kyse on siis myös kosmisesta taistelusta. Kertomus etenee siten, että Maximianus ja hänen kohtalotoverinsa Isaac kidutusten jälkeen lopulta kuolevat. Jälkipolvet muistavat heitä uskonsa puolesta kuolleina marttyyreina.

Tässä ehkä ensimmäisenä nousee ajatus kristittyjen vainoista 200-luvun loppupuolella ja 300-luvun alussa (esimerkiksi keisari Deciuksen vaino 249–251, Valerianuksen vaino 257–258 tai Diocletianuksen ja hänen hallitsijakumppaneidensa vaino 303–311/313). Näihin vainoihin liittyen on kirjoitettu huomattava määrä marttyyrikertomuksia, suurin osa jopa vuosisatoja myöhemmin. Osa kertoo ainakin osittain historiallisista tapauksista, osa on tutkimuksessa todettu myöhemmäksi fiktioksi. Tässä kirjoituksessa en keskity niihin 200-luvun vainoihin, vaan myöhempiin konflikteihin ja kiistoihin kristittyjen ryhmien kesken.

Tämä esimerkkimme Maximianuksesta on 300-luvun puolivälistä roomalaisesta Pohjois-Afrikasta, Karthagosta: Rooman keisarit olivat tässä vaiheessa kristittyjä, eli valtiovalta oli kristillinen. Miksi Maximianus kertomuksessa kärsii kristillisen uskonsa tähden? Hän on ns. donatolainen kristitty ja hänen vainoojansa ovat ns. valtavir-

ran eli keisarin tukeman kristinuskon edustajia. Donatolaiset muistetaan historiankirjoissa ennen kaikkea läntisen kirkon kuuluisimman kirkkoisän Augustinuksen kautta, sillä Augustinus valtavirtakirkon edustajana laati mittavan määrän kirjoituksia donatolaisia vastaan.

KRISTITTYJEN RYHMIEN VÄLISET KIISTAT

Antiikin aikana Rooman valtakunnassa oli monia erilaisia paikallisia kristittyjä ryhmiä. Erot näiden välillä saattoivat olla huomattavia. Osa ryhmistä kilpaili vaikutusvallasta keskenään; useimmiten tiedämme kiistoista teologisten traktaattien ja polemiikin kautta ja kirkolliskokouksista. Kuten ihmisten kanssakäymisessä välillä, erot johtivat toisinaan kristittyjen välisiin väkivaltaisiin yhteenottoihin. Kun kristinuskosta vakiintui keisarien tukema uskonto, mukaan asetelmaan tuli keisarivalta. Keisarit osallistuivat välienselvittelyihin ja tavoittelivat kristittyjen yksimielisyyttä, sillä he uskoivat sen yhtenäistävän myös valtakuntaa.

Paljon puhutaan myöhäisantiikin kristittyjen opillisista erimielisyyksistä. Oli kiistaa Kolminaisuuden määrittelystä, Kristuksen aseman ja luonnon määrittelystä sekä Neitsyt Marian asemasta Jumalan tai Kristuksen synnyttäjänä. Kaikki kiostat ja niistä kummunneet väkivaltaisuudet eivät kuitenkaan liittyneet opillisiin kiistoihin, ja opillisiin kiistoihin kietoutui muita erimielisyyksiä. Esimerkiksi suurkaupungeissa Roomassa, Konstantinopolissa ja Aleksandriassa kristittyjen ryhmien välille syntyi toisinaan mellakoita piispanvalinnoista.

Läpi 300-luvun jatkui kiista ns. nikealaisten ja ns. areiolaisten välillä saavuttaen välillä varsin väkivaltaisetkin mittasuhteet. Molemmat termit ”nikealainen” ja ”areiolainen” ovat ongelmallisia, mutta käytän niitä tässä tunnistettavuuden vuoksi. Lopulta nikealainen suuntaus vakiintui valtavirraksi ja areiolainen suuntaus tuomittiin

harhaoppiseksi, mutta 300-luvun kuluessa ei ollut mitenkään itsestään selvää, mikä suuntaus voittaisi. Valtasuhteet vaihtelivat. Keisareista esimerkiksi Constantius II kannatti ei-nikealaista (”areio-laista”) tulkintaa. Kun nikealaiset ja ei-nikealaiset ottivat yhteen vuonna 356 Aleksandriassa, Constantius lähetti kolme legioonaa Aleksandriaan tukemaan ei-nikealaisten puolta. Kun väkivaltaisuuksissa tuli kuolonuhreja, nousi kysymys myös marttyyriudesta. Olivatko mellakoissa kuolleet uskonsa puolesta kuolleita marttyyreita? Aleksandrian nikealainen piispa Athanasios julisti mellakoissa kuolleet nikealaiset marttyyreiksi, mutta monet muut kristityt kirjoittajat eivät hyväksyneet tätä.

” MARTTYYRI SYNTYI YHTEISÖNSÄ
ARVOSTUKSISTA MARTTYYRIKERTOMUKSEN
KERTOJIEN TAI KIRJOITTAJIEN KÄSISSÄ,
KUN HÄNEN KUOLEMANSÄ NÄHTIIN
YHTEISÖN NÄKÖKULMASTA ARVOKKAANA,
KUNNIAKKAANA JA MERKITYKSELLISENÄ.

Siiitä, kuka ansaitsi marttyyriin arvon, käytiin paljon keskustelua: ei siis ollut itsestään selvää, että väkivaltaisessa yhteenotossa väkivaltaisesti kuollut olisi saanut marttyyriin aseman. Kaikista, jotka astuivat vapaaehtoisesti kuolemaan, ei tullut marttyyreita. Marttyyri syntyi yhteisönsä arvostuksista marttyyrikertomuksen kertojien tai kirjoittajien käsissä, kun hänen kuolemansä nähtiin yhteisön näkökulmasta arvokkaana, kunniakkaana ja merkityksellisenä. Kirkon johtajat suhtautuivat varauksella tahalliseen kuoleman etsintään, eivätkä automaattisesti suoneet marttyyriin arvoa kaikille.

Samalla alueella saattoi olla useita kilpailevia kristillisiä kirkkoinstituutioita, ja näillä omat piispansa. Keisarit ja paikalliset käskynhal-

tijat myös yrittivät rauhoittaa paikallisia selkkauksia karkottamalla kiusallisiksi käyneitä piispoja ja muita kirkonmiehiä. Tunnettu antiikin lähteistä monia karkotettuja kirkonmiehiä eri suuntauksista. Ei-nikealaista kristinuskoa tukeneet keisarit karkottivat nikealaisia, nikealaista kristinuskoa tukeneet keisarit puolestaan karkottivat ei-nikealaisia. Esimerkiksi nikealaista tulkintaa kiihkeästi puolustanut piispa Athanasios karkotettiin kaikkiaan viisi kertaa Aleksandriasta, mutta hän palasi Aleksandriaan aina suhdanteiden muuttuessa.

Edellä mainittu keisari Constantius II esiintyy nikealaisten kristittyjen kirjoituksissa pahimpana mahdollisena vainoojana. Häntä verrataan raamatullisiin pahiksiin, kuten Kainiin, Sauliin ja Pontius Pilatukseen, ja kristittyjä vainonneisiin Rooman keisareihin, kuten Neroon ja Deciukseen ja vieläpä roomalaisten perivihollisiin persialaisiin. Esimerkiksi Poitiers'n piispa Hilarius kutsui keisaria Antikristukseksi. Hilarius kuvaa Constantiusta samaan tapaan kuin aikaisemmat kristityt kirjoittajat olivat kuvanneet kristittyjä vainonneita pakanakeisareita:

Sinä taistelet Jumalaa vastaan, sinä raivoat kirkkoa vastaan, vainoat pyhiä, vihaat Kristuksesta julistavia, sinä tuhoat uskonnon, olet hirmuhallitsija, et vain ihmisiä koskevissa vaan myös jumalallisissa asioissa.

Hilariuksen mukaan keisari Constantius oli samanlainen kuin pakanavainoojat:

Sinä teeskentelet olevasi kristitty, vaikka olet oikeastaan Kristuksen uusi vihollinen.

Näissä kristittyjen keskinäisissä konflikteissa aikaisemmista vainoista ja marttyyrikuvastosta tuli merkittävä poleeminen keino kilpailevaa ryhmää vastaan. Mitä tahansa yhteenottoja oli, vastapuoli

voitiin kuvata vainoojana ja oma puoli vainottuna. Roomalaiset kristityt keisarit, tukivat he mitä tahansa ryhmää ja kääntyivät toista ryhmää vastaan, olivat vainoojia tämän toisen ryhmän kuvastossa. Riski tulla leimatuksi vainoojaksi oli sen verran hankala asia, että keisarit ja käskynhaltijat yrittivät välttää tätä. Samoin monissa välienselvittelyissä ja väkivaltaisten mellakoiden kovaotteisissa kurinpalautuksissa vallanpitäjät yrittivät välttää viimeiseen saakka tekemästä marttyyreita.

AUGUSTINUS JA DONATOLAISET

Palaan vielä donatolaisiin. Donatolaiskysymys syntyi Diocletianuksen vainon jälkiselvittelyissä Pohjois-Afrikan kristillisissä yhteisöissä. Diocletianuksen vainon aikaan jotkut kristityt, jopa papit ja piispat, olivat taipuneet painostuksen alla, uhranneet roomalaisille jumalille ja jopa luovuttaneet uskonnollisia kirjoituksiaan ja rituaalisia esineitään roomalaisille viranomaisille. Vainojen jälkeen kristityt yhteisöissään kiistelivät siitä, pitäisikö nämä *lapsi*, uskonlujuudestaan hetkeksi luopuneet, ottaa takaisin uskovien yhteisöön. Tiukan linjan kristityt eivät halunneet ottaa ”pettureita” takaisin ilman uutta kastetta; vähemmän tiukkaa linjaa vetäneet olivat valmiita ottamaan katuvat takaisin ilmankin. Tästä seurasi se, että Pohjois-Afrikan kristilliset jakaantuivat 300-luvun alkupuolella kahteen suuntaukseen. Roomalainen valtiovalta eli nyt kristinuskoa tukeneet keisarit asettuivat vähemmän tiukkaa linjaa vetäneen suuntauksen puolelle.

Perinteisesti puhutaan ”katolisista” ja ”donatolaisista”. Näiden nimitysten antaminen oli ja on edelleen vallankäyttöä. Pohjois-Afrikan kristittyjen tiukan linjan tunnetuin johtohahmo oli Karthagon piispa Donatus, jonka mukaan vastustajat ryhtyivät kutsumaan heitä donatolaisiksi. Nimitys on siis vastustajien ulkoapäin antama nimitys. Itse donatolaiset kutsuivat itseään katolisiksi kristityiksi – ku-

ten myös vastapuoli. Näin siis 300- ja 400-luvuilla Pohjois-Afrikassa oli kaksi kilpailevaa kirkkoa, joista molemmat kutsuivat itseään katoliseksi kirkoksi. Donatolaiset puolestaan kutsuivat valtavirran kristittyjä caeciliaaneiksi (*Caecilianian*) näiden johtajan Caecilianuksen mukaan tai pettureiksi (*traditores*).

Donatolaisuus oli paikallinen roomalaisen Pohjois-Afrikan suuntaus. Useimpien tutkijoiden arvioiden mukaan donatolaiset olivat Pohjois-Afrikassa enemmistö. Caeciliaanikristityillä oli keisareiden ja roomalaisen valtiovallan tuki puolellaan. Lähteistä, jotka ovat voittopuolisesti voittajien eli keisarillisen hallinnon ja valtavirtakirkoksi muotoutuneen kirkon laatimia, saamme hajatietoja siitä, että donatolaisia yritettiin laittaa kuriin esimerkiksi kieltämällä toiminta ja konfiskoimalla kirkkoja, aika ajoin väkivaltaisestikin, ja että he tekivät vastarintaa. Esimerkiksi Maximianuksen ja Isaacin marttyyrikertomus, josta esittelin alussa otteita, sijoittuu yhteen tällaiseen vaiheeseen, vuosien 346–348 toimiin, joissa roomalainen valtiovalta ja keisareiden tukema valtakirkko painostivat donatolaisia. On vaikea arvioida, kuinka paljon näissä vainoissa tuli kuolonuhreja. Donatolaisille se oli suuri vaino. Kuten näimme Maximianuksen ja Isaacin tapauksesta, marttyyrikertomuksissa toisinnettiin aikaisempien vainojen tyyliä, kuvastoa ja henkeä. Donatolaisten kirjoituksista, kuten myös tästä marttyyrikertomuksesta, kuvastuu suuri inho roomalaista valtiovaltaa kohtaan: keisari, hänen edustajansa ja kilpaileva caeciliaanien kirkko olivat paholaisen kätyreitä.

Kun Augustinus, joka on läntisen kirkon tunnetuimpia teologeja, tuli Hippon caeciliaanikristittyjen piispaksi, oli hänen suuntauksensa melkoisesti alakynnessä. Hippon piispana Augustinus kävi lukuisia teologisia debatteja ja arvovaltataisteluita donatolaisia vastaan ja sai viranomaisten vahvan tuen. Augustinus moitti donatolaisia näiden väkivaltaisuudesta, laittomuudesta ja silmittömästä halusta marttyyriuteen. Hänen mukaansa donatolaiset hyökätessään ei-kristillisiä temppeleitä vastaan ja tuhotessaan näitä toimivat laittomasti, ilman

sopivan auktoriteetin valtuutusta. Jos joku heistä sai surmansa josakin tällaisessa hyökkäyksessä, ei hän ollut saavuttanut todellista marttyyriutta. Donatolaiset olivat tällöin vääränlaisia marttyyreita. Heidän kärsimyksensä oli vääränlaista ja vääristä syistä. Augustinus painotti tottelevaisuutta, erityisesti teoksessaan *De oboedientia* (Tottelevaisuudesta), jossa hän korosti, että pääasia marttyyriudessa ei ollut kärsiminen itsessään, vaan kärsimisen perusteet:

murhaajat kärsivät vainoa, mutta eivät he ole marttyyreita; avionrikkokat kärsivät rangaistuksen, mutta eivät he ole marttyyreita. Sinä donatolainen teet marttyyreitiasi suuren numeron: sinä julistat mitä kaikkea he kärsivät. Minäpä kysyn, miksi he kärsivät. Sinä ylistät heidän saamiaan rangaistuksia, minäpä tutkin niiden perusteita. Minä tutkin perusteita, kyllä, niiden perään minä kyselen. Kerro minulle, miksi hän kärsii, hän, jonka kärsimyksestä sinä leuhkit. Oikeamielisyyden puolesta? Opi tämä: oikeamielisyys itsessään on marttyyrien peruste. Rangaistus ei kruunaa marttyyreita, vaan peruste.

VÄKIVALTAINEN KULTTUURI

Roomalaisella oikeudenkäytöllä tai yleensäkin esimodernilla oikeudenkäytöllä on ikävä maine. Yleensä se yhdistetään julmiin rangaistuksiin ja kidutukseen, ja jossain määrin tämä on totta, mutta ei koko totuus. On kuitenkin syytä todeta, että roomalaisessa oikeudenkäytössä esimerkiksi orjien ja myöhemmin myös vapaasyntyisten kiduttaminen kuulusteluissa oli rutiininomainen toimenpide oikeustapauksissa, joissa rikosta pidettiin erityisen vakavana. Kidutus oli olennainen osa roomalaista oikeusjärjestelmää, ja myöhäisantiikissa niin maallisten kuin kirkollisten oikeusistuinten arkea.

” TÄLLAISELLA KUVAUKSELLA
VASTAVÄKIVALLASTA KEISARIN
LOUKKAAMATONTA MAJESTEETTIA
VASTAAN ON TÄYTNYT OLLA
VOIMAUTTAVA VAIKUTUS YHTEISÖSSÄ,
JOKA ITSE OLI JUURI KEISARILLISTEN
VIRANOMAISTEN KURITTAMA.

Tähän varsin väkivaltaiseen kulttuurimaastoon, jossa oli sekä valtion lainmukaista väkivaltaa että erilaisten ryhmien välistä laitonta väkivaltaa, sijoittuvat myös marttyyrikertomukset. Marttyyriuden ja vainon diskurssi myöhäisantiikissa oli symbolinen kieli, jonka avulla kirjoittajat käsitelivät väkivallan käytön olemassaoloa, joko sitä tuomiten tai sen hyväksyen ja sitä oikeuttaen. Esimerkiksi osana Maximianuksen ja Isaacin marttyyrikertomusta on Isaacin vankeudessa näkemä uni, jossa hän hyökkää itsensä keisarin kimppuun ja runtelee tämän. Tällaisella kuvauksella vastaväkivallasta keisarin loukkaamatonta majesteettia vastaan on täytynyt olla voimauttava vaikutus yhteisössä, joka itse oli juuri keisarillisten viranomaisten kurittama. Marttyyrikertomuksilla oli varmasti yhteisöä ja sen identiteettiä lujittava vaikutus.

On lähestulkoon mahdotonta arvioida, miten mittavaa keisarillisen hallinnon toiminta donatolaista kirkkoa vastaan oli 300-luvun kuluessa. Joidenkin arvioiden mukaan se ei olisi ollut mittavaa – yksinkertaisesti siksi, että Pohjois-Afrikan kristilliset yhteisöt olivat enemmistöltään donatolaisia. Kristittyjen keisareiden hallinto ja valtakirkon piispat, esimerkiksi Augustinus, olivat myös tietoisia siitä, ettei kannattanut antaa donatolaisten hankkia marttyyreita. Marttyyrius oli sen verran vaikuttava tapa vahvistaa yhteisöä ja mahtava poleeminen ase vastapuolta vastaan, ettei keisareilla eikä valtakirkolla ollut varaa antaa donatolaisten käyttää tällaista asetta hyväkseen.

Augustinus kävi väsymätöntä kampanjaa donatolaisia vastaan keisarillinen valtiovalta liittolaisenaan. Mikä oli lopputulos? Emme oikeastaan tiedä. Caeciliaanikristittyjen lähteet, jotka ovat lähinnä ainoita meille asti säilyneitä lähteitä, julistavat toisinaan voittoa, mutta tämä voitto ei ole aivan kiistaton. Tutkimuksessa kiistellään donatolaisten kohtalosta edelleen. Keisarillisella hallinnolla oli 430-luvulla jo muita huolia roomalaisen Pohjois-Afrikan suhteen, sillä vandaalit ottivat Pohjois-Afrikan haltuunsa. Donatolaiset kaatoavat lähteistämme, mutta se ei tarkoita sitä, että he olisivat hävinneet sosiaalisesta todellisuudesta.

Maijastina Kahlos

alkuperäislähteiden suomennokset kirjoittajan omia

KULTTUURISESTA OMIMISESTA

KALEVALAISEN RUNOUDEN SYNTYKYSYMYKSEEN KANTAA OTTAMATTA ON – – TÄYSIN KIISTATON TOSIASIA, ETTÄ KALEVALA-EEPOS POHJAUTUU NIMENOMAAN KARJALANKIELISEEN EIKÄ SUOMENKIELISEEN KANSANRUNOUTEEN. TÄSTÄ HUOLIMATTA KALEVALA, SUOMALAISEN KANSAKUNNAN IKIOMA SUURI KERTOMUS, ON ALUSTA ALKAEN HALUTTU ESITTÄÄ SUOMENKIELISENÄ.

AJATUS KALEVALAISESTA RUNOUESTA SUOMALAISENA RUNOUTENA KANONISOITUI 1800-LUVULLA KANSALLISEN HERÄÄMISEN MYÖTÄ. SIITÄ TULI KESKEINEN OSA SITÄ KEHITYSTÄ, JOKA JOHTI SUOMALAISUUDESTA ERILLISEN KARJALAIKUUDEN OLEMASSAOLON KIELTÄMISEEN – –. KALEVALAN JA LAAJEMMINKIN KALEVALAISEN RUNOUDEN SUOMALAISEKSI JULISTAMINEN TARKOITTI MYÖS SITÄ, ETTÄ KARJALANKIELISESTÄ RUNOPERINTEESTÄ MUOKATTIIN HYVIN TIETOISESTI SUOMENKIELISTÄ PERINNEARTEISTOA. KARJALAIKUUS JA KARJALAN KIELI UHRATTIIN TÄSSÄ PROSESSISSA SUOMALAIKUUDEN HYVÄKSI, MINKÄ VOI NÄHDÄ ENSIMMÄISEKSI NIISTÄ TIETOISISTA JA POHJIMMILTAAN ÄÄRIMMÄISEN POLIITTISESTI MOTIVOIDUISTA VALINNOISTA, JOTKA OVAT JOHTANEET KARJALAN KIELEN NYKYTILANTEESEEN SUOMESSA.

ANNELI SARHIMAA TEOKSESSA *VAIETUT JA VAIENNETUT. KARJALANKIELISET KARJALAISET SUOMESSA*, 55, 56.

KULTTUURINEN OMIMINEN JA SAAMELAISET

Valitettavan tuttu tapahtumaketju, ainakin monelle saamelaiselle: jossain julkisessa tilanteessa käytetään saamelaiskulttuurin elementtejä, väärin. Pilailupuodista ostettuja feikkisaamenpukuja tai niiden asusteita, joikaamista muistuttavaa jollotusta, naama noetuksi maskeerattuja ”saamelaisshamaaneja” tai halpatuotantona Aasiassa valmistettuja matkamuiistoja. Joku saamelainen tai saamelaisjärjestö kritisoi asiaa. Nousee somekohu, ja otsikot julistavat: ”saamelaiset loukkaantuivat!” Kansa ihmettelee, mistä ne saamelaiset taas suutuivat, eihän kukaan tarkoittanut pahaa, eikö ole isompiakin asioita, joista loukkaantua. Keskustelussa piiloon jää se fakta, että feikkipuvuista tai sketsihahmoista loukkaannutaan, koska ne isommatkin asiat ovat ratkaisematta. Surullista kyllä, valtakunnan uutisiin tunnutaan pääsevän helpommin somekohuilla pikkuseikoista.

Kulttuurinen omiminen (*cultural appropriation*) on päässyt viime aikoina yhä lisääntyvässä määrin keskusteluihin. Monelle termi on vielä kuitenkin tuntematon ja koko ajatuskin voi tuntua vieraalta: kuinka kulttuuria voisi omia tai varastaa? Eiväthän pizza, farkut tai lasten intiaanileikit ole mikään ongelma, tai ei niiden ainakaan pitäisi sellaisia olla. Kylläpä nykyään loukkaannutaankin kaikkesta! Keskustelu kulttuurisesta omimisesta on vaikeaa osaltaan juuri siksi, että yksinkertaisia, valmiita vastauksia aiheeseen ei ole. Samaan aikaan mukana ovat myös tunteet, eikä silloin aina muisteta, että myös tunteellinen kritiikki voi olla asiallista ja järkevää. Mielen-säpahoittamisretoriikalla on kaksi puolta: toisaalta sillä kuitataan kaikki kritiikki turhanpäiväiseksi tunteiluksi, toisaalta sillä taas vähätellään loukkaamisen merkitystä. Tietynlainen toiminta vain on loukkaavaa, ja on kaksinverroin inhottavaa loukkaamisen päälle vielä ilkkua, että loukkaannuittepas, hähä.

Kulttuurisen omimisen käsite on suhteellisen tuore, mutta itse ilmiö ei sitä ole Suomessakaan. Uutta ei ole myöskään tällaisen toiminnan kritisointi. Saamelaissymboleita on hyödynnetty erityisesti matkailumarkkinoinnissa jo kauan, ja Lapissa on esimerkiksi monilla paikkakunnilla ollut vankasti juurtunut tapa juhlia penkinpainajaisia feikkipukuihin pukeutuneena. Yhtä kauan tätä on myös kritisoitu saamelaisten suunnalta. Nykyaika on vain tuonut keskustelun entistä suuremman yleisön silmiin entistä nopeammin. Myös solidaarisuuden osoittaminen on tullut helpommaksi: yhä useammin keskusteluun osallistuvat myös valtaväestön edustajat. Samankaltaisesta solidaarisuudesta on kyse myös silloin, kun saamelaisjärjestöt älähtävät intiaanipäähineiden käytöstä. Alkuperäiskansojen yhteistyöllä ja keskinäisellä kanssakäymisellä on jo pitkä historia, jonka seurauksena myös monille saamelaisille on tuttua, kuinka tärkeitä päähineet ja niiden oikeanlainen käyttö ovat monille Amerikan alkuperäiskansoista. Samalla ilmiö – itselle tärkeiden ja pyhien symbolien halventava käyttöönotto valtaväestön toimesta – on saamelaisillekin valitettavan tuttu jokapäiväisestä elämästä suomalaisessa yhteiskunnassa.

Kulttuurisen omimisen lisäksi voidaan puhua myös kulttuurisesta varastamisesta ja lainaamisesta. Kulttuurilainat ovat normaali osa elämää. Lainaanmiseenhan sisältyy jo itsessään ajatus siitä, että symboli lainataan sellaisena kuin se on, vahingoittamatta sitä. Varastaminen taas sisältää ehkä vahvemmin tietoisien, vahingoittamaan pyrkivän toiminnan. Omiminen tuntuu omasta mielestäni kaikkein osuvimmalta määritelmältä ilmiölle: kulttuuriomija nappaa toiselta jotain itselleen ja käyttäytyy aivan kuin se olisi hänen omaansa kohdella kuten tahtoo. Omija ei useinkaan ajattele tekevänsä mitään väärää – hänestä voi tuntua jopa siltä, että hän osoittaa symboleita omimalla arvostusta niitä kohtaan.

Omimiseen sisältyy myös valta-asema: kuka tahansa ei saa omitua toisilta, vaan se vaatii aina jonkunlaisen vahvemman oikeuden tai näkyvyyden. Omimisen perimmäinen ongelma on kuitenkin se,

että se muuttaa alkuperäistä symbolia, irrottaa sen asiayhteydestään ja merkityksestään. Se nostaa olennaisimmaksi omijan näkemykset ja käyttötavat, vaikka niillä ei olisi enää mitään yhteyttä alkuperäisiin merkityksiin. Tämä eroaa kulttuurin normaaliin elämiseen kuuluvasta muutoksesta siinä, etteivät muutoksen välineet, muodot tai motiivit tule kulttuurista itsestään: sen varsinaisilta jäseniltä.

Esimerkiksi saamelaismusiikkia on uudistettu ahkerasti 1960-luvun lopulta lähtien Nils-Aslak Valkeapään tuotua ensin kitaran ja myöhemmin kokonaisen jazz-bändin mukaan esityksiinsä. Valkeapään ajatuksia paheksuttiin vahvasti perinteisen saamelaisyhteisön sisällä, mutta häntä myös ihailtiin, ja nykyisin hänen vaikutteitaan saamelaiselle nykymusiikille arvostetaan suunnattomasti. Saamelaiskulttuuria tuntemattomien muusikkojen pyrkimykset versioida joikuja taas ovat päättyneet onnettomammin, mitänsanomattomiksi jollotuksiksi. Merkitys ja yhteys kulttuuriin katoavat ilman tietoa alkuperäisten joikujen merkityksistä, niissä käytetystä kieli- tai tyylivalinnoista tai ylipäätään niiden asemasta kulttuurissa. Kauan omittuna ollut voi jo muuttua varastetuksi, jos tunnistamme feikkisymbolit jo paremmin kuin alkuperäiset. Jos joiun merkitys katoaa ymmärtämättömissä versioinneissa, voi vallalle jäädä käsitys, ettei kyseessä edes ole kuin turhanpäiväinen, hauska loilotus, syvällisemmistä merkityksistä tyhjä.

Mitä haittaa kulttuurisesta omimisesta siis sitten on? Pahimmillaan stereotyypeistä tulee vahvemmat kuin varsinaisesta kulttuurista ja kansan identiteetti alkaa kadota. (Feikistä) saamenpuvusta ja neljäntuulenhatusta tulee pohjoisen/Lapin symboli ja feikkipukuun pukeutunut ”shamaani” ottaa sujuvasti kaikki ulkomaiset vieraat lapinkasteella vastaan. Kritiikin edessä todetaan, että eihän tällä saamelaisuutta myydä, vaan Lappia. Saamenpukujen ja niiden jäljitelmien käyttöä tutkiva Anu Kilpeläinen puhuu tällöin ”symbolivarkaudesta”: saamelaisuuden symbolit on otettu niin tehokkaasti haltuun, että niiden annetaan ymmärtää jo symboloivan muuta kuin

saamelaisuutta. Tämä näkyy erityisesti feikkipukujen käytössä: saamelaisille pukuihin ladatut merkitykset katoavat ja kuvitellaan, että pilailupuodista ostettu ”lappalaisasu” on ihan tarpeeksi sinnepäin, onhan se samanvärinenkin. Ja jos joku pahastuu, niin oikeastaanhan asu symbolisoikin Lappia. Saamelaisuuden symbolit on irrotettu saamelaisuudesta ja otettu uuteen käyttöön merkitsemään jotain muuta.

Vallan lisäksi kulttuurisessa omimisessa on kyse pienten loukkausten ja kaltoinkohteluiden ketjuuntumisesta. Samalla kun valtaväestön edustajalle kyse on vain yhdestä symbolista ja – edellisten unohtuessa tai jäädessä uutispimentoon – yhdestä kerrasta, asettuu omimistapaus vähemmistökulttuurin edustajalle edellisten jatkoksi, uudeksi tapaukseksi pitkään ketjuun sivuuttamista, pilkkaa ja halventamista. Samaan aikaan kontekstina on epäsuhtainen valtaasetelma, jossa alkuperäiskansojen oikeuksia on poljettu tai jätetty huomiotta. Suomessakin on 1900-luvulla ollut vallalla vahva suomalaistamispolitiikka, jonka aikana saamelaislapsia on koululaitoksen sisällä pyritty sivistämään suomalaisiksi. Saamelaisuutta on opittu häpeämään ja suomalaisuutta tavoittelemaan samalla kun saamelaissymbolit ovat kelvanneet laajempaankin käyttöön. Prosessin myötä oman kulttuurin arvo on myös kadonnut, eikä sitä ole enää pidetty yhtä arvokkaana kuin suomalaiskulttuuria.

Miksi saamelaiset nähdään, mutta heitä ei kuulla? Miksi kerrotaan eteenpäin, että tulkaa kaikki turistit ja valtiopäämiehet katsomaan, meillä on tällainen hieno alkuperäiskansa, mutta ei välitetä siitä, esitelläänkö saamelaisia oikeasti vai ainoastaan halpakopioita heistä?

Olisi tärkeää muistaa, että alkuperäiskansoille on kirjattu kulttuurinen itsemääräämisoikeus YK:n alkuperäiskansojen oikeuksia käsittelevässä julistuksessa. Lisäksi Suomen perustuslaki takaa saamelaisille kulttuuri-itsehallinnon: oikeuden ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Tämä tuntuu saamelaisten osalta Suomessa unohtuvan. Sen sijaan saamelaisuus tunnutaan enemmän näkevän osana suomalaisuutta, ikään kuin suomalaisuuden yhtenä

alakulttuurina, jota siten myös hallitsee suomalaisuus. Saamelaisuus määritellään suomalaisuuden kautta, jolloin suomalaiset myös määrittävät saamelaiskulttuurin arvostuksen määrän: suomalaisille tuntuu olevan vaikea nähdä ja kunnioittaa esimerkiksi saamenpuvun arvoa saamelaisille, kun sillä ei samanlaista arvoa suomalaisille ole. Samaten ja osin tästä syystä koetaan, että saamelaisuuden symbolit ovat suomalaisten vapaassa käytössä.

Tällainen asenne huokuu välinpitämättömyyttä: saamelaisuus nähdään eksoottisena käyttötavarana, jota ei tarvitse tuntea paremmin. Se korostaa suomalaisen katseen ylivoimaisuutta saamelaiseen verrattuna, kun saamelaiskulttuurin symbolit määritellään sen mukaan, arvostavatko suomalaiset niitä ja millä tavalla.

Oman lisänsä soppaan tuo raha. Jos omittujen symbolien avulla myydään jotakin – oli kyseessä sitten Aasiassa valmistettu matkamuistokrääsä, Lapin turismi tai suomalainen design-laukku – tuo se omimiseen lisäloukkauksen: otimme omaisuutesi käyttöön, ja nyt vielä tienaammekin sillä. Samaan aikaan saamelaislasten on rahapulan takia vaikeaa saada omankielistä opetusta ja oppimateriaalia edes saamelaisalueilla, saati sitten muualla Suomessa.

Ovatko toisen, valta-asemaltaan heikomman kulttuurin symbolit sitten aina kiellettyjä käyttää? Onko suomalainen aina väärässä saamenpuvun pukiessaan, vaikka puku olisi pilailupuodin sijaan aito? Entä saamelaisen hopeakorun pukiessaan? Yksinkertaisia kyllä- tai ei-vastauksia ei ole, lähinnä vain kattava kirjo harmaan sävyjä ja kenties tunnusmerkkejä, joiden avulla voi luovia eteenpäin. Nostaisin tärkeimmiksi kriteereiksi harkita kolme asiaa: aitous, merkitys ja kunnioitus. Aitous on näistä ehkä yksinkertaisin: halpojen vähän-sinne-päin-tyylisten kopiotuotteiden käyttö ei ole missään tilanteessa asiallista. Saamelaiskulttuurissa saamenkäsiyöt, *duodji*, ovat näkyvä ja arvostettu osa elämää. Merkitys vaatii enemmän paneutumista: onko esineen tai vaatekappaleen käyttäminen sen omassa kontekstissa minulle sallittua, vai onko sillä joitakin rajoituksia? Entä voiko

sitä mitenkään käyttää kontekstistaan irti, kuten esimerkiksi jotakin saamenkäsiyötä? Kunnioitus on kaiken perusta: halutaanhan kulttuurin symboleita käyttää kunnioituksen ja ihailun vuoksi, ja silloin kulttuurin edustajien kuuntelu on kaiken A ja O. Miksi edes haluaisi koristaa itseään sellaisen kulttuurin symboleilla, jota ei arvosta?

Viime aikoina on onneksi ilmestynyt myös monenlaisia ohjeistuksia aihepiiristä. Esimerkiksi saamelaiskäräjien kuvaohjeistuksessa saamelaiskuvaston käyttämiseen markkinoinnissa on yksinkertaisena lähtökohtana se, että mukana ovat aina saamelaisia kuvattaessa saamelaiset itse, aidoissa asuissaan.

Saamelaisyhteisökään ei tietenkään ole mikään yksimielinen monoliitti. Aina löytyy yhteisön jäseniä, joiden mielestä ei ole väliä sillä, kuka käyttää symboleita ja millä tavalla. Tämäkin on ihan ymmärrettävää. Täytyy kuitenkin muistaa, että löytyy vähintään vastaava määrä ihmisiä, jotka kokevat esimerkiksi feikkipukujen käytön erittäin loukkaavana: joltakulta muulta saatu hyväksyntä ei poista sitä, että monelta muulta se jää saamatta. Kukaan ei pysty antamaan Vapaudut vankilasta -korttia koko yhteisön puolesta, ainoastaan oman mielipiteensä. Lisäksi on tärkeää huomioida, että monelle saamelaisuudesta on tullut jotain hävettävää ja saamelaissympboleista siten itselle arvottomia.

Lopulta kuitenkin palataan aina kunnioitukseen: täytyy hyväksyä, että toisesta kulttuurista tulevana ei voi mitenkään itse olla ylin auktoriteetti toisen kulttuurin asioissa. Suomalainen ei voi päättää saamelaisen puolesta, mikä saamelaiskulttuurissa on tärkeää ja mikä ei, mitä saamelaiskulttuurin symbolit saavat saamelaisille merkitä ja miten niitä saa käyttää. Joskus täytyy vain todeta, että tämä ei ole asia, jossa minun sanani on määräävä, vaan minun täytyy tässä kuunnella niitä, joita asia oikeasti koskettaa.

Niina Siivikko

HYVIN SANOTTUA

MONIKULTTUURISESTA YHTEISKUNNASTA

KYSYMYKSEEN, ONKO SUOMALAINEN YHTEISKUNTA MONIKULTTUURINEN, VOIDAAN VASTATA KAHDELLA TAVALLA. ENSIMMÄISEN VASTAUKSEN MUKAAN SUOMALAINEN YHTEISKUNTA ON MONIKULTTUURINEN, KOSKA TÄÄLLÄ ASUUVAT MONIEN KULTTUURIEN EDUSTAJIA. TOINEN VASTAUS ON, ETTÄ SUOMALAINEN YHTEISKUNTA EI OLE MONIKULTTUURINEN, KOSKA SUOMESSA ASUVILLA VÄHEMMISTÖILLÄ EI OLE SAMANLAISIA OIKEUKSIA KUIN VALTAVÄESTÖLLÄ.

VESA PUURONEN TEOKSESSA *RASISTINEN SUOMI*, 261.

ELÄMÄÄ USKONTOJEN VÄLISSÄ: KILPAILU JA YHTEISTYÖ VÄLIMEREN ALUEEN MONIUSKONTOISISSA YHTEISKUNNISSA KESKIAJALLA

Suhteet kolmen suuren abrahamilaisen uskonnon välillä muodostuivat jo keskiajalla: hyvät ja pahat, hyväksyvät ja torjuvat. Juutalaisuuden ja kristinuskon väliset keskustelut – toisaalta yhteisestä maaperästä, toisaalta tärkeistä eroista – alkoivat jo ensimmäisen vuosituhannen alussa, kun kristinuskko määriteltiin Uudessa testamentissa. 600-luvulla kristinuskko sai uuden haastajan islamista, jossa uskonto otti uuden, tarmokkaan ja sotilaallisesti kyvykkään muodon. Tässä tekstissä käsittelem lyhyesti tärkeimpiä erimielisyyden aiheita ja vuorovaikutuksen muotoja juutalaisten, kristittyjen ja islaminuskoisten välillä. Esimerkkien näkökulma on kristillinen, paitsi kielellisistä syistä, myös siksi, että se on itselleni näistä kolmesta perinteestä tutuin.

ONGELMIA JUMALAN KANSSA

Keskeisin ongelma on Jumala. Määritelmällisesti Jumalan on oltava ikuinen, muuttumaton ja inhimillisen maailman yläpuolella, mutta Jumalan täytyy myös jotenkin olla osa luomaansa maailmaa. Tästä kaikki kolme uskontoa ovat yhtä mieltä. Jumalan on ilmoitettava itsestään jotenkin: Tooran (Vanhan testamentin viiden ensimmäisen kirjan), Jeesuksen ja Uuden testamentin tai Koraanin kautta. Nämä kolme ratkaisua yhteen ongelmaan aiheuttavat lisää kysymyksiä: Onko Messias saapunut vai ei? Onko Messiaan valtakunta poliittinen vai vain hengellinen? Kuinka inhimillinen Jumalasta voi tulla, ja onko sopivaa tehdä häntä esittäviä kuvia? Kuinka valikoiva Jumala

on? Voiko ihminen pelastua muuten kuin oman uskonsa kautta?

Jumalan kolmen eri ilmoituksen välinen suhde ymmärrettiin keskiajalla eri tavoin eri uskontokunnissa. Juutalaisille Toora on jumalallinen ilmoitus, joka oli olemassa jo ennen maailman luomista ja jota on myöhemmin selitetty ja pohdittu Talmudin tutkimuksessa, kun taas Uusi testamentti ja Koraani eivät ole peräisin Jumalalta. Kristityille Toora ja muut Vanhan testamentin osat ovat jumalallista ilmoitusta, mutta oikea, täydellinen ymmärrys saavutetaan vain Uuden testamentin ja jo luomista ennen olemassa olleen Jeesuksen kautta. Useimmat kristityt ymmärsivät Koraanin ihmisten eikä Jumalan laatimana evankeliumijäljitelmänä. Muslimit väittivät, että Jumalan ilmoitus oli annettu juutalaisille, jotka turmelivat sen sanat. Siksi kristityille annettiin toinen ilmoitus, mutta hekin vääristsivät ilmoituksen sanat tai ainakin niiden tulkinnan. Kolmas ja lopullinen ilmoitus oli siis tarpeen: Koraani, Jumalan sana, joka oli olemassa ennen luomista.

” KESKIAJALLA USKONNOLLINEN
VÄLINPITÄMÄTTÖMYYS – NYKYPÄIVÄN
NÄKÖKULMASTA SIETÄMINEN – OLI
ERITTÄIN HARVINAISTA.

Tällaiset teoreettiset ongelmat aiheuttavat aina käytännön ongelmia. Missä määrin uskonnot määrittyvät uskomusten, missä määrin käytänteiden kautta? Kuinka paljon rituaalit voivat vaihdella saman uskonnon sisällä? Kenen tulisi hallita kulttipaikkoja ja pyhiä paikkoja, ja voidaanko ne jakaa toisen uskontokunnan edustajien kanssa? Ovatko uskonnollinen ja poliittinen valta kietoutuneet yhteen siten, että yhteinen hallinto merkitsee myös yhteistä uskontoa, vai voiko sama johtaja hallita eri uskontojen edustajia?

” KRISTITTYJEN KRITEERIT OIKEUTETULLE
PYHÄLLE SODALLE SYSTEMATISOITIIN
1100-LUVULLA, JA NE OVAT TISMALLEEN
SAMAT KUIN VIRALLISET JIHADIN
KRITEERIT, JOTKA LOPULTA KOOTTIIN
1300-LUVUN ALUSSA.

Keskiajalla uskonnollinen välinpitämättömyys – nykypäivän näkökulmasta sietäminen – oli erittäin harvinaista. Sitä esiintyi lähinnä esikristillisissä yhteisöissä, joiden kultit olivat vähemmän yhtenäisiä. Esimerkkeiksi sopivat Pohjois-Euroopan esikristilliset yhteisöt tai 1200-luvun mongolivaltakunta, joka lähes sadan vuoden ajan hyväksyi yhteiskunnan tärkeimpiin asemiin minkä tahansa uskontokunnan jäseniä riippumatta siitä, oliko kaani itse shamanistinen, buddhalainen, kristitty vai muslimi. Sitä vastoin kristityissä ja islaminuskoisissa yhteisöissä uskontoon perustuva, vähemmistöihin kohdistuva syrjintä oli tavallista. Sama olisi todennäköisesti pitänyt myös juutalaisten hallitsijoiden johtamiin yhteiskuntiin, jos tällaisia yhteiskuntia olisi keskiajalla ollut.

LAIN EROISTA JA OMAKSUMISESTA

Keskiajalla laki ei perustunut ihmisten väliselle yhteisymmärrykselle kuten nykyään, vaan liittyi läheisesti uskontoon. Uskonnolliset vähemmistöt säilyttivät yleensä oman päätäntävaltansa yksityiselämää, kuten avioliittoa ja perimystä, koskevissa asioissa. Uskonnolliset yhteisöt sopeutuivat kuitenkin yleensä vähitellen enemmistön käytänteisiin. Toisinaan tämä todettiin suoraankin. Muslimihallintoisessa Bagdadissa eläneet nestoriaanikristityt muuttivat perimyssäännöstöään vuoden 900 tienoilla samankaltaiseksi kuin musli-

meilla, ”joiden parissa elämme, ja koska pelkäämme näyttävämme heidän silmissään liian erilaisilta”.

Uskontojen välisissä oikeusprosesseissa oli tavallista, että enemmistöuskontoa edustavan todistajan sana painoi tuplasti enemmän kuin muiden: juutalainen tarvitsi kaksitoista todistajaa vannomaan viattomuuttaan, kun kristitylle riitti kuusi. Tämä kertoo yhteiskunnasta, jossa syrjintää tapahtui toisaalta uskonnon, mutta toisaalta myös yhteiskunnallisen aseman perusteella. Kristittyjen välilläkin oli eroa, sillä esimerkiksi kaupungin suurimpien kiltojen jäsenet tarvitsivat vähemmän todistajia.

Sotaan liittyvän lainsäädännön osalta voidaan selkeästi havaita, että uskontojen välillä oli vuorovaikutusta, vaikkakin tätä ilmiötä on tutkittu varsin vähän. Esimerkiksi Iberian niemimaan kristityt hallitsijat omaksuivat muslimien Koraaniin perustuvat säännöt sotasalaaliin jakamisesta. Kristittyjen kriteerit oikeutetulle pyhälle sodalle systematisoitiin 1100-luvulla, ja ne ovat tismalleen samat kuin viralliset jihadin kriteerit, jotka lopulta koottiin 1300-luvun alussa.

SIEDETYT VÄHEMMISTÖT

”Siedetyn vähemmistön” käsite on muodollisimmin esitetty islamin piirissä, mutta myös juutalaisuus ja kristinusko tuntevat sen käytännössä. Muslimihallitsijoiden tulisi hyväksyä juutalaiset, kristityt ja sabealaiset ja antaa heidän elää yhteisössään, koska kaikki ovat ”kirjan kansoina” vastaanottaneet jumalallisen ilmoituksen sen varhaisemmassa muodossa. Ei-muslimien täytyi maksaa erityistä veroa (*jizya*) ja erityisesti islaminuskonnon ensimmäisten vuosisatojen aikana myös äskettäin muslimieiksi kääntyneiltä perittiin tiettyä veroa (*kharaġ*).

Useimmissa kristityissä yhteisöissä, erityisesti lännessä, ei voitu kuvitellakaan, että muslimit voisivat asettua asumaan yhteiskuntaan ja silti jatkaa oman uskontonsa harjoittamista. Mutta kun kristityt

valloittivat muslimimaita Lähi-idässä tai Iberiassa, heistä tuli samalla suurten islaminuskoisten alueiden hallitsijoita, eivätkä he voineet vain karkottaa tai tappaa koko väestöä. Islaminuskoisen väestön annettiin jatkaa uskontonsa harjoittamista, mutta heiltä perittiin erityistä veroa.

” YHTEISELO USKONSOTURIEN VÄLILLÄ
OLI MAHDOLLISTA – AINAKIN JOISSAIN
PAIKOISSA JA JOINAIN AIKAINA.

Juutalaisilla oli erityisasema ainoana kristinuskon täysin tunnustamana suojeltuna vähemmistönä. Tähän oli kaksi teologista syytä. Ensinnäkin juutalaisten hajaannuksen ja kurjuuden ajateltiin heijastavan kristinuskon paremmuutta juutalaisuuteen nähden. Toiseksi Paavali oli ennustanut, että Israel kokee kääntymyksen Jeesuksen toisen tulemisen jälkeen. Jollei juutalaisia ole jäljellä, he eivät voi kääntyä. Juutalaisyhteisöihin kohdistuvia vainoja esiintyi siitä huolimatta, että kirkko periaatteessa suojeli juutalaisia.

Kristinuskon piirissä eri kirkkokunnilla saattoi olla vaikeuksia tulla keskenään toimeen. Espanjan *Reconquistan* eli takaisinvaltauksen aikana 1100-luvulta lähtien katoliset ristiretkeläiset vainoivat myös vanhoja mozarabilaisia kristittyjä yhteisöjä, jotka olivat asuneet muslimihallintoisessa Espanjassa jo neljäsataa vuotta. Useat mozarabit pakenivat muslimijohtoiseen Pohjois-Afrikkaan voidakseen jatkaa kristinuskon harjoittamista omalla perinteisellä tavallaan. Lähi-idän ristiretkivaltioissa monet lännestä tulleet lähetyssaarnaajat työskentelivät enemmän idän kristittyjen kuin muslimien parissa.

CONVIVENCIA

Termi *convivencia* – yhdessä eläminen – on viime aikoina aiheuttanut erimielisyyttä tutkijoiden parissa. Osalle tutkijoista termi merkitsee tahtoa elää yhdessä yhteisymmärryksen ja kunnioituksen vallitessa. Toiset taas määrittelevät termin olosuhteiden pakosta tapahtuvaksi moniuskontoisuuden hyväksynnäksi, joka johtuu lähinnä kyvyttömyydestä tappaa toisin ajattelevat.

Käytännössä uskontojen rajoilla toimivat yhteiskunnat ovat tyypillisesti käyttäneet välittäjinä henkilöitä, jotka ovat kyenneet toimimaan useammassa yhteisössä eri rooleissa. Iberian niemimaalla juutalaiset toimivat usein välittäjinä kristittyjen ja muslimien välisissä sotavankien vaihtamista koskeneissa neuvotteluissa. 800-luvun Bagdadissa idän kristityt käänsivät tieteellisiä tekstejä kreikasta arabiaksi, ja läntisessä Euroopassa kristityt teologit opiskelivat Vanhaa testamenttia hepreaksi juutalaisten opettajien johdolla.

Convivencia muodostui pitkällä aikavälillä tärkeäksi ja ehkä myös entistä luontevammaksi elämäntavaksi. Jopa ristiretkien aikaan Jerusalemissa toimineilla, äärimmäisen uskonnollisilla ja omistautuneilla temppeliherroilla saattoi olla islaminuskoisia liittolaisia ja ystäviä. Paikallisten temppeliritarien oli pyydettävä muslimeilta anteeksi vastikään Länsi-Euroopasta saapuneiden virkatoveriensä työkeyttä, kun tulokkaat keskeyttivät muslimien rukoukset temppeliritarien kirkossa. Uudet temppeliherrat eivät vielä osanneet käyttäytyä Jerusalemissa. Tällaiset esimerkit ovat toki harvinaisia verrattuna lukuisiin tarinoihin sodista ja vihamielisyyksistä, mutta niiden olemassaolo vahvistaa, että yhteiselo uskonsoturien välillä oli mahdollista – ainakin joissain paikoissa ja joinain aikoina.

YHTEISET KULTTIPAIKAT

Monet kulttipaikat olivat yhteisiä eri uskontokunnille siitä yksinkertaisesta syystä, että uskontokunnat pitivät pyhinä samoja henkilöitä. Pofeettojen ja patriarkkojen – kuten Abrahamin, Iisakin ja Jaakobin – haudoilla kävi niin juutalaisia, kristittyjä kuin muslimejakin. Toisinaan eri uskontokuntien edustajat vierailivat pyhillä paikoilla sovitusti eri päivinä, mutta useimmiten kulttipaikkoja käytettiin yhdessä ja yhtä aikaa.

Joissakin paikoissa säilytettiin useamman uskontokunnan pyhäinjäänteitä. Damaskoksen suuressa moskeijassa säilytetään Johannes Kastajan päätä, joka on pyhä niin kristityille kuin muslimeillekin. Moskeijassa säilytettiin kuitenkin satoja vuosia myös Husainin päätä, ennen kuin se palautettiin Kerbalaan, jossa Husainista tuli marttyyri vuonna 680. Damaskoksen moskeija onkin tärkeä pyhä paikka šiiamuslimeille. Moskeijassa on myös Saladinin (k. 1193) hauta. Saladin ei ole uskonnollinen hahmo, mutta voitettuaan ristiretkeläiset ja valloitettuaan Jerusalemin 1187 hänestä tuli yksi islamin historian suurimmista sankareista erityisesti sunnimuslimien näkökulmasta.

Eri uskontokunnat ovat määritelleet osan kulttipaikoista eri tavoin. Yksi uskonnollisesti latautuneimmista paikoista on Jerusalemin Tempelivuori pyhäkköineen. Juutalaisessa perinteessä kyse on Moorian vuoresta, jossa Abraham miltei uhrasi Iisakin ja jonka tempeliin kuningas Salomo piilotti liitonarkin. Kristityille paikka on merkittävä Jeesuksen ristiinnaulitsemisen jälkeisen taivaaseenastumisen paikkana. Muslimit taas pitävät sitä paikkana, jossa Muhammed nousi taivaaseen kuulemaan Jumalan ohjeita islamista.

Jotkin kulttipaikat ovat olleet eri uskontojen käytössä eri aikoina, toiset taas uskontokuntien yhteisiä. Eri uskontokuntien jäsenet ovat saattaneet osallistua samoihin juhlallisuuksiin tai toistensa seremonioihin. Pitkänäperjantaina Jerusalemin Pyhän haudan kirkon

kaikki kynttilät sammutetaan ja kaikkien kristittyjen kirkkokuntien jäsenet rukoilevat yhdessä kynttilät käsissään, kunnes jossain vaiheessa ennen pääsiäissunnuntain aamua yksi kynttilöistä syttyy itsestään, ja sitä käytetään kaikkien muiden kynttilöiden sytyttämiseen. Tämän ihmeen perinne on jatkunut keskiajalta nykypäivään, ja sitä todistavat perinteisesti myös monet kirkkoon kristittyjen seuraksi saapuneet muslimit.

EROTTELU JA SEKOITTUMINEN

Vaikka eri suuntausten välillä voidaan nähdä yhteyksiä, moniuskonnollisissa yhteiskunnissa on myös eroteltu ihmisiä uskonnollisin kriteerein. Kaupunkien torit jaettiin usein kolmeen tai neljään eri osaan, jotka oli erotettu toisistaan aidoin ja vartioiduin portein. Kaupungit itsessään taas saatettiin jakaa uskonnon perusteella kortteleihin siten, että esimerkiksi juutalaiset asuivat yhdessä osassa kaupunkia, kristityt toisessa.

Vähemmistöuskontojen edustajien vaadittiin käyttävän tiettyjä vaatteita tai merkkejä, joista heidät olisi helppo tunnistaa. Vuoden 1215 lateraanikonsiilissa eli suuressa kirkolliskokouksessa määrättiin, että kristityissä maissa asuvien juutalaisten tulisi käyttää vaatteissaan näkyvää, keltaista, ympyränmuotoista kangasmerkkiä. Tämä symboloi hopearahoja, jotka Juudas sai petettyään Jeesuksen. Joissakin muslimimaissa taas päätettiin, että juutalaisten ja kristittyjen olisi käytettävä tietynvärisiä turbaaneja tai vöitä, jotta muslimit tunnistaisivat heidät. Pääsyy erottelulle oli pelko eri ryhmien sekoittumisesta keskenään. Altistuminen toisen uskontokunnan ajatuksille saattoi nimittäin saada uskossa heikot yksilöt epäilemään vakaustaan. Tähän ei välttämättä tarvittu saarvoja tai keskusteluja, vaan jo fyysistä kontaktia pidettiin vaarallisena. Espanjassa juutalaiset varmistivat, että lapset eivät juoneet kristittyjen lastenhoitajiensa

maitoa pääsiäisen aikaan, koska maidossa saattoi olla jäänteitä ehtoollisesta. Harhaoppi tai toinen uskonto vertautui jossain ruumiinosassa olevaan syöpään: se tartuttaisi koko uskovien yhteisön, ellei tartunnan saanutta jäsentä leikattaisi pois ja poltettaisi välittömästi.

” KAIKISTA VAIKEINTA OLI ERI
KRISTITYN KIRKKOKUNNAN EDUSTAJIEN
KÄÄNNYTTÄMINEN: ORTODOKSIA OLI
LÄHES MAHDOTONTA VAKUUTTA
KATOLISEN OPIN TOTUUDELLISUUDESTA.

Seksi eri ryhmien välillä oli yleensä jyrkästi kiellettyä, mutta tätä oli käytännössä vaikea säännellä. Yksi tapa varoittaa liiallisesta lähenymisestä muiden ryhmien kanssa oli kuvailla näiden seksuaalisuutta eläimellisenä tai hirviömäisenä – muslimit ovat kiinnostuneita vain anaaliseksiä niin miesten kuin naistenkin kanssa, miespuolisilla juutalaisilla on kuukautiset ja kristittyjen munkkien suosituinta ajanvietettä on viedä viattomien nuorten naisten neitsyys. Tällaiset syytökset olivat erittäin tavallisia kaikkien osapuolten keskuudessa ja johtivat myös muiden uskontokuntien edustajien näkemiseen epäinhimillisinä. Tästä huolimatta uskontojen väliset avioliitot eivät olleet täysin tavattomia, ja toisinaan tällaisiin avioliittoihin päädyttiin myös hallitsijasukujen välisten yhteyksien vahvistamiseksi tai rauhansopimuksen solmimiseksi. Kristityn kanssa avioliiton solmineen musliminainen oli käännettävä kristityksi. Muslimin kanssa naimisiin menneet kristityt naiset kääntyivät joskus islaminuskoon, mutta saattoivat myös jatkaa kristinuskon harjoittamista itse, vaikka heidän lapsilleen tämä vaihtoehto ei ollutkaan sallittu.

KÄÄNNYTYS JA KÄÄNTYMINEN

Kristinusko ja islam ovat lähetysuskontoja, joiden velvollisuutena on auttaa ihmisiä pelastumaan käännättämällä heidät, kristittyjen sanoin, ”totuuden tielle”. Juutalaisuudessa käännättämisen rooli ei ole yhtä merkittävä, vaikka keskiajan moniuskontoisissa yhteiskunnissa jotkut kääntyivätkin myös juutalaisuuteen.

Lähetystyötä voitiin tehdä rauhanomaisesti tai erilaisia painostuskeinoja käyttäen. Keskusteluissa pyrittiin ratkaisemaan, missä kulkee taivuttelun ja voimankäytön välinen raja, sillä väkivaltainen käännetyö on periaatteellisesti ja teologisesti ajateltuna mahdotonta kaikissa kolmessa uskonnossa. Käytännössä osa kristityistä ja islaminuskoisista teologeista lähes hyväksyi ajatuksen siitä, että voitettujen vihollisten olisi valittava kääntymisen ja kuoleman väliellä. Periaatteellisella tasolla sota ja väkivalta nähtiin kuitenkin vain keinona saada aikaan rauha, joka puolestaan mahdollistaisi lähetystyön saarnaamisen ja sanan julistamisen muodoissa.

Enemmistöltään kristityillä alueilla muslimit ja juutalaiset pakotettiin toisinaan kokoontumaan paikallisiin kirkkoihin kuuntelemaan kristittyjen lähetyspappien saarnoja. Toisinaan uskontojen keskinäistä paremmuusjärjestystä pohdittiin eri uskontoja edustavien teologienvälisissä keskusteluissa. On vaikea arvioida, oliko tämä tapa laajalti levinnyt vaiko enemmänkin lähetyskirjallisuudessa käytetty teema, mutta joskus näin todella näyttää tapahtuneen. Se, kumman uskonnon raporteissa todetaan voittaneen, riippuu tosin siitä, kirjoittiko keskustelusta kristitty vai juutalainen. Keskiajan lähetystyötä koskevat ohjeet kristityille neuvoivat aloittamaan käännättämisen yhteiskunnan ylimmistä kerroksista. Jos hallitsija kääntyisi, muut seuraisivat perässä. Yleisenä totuutena pidettiin myös sitä, että lähiuskontojen jäseniä oli vaikeampi käännättää. pakanoiden käännättäminen koettiin siten helpoimmaksi. Muslimien käännättäminen oli vaikeaa ja juutalaisten vielä vaikeampaa, sillä

” 1100-LUVULLA KRISTITYT ALKOIVAT
LUOKITELLA ISLAMIN KRISTINUSKON
SISÄISEKSI HARHAOPIKSI. JUUTALAISSUUDEN
HE JAKOIVAT KAHTIA: VARSINAIISIIN
VANHAN TESTAMENTIN JUUTALAIISIIN JA
UUSIIN, HARHAOPPISIIN TALMUDILAIISIIN,
JOITA VOITIIN VAINOTA KRISTINUSKON
VIHOLLISINA.

nämä olivat lähimpänä kristinuskoa. Kaikista vaikeinta oli eri kristityn kirkkokunnan edustajien käännättäminen: ortodoksia oli lähes mahdotonta vakuuttaa katolisen opin totuudellisuudesta.

Lähetystyö saattoi perustua sanaan, ja siksi olikin tärkeä nojata auktoriteetteihin jotka myös toinen osapuoli hyväksyi. Toisen kristityn kanssa keskustellessa ei argumenttiaan kannattanut perustella oman perinteen kirkkoisien kirjoituksilla, vaan ainoastaan Raamatun sanalla. Juutalaisten kanssa keskustellessaan kristitty saattoi viitata vain Vanhaan testamenttiin ja muslimien parissa taas kaikkia ihmisiä velvoittavaan luonnolliseen lakiin.

Lähetystyö saattoi edetä myös omaan uskonnolliseen vakaukseen perustuvan esimerkin avulla. Kausittain oli suosittua ryhtyä marttyyriksi oman uskon puolesta. Lähetysaarnajat etsiytyivät toisen uskonnon pyhille paikoille ja rienasivat niitä mahdollisimman julkeasti, kunnes onnistuivat tulemaan surmatuiksi uskonsa vuoksi. Näin kävi Espanjassa vuoden 850 tienoilla, jolloin noin viisikymmentäviisi kristittyä hyökkäsi muslimiviranomaisia vastaan päätyen marttyyreiksi – siitä huolimatta, että kristityt kirkolliset johtajat pyysivät heitä hillitsemään itsensä ja kunnioittamaan uskontojen välillä vallinnutta haurasta rauhaa. 1200-luvulla etenkin fransiskaanit matkustivat muslimivaltakuntiin pilkkaamaan Muhammedia moskeijoissa. Osa heistä teloitettiin, mutta osan paikalliset muslimivi-

ranomaiset lähettivät takaisin kotiin sillä perusteella, että he olivat selvästi järjettömiä, eikä heitä tulisi ottaa vakavasti.

On vaikea arvioida keskiaikaisen lähetystyön menestystä. Lähetysaarnaat, jotka toimivat vailla maallisen vallan sekä uskonnollisia yhteisöjä erottelevan lainsäädännön suomaa tukea, eivät näyttäisi onnistuneen käännyttämään suuria joukkoja. Lähteiden tulkitseminen on kuitenkin hankalaa.

TOISTEN USKONTO TUTKIMUSKOHTENA

Moniuskontoisissa yhteiskunnissa oli selvästikin mahdollista elää oppimatta paljoakaan muista uskonnoista. Lähetysliikkeiden myötä kiinnostus tiedonkeruuseen kuitenkin kasvoi. Tavoite oli yleensä poleeminen: toista uskontoa vastaan oli helpompi argumentoida, kun sen tunsu paremmin.

Välimeren kristityt tutkivat juutalaisuutta ja islamia sekä alkukielisten ja käännettyjen uskonnollisten tekstien että poleemisten auktorien tekstien avulla. Koraani käännettiin kreikaksi luultavasti jo 800-luvulla, mahdollisesti Damaskoksessa. Käännös ei kuitenkaan näytä levinneen laajalti. Idän, erityisesti Syyrian, kristityt tutkivat arabiankielistä Koraania ja kirjoittivat poleemisia teoksia islamia vastaan. Näitä tekstejä käännettiin myöhemmin arabiasta latinaksi.

Toisten uskontojen tutkimisesta tuli yhä suositumpaa 1100-luvulla. Tämä johtui toisaalta ristiretkistä, toisaalta tieteellisen paradigman murroksesta, jonka myötä tekstikritiikille, rationalismille ja empiiriselle tiedolle annettiin enemmän painoarvoa. Etenkin Espanjassa perustettiin kielikouluja, jotka valmensivat lähetysaarnaajia opettamalla heille arabiaa ja hepreaa. Koraani käännettiin latinaksi vuonna 1143. Käännös oli erittäin poleeminen ja filologisessa mielessä puutteellinen, mutta sitä kopioitiin ja myöhemmin painettiin laajalti, joten se toimi läntisen Euroopan tärkeimpänä väylänä Ko-

raanin sisältöön aina 1690-luvulle saakka. Kristityt teologit ryhtyivät tutkimaan Vanhan testamentin lisäksi myös muita juutalaisia tekstejä ja huomasivat kauhukseen, että Talmud sisältää kristittyjen vastaista polemiikkaa.

1100-luvulla kristityt alkoivat luokitella islamin kristinuskon sisäiseksi harhaopiksi. Juutalaisuuden he jakoivat kahtia: varsinaisiin Vanhan testamentin juutalaisiin ja uusiin, harhaoppisiin talmudilaisiin, joita voitiin vainota kristinuskon vihollisina. Tutkimusten pohjalta syntyi lukuisia teoksia, joissa argumentoitiin niin pyhän kirjan kuin aristotelisen logiikan pohjalta. Keskeinen aihe oli kolminaisuus: se, kuinka ymmärtää toisaalta Jumalan ykseys, toisaalta jumalallinen ilmoitus tietynä historiallisena hetkenä ja Jumalan läsnäolo kautta historian. Tähän liittyivät yritykset todistaa juutalaisille, että Messias oli jo saapunut Jeesuksen muodossa. Muslimit taas pyrittiin vakuuttamaan siitä, että Muhammed ei mitenkään voinut olla Jumalan lähettämä profeetta. Muslimien laatimat kristinuskoa koskevat tutkimukset puolestaan keskittyivät todistamaan, kuinka Raamattu oli ajan saatossa turmeltunut ja kuinka kristityt eivät kyenneet elämään saarnaamiensa moraaliopetusten mukaisesti.

LOPUKSI

Kuka tutki ketä? Näyttää siltä, että kristityt olivat paljon kiinnostuneempia juutalaisuudesta ja islamista kuin näiden uskontokuntien edustajat heistä. Juutalaisuus nähtiin ongelmana, koska juutalaiset eivät tulkinneet Vanhaa testamenttia samalla tavoin kuin kristityt. Juutalaiset eivät myöskään hyväksyneet ajatusta siitä, että kristinuskko olisi juutalaisuuden edustaman varhaisemman ja epätäydellisen opin lopullinen, todellinen täyttymys. Toisaalta kristityillä oli kädet täynnä työtä muslimien kanssa tismalleen samasta syystä: muslimien näkemyksen mukaan islam oli täydellisempi versio kristittyjen vää-

ristyneestä ja epätäydellisestä opista.

Juutalaiset eivät nähneet kristinuskoa teologisesti kiinnostavana, koska se oli vain yksi lahko kaikkien niiden joukossa, jotka olivat ymmärtäneet Tooran väärin. Muslimeille taas kristinuskko oli vain välivaihe, josta ei voinut oppia mitään ja joka ei aiheuttanut teologisia ongelmia samassa määrin kuin islamin sisäiset, kilpailevat opilliset tulkinnat.

Kuka eli kenen kanssa? Käytännössä elämäntavat olivat usein vaihtelevampia kuin virallinen teologinen oppi antaa ymmärtää. Useimmat Välimeren alueen moniuskontoiset yhteiskunnat häilyivät toisaalta vähemmistöuskontojen hyväksymisen, jonkinasteisen itsehallinnon ja vapaan uskonharjoittamisen, toisaalta niiden erityisen verottamisen, leimaamisen ja erottelemisen välillä. Uskovien yhteisöt käyttäytyivät tämän mukaisesti: toisinaan taistellen ja toisiaan vainoten, toisinaan jakaen pyhät paikkansa ja tapansa.

Kurt Villads Jensen

englannista suomennanut *Mari-Liisa Varila*

HYVIN SANOTTUA

TOTUUS JA VALHE

ENNEN KUIN IHMISMASSOJEN JOHTAJAT KAAPPAAVAT VALLAN SOVITTAAKSEEN TOTUUDEN VALHEISIINSA, HEIDÄN PROPAGANDALLEEN ON TUNNUSOMAISTA TOSIASIOIDEN ÄÄRETÖN HALVEKSUNTA. HEIDÄN MIELESTÄÄN TOSIASIAT NÄET RIIPUVAT TÄYSIN SIITÄ HENKILÖSTÄ, JOLLA ON VALTA SEPITTÄÄ NE.

HANNAH ARENDT TEOKSESSA *TOTALITARISMIN SYNTY*, 421.

ON PERUSTETTA TODETA: JÄRJEN KÄYTTÖ ON ITSE ASIASSA TAVATTOMAN HARVINAISTA TAVALLISESSA ELÄMÄSSÄ.

RAUNO JUNTUMAA TEOKSESSA *MIKSI VIHAAMME?*, 114.

USKONNONVAPAUDEN KIPUPISTEITÄ

USKONNONVAPAUDEN OIKEUDELLISET LÄHTÖKOHDAT

Tämän kirjoituksen tavoitteena on valottaa uskonnon ja oikeuden välistä suhdetta erityisesti uskonnonvapautta koskevan perus- ja ihmisoikeusajattelun valossa. Kirjoituksen aluksi käydään tiiviisti läpi uskonnonvapauden oikeudelliset lähtökohdat sekä uskonnonvapauden sisältö perus- ja ihmisoikeutena. Tämän jälkeen uskonnonvapauden jännitteistä olemusta tarkastellaan lähemmin konkreettisten esimerkkien kautta. Kirjoituksen tarkoituksena on tuoda esiin, miksi uskonnonvapaus on niin haasteellinen perus- ja ihmisoikeus sekä miten uskonnon ja oikeuden välisiin jännitteisiin tulisi suhtautua.

Uskonnonvapaus sisältää oikeuden tunnustaa ja harjoittaa uskontoa, oikeuden ilmaista vakaumus ja oikeuden kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan. Uskonnonvapaus edellyttää myös, että kukaan ei ole velvollinen osallistumaan omantuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen. Uskonnonvapaus on kirjattu ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen 18 artiklaan ja se on turvattu myös monissa oikeudellisesti sitovissa kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa sekä Suomen perustuslaissa, jonka 11§:ään on tiivistetty uskonnonvapauden keskeinen sisältö.

Uskonnon tai uskollen ei aseteta oikeudellisessa mielessä erityisiä sisällöllisiä kriteerejä. Oikeusjärjestyksen näkökulmasta usko on nimenomaan uskoa, sellaista inhimillisen järjelyn ulkopuolista toimintaa, jonka tarkempaa olemusta ei voida oikeuden keinoin lopullisesti arvioida. Uskonnot eivät kuitenkaan ole mitään perus- ja ihmisoikeusvapaita alueita. Oikeusjärjestyksemme lähtee siitä, että kaikki perus- ja ihmisoikeudet ovat samanarvoisia. Näin ollen uskonnonvapauskin on vain yksi oikeus muiden joukossa. Jos us-

konnonvapaus joutuu ristiriitaan muiden perus- ja ihmisoikeuksien kanssa, sitä arvioidaan yhdessä muiden perus- ja ihmisoikeuksien kanssa.

Perus- ja ihmisoikeuksien väliset yhteentörmäykset eli kollisiot ovat yleisiä, ja oikeusjärjestys tarjoaa myös lukuisia keinoja tällaisten konfliktien ratkaisemiseksi. Evankelis-luterilaiselle kirkolle ajankohtainen kysymys samaa sukupuolta olevien henkilöiden vihkimisestä avioliittoon muodostaa hyvän esimerkin siitä, millaisia kollisioita voi syntyä. Asianomaisen kirkon virallinen kanta on, että papeilla ei ole oikeutta vihkiä samaa sukupuolta olevia pareja avioliittoon, vaikka maallinen avioliittolaki tämän jo sallii. Avioliitto on aina ollut konstruktio, johon uskonnot ottavat kantaa, ja johon liittyy myös tärkeitä teologisia näkökohtia. Tässä mielessä on selvää, että avioliittokäsitys kuuluu uskonnonvapauden piiriin. Toisaalta on myös niin, että sukupuoleen tai seksuaalisuuteen kohdistuva syrjintä on oikeusjärjestyksen mukaan kiellettyä. Tämä oli myös avioliittolain muutoksen olennaisin viesti: samaa sukupuolta olevien henkilöiden erilaiselle kohtelulle ei ole olemassa oikeudellisesti perusteltua syytä.

” JOS USKONNONVAPAAUS JOUTUU
RISTIRIITAAN MUIDEN PERUS- JA
IHMISOIKEUKSIEN KANSSA, SITÄ
ARVIOIDAAN YHDESSÄ MUIDEN PERUS-
JA IHMISOIKEUKSIEN KANSSA.

Evankelis-luterilaisen kirkon sisällä on erilaisia näkemyksiä virallisen kannan oikeutuksesta. Tämä on johtanut tilanteeseen, jossa niin sanotut sateenkaaripapit ovat ryhtyneet vihkimään samaa sukupuolta olevia avioliittoon. Tällainen avioliitto on oikeudellisesti

pätevä. Kyseisiin pappeihin on suunnattu kurinpitotoimia, ja todennäköistä on, että jokin näistä konflikteista etenee jossain vaiheessa maallisen tuomioistuimen käsiteltäväksi. Tällöin joudutaan arvioimaan muun muassa sitä, voidaanko pappiin kohdistaa sanktioita tilanteessa, jossa hän toimii yhdenvertaisuutta korostavan avioliittolain mukaan, mutta kirkon kannan vastaisesti. Tuomioistuimet joutuvat tällöin punnitsemaan lähemmin uskonnonvapauden ja yhdenvertaisuuden suhdetta.

Jos ja kun uskonnonvapautta joudutaan rajoittamaan muiden perus- ja ihmisoikeuksien suojaamiseksi, oikeudellinen analyysi ei perustu teologisiin näkökohtiin eikä jonkin uskonnon yksinomaiseen tulkintaan siitä, miten esimerkiksi sukupuolten yhdenvertaisuus tulisi hahmottaa. Oikeudellisessa tulkinnassa pyritään luonnollisesti kunnioittamaan sitä asiayhteyttä, jossa ratkaisu tehdään. Oikeudellinen päätös on kuitenkin viime kädessä nimenomaan oikeusnormeihin sidottu ja oikeudellisesti perusteltu näkemys siitä, mihin uskonnonvapauden rajat on kussakin tilanteessa vedettävä. Oikeuden omaksuma näkemys ei välttämättä ole uskontokunnan tai uskovien näkökulmasta paras mahdollinen ratkaisu. Uskonnonvapauden rajoista keskusteltaessa on kyse kahden auktoriteetin kohtaamisesta: oikeus haastaa uskon ja päinvastoin.

USKONNONVAPAAUS PERUS- JA IHMISOIKEUTENA

Vapaus valita uskonto ja vakaumus, tunnustaa valitsemaansa uskontoa sekä vaihtaa se tai luopua siitä, muodostaa osan ihmisen sisäistä ajatusmaailmaa, jota ei saa rajoittaa missään olosuhteissa. Tämä uskonnonvapauden sisäisen ulottuvuuden kunnioittaminen merkitsee muun muassa indoktrinaatiokieltä. Jos uskon oppisisältöä ei saa millään tavoin kyseenalaistaa eikä siitä saa käydä keskustelua, riski indoktrinaatiosta on suuri. Yleensä indoktrinaatioon liittyy myös

” ERIMIELISYYDEN SIETÄMISTÄ VOI HELPOT-
TAA TIETOISUUS SIITÄ, ETTÄ USKONNON JA
OIKEUDEN NÄKÖKULMAT EIVÄT AINA OLE
SOVITETTAVISSA YHTEEN.

vahva auktoriteettiaseman hyväksikäyttö, pakko tai uhkailu.

Kyseisen kiellon lisäksi uskonnonvapauden sisäinen ulottuvuus edellyttää, että jokainen voi vapaasti vaihtaa uskontonsa tai luopua siitä. Monet uskonnot tarjoavat ihmiselle kaiken kattavan maailmankuvan, jonka lähtökohtana on usko ja luottamus siihen, että tämä näkemys on myös ainoa oikea. Uskovan ihmisen näkökulmasta panokset voivat olla hyvinkin korkeat. Kyse voi olla siitä, joutuuko ihminen kadotukseen vai pelastuuko. Perus- ja ihmisoikeusjärjestelmän kannalta tilanne on toinen: uskonnonvapaus pitää sisällään vapauden uskoa tai olla uskomatta. Jos uskosta luopuminen ei ole sallittua, uskonnon ja oikeuden välillä on ratkaisematon ristiriita.

Sisäisen ulottuvuuden lisäksi uskonnonvapaudella on myös ulkoinen ulottuvuus. Tällä viitataan oikeuteen harjoittaa uskontoaan tai uskoaan julkisesti tai yksityisesti jumalanpalveluksissa, uskonnollisissa menoissa, hartaudentarjoituksissa ja opetuksessa yksin tai yhdessä muiden kanssa. Toisin kuin uskonnonvapauden sisäistä ulottuvuutta, ulkoista ulottuvuutta voidaan rajoittaa tiettyjen edellytysten täytyessä. Rajoituksista on säädettävä lailla ja niiden on oltava välttämättömiä suojelemaan yleistä turvallisuutta, järjestystä, terveydenhoitoa tai moraalialia tahi muiden perusoikeuksia ja -vapauksia.

Perus- ja ihmisoikeusjärjestelmässä uskonnonvapaus on yksi osa laajempaa kokonaisuutta, joten siihen kohdistetut rajoitukset ovat luonnollisia. Perus- ja ihmisoikeuksien rajoittamiseen on kuitenkin aina syytä suhtautua pidättyväisesti. Rajanveto ei yleensä ole myöskään helppoa. Edellä kuvattu esimerkki avioliitosta samaa su-

kupuolta olevien välillä on yksi osoitus tästä. Toinen jokakeväinen keskustelunaihe liittyy suomalaisille tuttuun kiistaan Suvivirren veisaamisesta koulujen kevätjuhlissa. Onko kyseinen virsi olennainen osa suomalaista kulttuuria, vai onko se uskonnollisesti merkityksellinen – vai voiko se kenties olla molempia? Naispappeus tai poikien ympärileikkaus ovat samoin esimerkkejä siitä, miten vaikeaa uskonnonvapauden rajojen määrittäminen kaikille hyväksyttävällä tavalla voi käytännössä olla.

Perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta keskeistä tämänkaltaisissa tilanteissa on, että yhteen perus- ja ihmisoikeuteen vetoamalla ei voi ohittaa toista perus- ja ihmisoikeutta. Korkein oikeus on naispappeutta koskevilla ratkaisuisaan ilmaissut asian siten, että uskonnonvapauteen vedoten ei voida ”harjoittaa toimia, jotka loukkaavat ihmisarvoa tai muita perusoikeuksia tai ovat oikeusjärjestyksen perusteiden vastaisia.” (KKO 2010:74) Perus- ja ihmisoikeusnäkökulmasta tarkastellen sukupuolten välinen syrjintä on ihmisoikeusloukkaus ja sen ehkäiseminen on valtion velvollisuus. Tästä syystä uskonnollisten yhdyskuntien itsehallinnollista toimivaltaa ja oikeutta määrätä uskonnonharjoittamisen muodoista voitiin rajoittaa sukupuolten välisen syrjinnän ehkäisemiseksi.

Lopulta on syytä muistaa, että uskonnonvapauden rajat eivät ole muuttumattomat, vaan niistä käydään jatkuvasti keskustelua. Tällaisessa dialogissa kaikkien osapuolten tulisi suhtautua toisiinsa kunnioituksella ja toisiaan kuunnellen. Erimielisyyden sietämistä voi helpottaa tietoisuus siitä, että uskonnon ja oikeuden näkökulmat eivät aina ole sovittavissa yhteen.

KONFLIKTIEN ÄÄRELLÄ

Edelliset jaksot esittelivät lyhyesti uskonnonvapauden oikeudelliset lähtökohdat. Tässä jaksossa teemaa konkretisoidaan tuomalla esiin

uskonnonvapauden ja perus- ja ihmisoikeuksien välisiä kipupisteitä. Jaksossa esitetyt näkökulmat perustuvat vuonna 2016 julkaistuun kirjoitukseeni vanhoillislestadiolaisuudesta erkaantuneiden kokemuksista perus- ja ihmisoikeuksien valossa. Kirjoituksen lähtökohdiana olivat vanhoillislestadiolaisuudesta eronneiden eroprosessit ja niihin liittyvät olosuhteet. Haluan korostaa, että en väitä vanhoillislestadiolaisuuden olevan jotenkin erityisen ongelmallista muihin vakaumuksiin verrattuna. Vanhoillislestadiolaisuudesta eronneiden omakohtaiset kertomukset toimivat vain esimerkkinä siitä, miten uskonnon ja oikeuden välinen jännite näyttäytyy oikeustieteilijälle. Lähemmän tarkastelun kohteeksi nousivat lapsen asema ja oikeudet, seksuaalisuus- ja sukupuolikäsitykset sekä moniarvoisuuden asettamat haasteet vanhoillislestadiolaisuudelle.

LAPSI JA USKO

Nykyinen perus- ja ihmisoikeusajattelu lähtee siitä, että lapsella on kaikki samat oikeudet kuin aikuisellakin, mutta oikeuksien toteuttamistavat ovat erilaiset. Lapsi on näin ollen oikeussubjekti eikä pelkkä hoivan kohde. Käytännössä monet lasta koskevat päätökset ovat aluksi hänen ulottumattomissaan. Vauva menehtyy ilman hoivaa ja huoltoa. Vastasyntynyt ei myöskään voi valita kansalaisuuttaan, eikä hän tee päätöstä nimestään, huoltajistaan tai uskonnostaan. Lapsi syntyy tiettyyn annettuun yhteisöön, sukuun ja perheeseen. Hänen äidinkielekseen tulee se kieli, jota hänelle puhutaan. Mitä nuorempi lapsi on, sitä voimakkaammin hän on muiden ratkaisuisista riippuvainen.

Perus- ja ihmisoikeusjärjestelmän näkökulmasta tarkastellen lapsen tulisi kuitenkin varttuessaan saada yhä enemmän sananvaltaa omiin asioihinsa. Yleissopimus lapsen oikeuksista (lyhenne: LOS) lähtee siitä, että lapsella, joka kykenee muodostamaan omat näke-

myksensä, on oikeus vapaasti ilmaista nämä kaikissa lasta koskevis-
sa asioissa. Lapsen näkemykset on myös otettava huomioon lapsen
iän ja kehitystason mukaisesti. Lasta koskevissa oikeudellisissa ja
hallinnollisissa toimituksissa lapsella on oikeus tulla kuulluksi.

Mainittu sopimus tunnustaa lapsen vanhempien ja huoltajien
erityisaseman suhteessa lapseen. Uskonnonvapauden kohdalla tämä
näkyvät siten, että lapsella on oikeus ajatuksen-, omantunnon- ja us-
konnonvapauteen, mutta valtioiden on kuitenkin kunnioitettava
vanhempien ja laillisten huoltajien oikeuksia ja velvollisuuksia ”an-
taa lapselle ohjausta hänen oikeutensa käyttämisessä tavalla, joka
on sopusoinnussa lapsen kehitystason kanssa.” (LOS, artikla 14)
Suomen osalta voidaan vielä lähemmin todeta, että uskonnonvapau-
den käyttämisestä sääntelevä uskonnonvapauslaki rakentuu ajatuksel-
le lapsen omien näkemysten kunnioittamisesta. Lain 3§:n mukaan
jokaisella on oikeus päättää uskonnollisesta asemastaan liittymäl-
lä sellaiseen uskonnolliseen yhdyskuntaan, joka hyväksyy hänet
jäsenekseen, tai eroamalla siitä. Lapsen uskonnollisesta asemasta
päättävät huoltajat. Viisitoista vuotta täyttänyt lapsi voi kuitenkin
huoltajien kirjallisella suostumuksella itse liittyä uskonnolliseen yh-
dyskuntaan tai erota siitä. Kaksitoista vuotta täyttänyt voidaan puo-
lestaan liittää uskonnolliseen yhdyskuntaan tai ilmoittaa eronneeksi
sitä vain omalla kirjallisella suostumuksellaan.

Edellä mainittu ei muuta sitä lähtökohtaa, että ensisijaisen pää-
töksen siitä, mihin uskontoon lapsi sitoutetaan, tekevät useimmiten
lapsen vanhemmat. Perus- ja ihmisoikeusjärjestelmä antaa näin ollen
vanhemmille ja huoltajille vapauden taata lapsilleen uskonnollinen
ja moraalinen opetus omien vakaumustensa mukaan. Tämä päätös
voi kuitenkin muuttua, jos lapsi myöhemmällä iällä niin päättää.

Harva asia haastaa vanhempien auktoriteetin niin olennaisesti
kuin koulu. Tämä oli nähtävissä myös monien vanhoillislestadiolai-
suudesta eronneiden kertomuksissa. Tällaisiin konflikteihin törmä-
tään toki myös ei-uskovien perheissä: kotona opittu ei vastaakaan

enää sitä, mitä koulussa opetetaan. Tämä on oikeastaan vääjäämätöntä. Lapsella on itsenäinen oikeus koulutukseen, ja sen myötä jokainen lapsi, uskovainenkin, tutustuu erilaisiin maailmanselityksiin.

Oikeudellisessa mielessä koulun tehtävänä on antaa lapselle valmiudet ja kyky toimia yhteiskunnassa. Yksityiskohtaiset tieto- ja taitovaatimukset ovat luonnollisesti jatkuvan muutoksen alaisia. Kaiken opetuksen on kuitenkin pyrittävä lapsen persoonallisuuden, lahjakkuuksien sekä henkisten ja ruumiillisten valmiuksien mahdollisimman täyteen kehittämiseen (LOS, artikla 29). Lapsella on oikeus saada sellaista opetusta, joka tähtää hänen erityisten valmiuksiensa löytämiseen ja vahvistamiseen.

” JOKAISELLA ON OIKEUS ELÄÄ
OMAN USKONTONSA OPPIEN MUKAAN,
KUNHAN TÄMÄ EI VAHINGOITA
MUIDEN PERUS- JA IHMISOIKEUKSIA.

Tästä syystä oikeusjärjestelmässä suhtaudutaan kriittisesti sellaisiin käytäntöihin ja sääntöihin, joiden tavoitteena on tukahduttaa lapsen luontaiset vahvuudet. Vanhoillislestadiolaisten kertomuksissa tuli muun muassa esiin tilanne, jossa liikunnallisesti lahjakkaalle lapselle oli asetettu kilpaurheilukielto, tai jossa musikaalisesti taitava lapsi ei saanut jatkaa harrastustaan. Uskonnon oppeihin perustuvia kieltoja on hankala arvioida yleisesti, mutta käytännön lähtökohdaksi tulisi ottaa periaate, jonka mukaan uskonnonvapauteen vedoten ei voi tehdä tyystin tyhjäksi toista perus- ja ihmisoikeutta. Mitä ehdottomampia ja syvälle käyvämpiä edellä kuvatun kaltaiset kiellot ovat, sitä vaikeampaa niitä on perustella oikeudellisesti.

Lasten valmiuksien ja lahjakkuuksien rajoittamisen ohella vanhoillislestadiolaisuus, kuten moni muukin uskonto, on toisinaan vai-

keuksissa lapsen oikeuksiin kuuluvan kasvavan autonomian kanssa. Kuten jo edellä mainittiin, lapsi saa uskonnon annettuna. Huolimatta siitä, mitä uskonnolliset yhteisöt asiasta ajattelevat, perustuslaki ja kansainväliset ihmisoikeussopimukset lähtevät siitä, että lapsen kasvaessa uskonnosta tulee valinta. Perus- ja ihmisoikeusajattelu kannustaa myös uskontojen ja vakaumusten väliseen dialogiin ja toisten näkemysten hyväksymiseen.

Vanhoillislestadiolaisuudesta eronneet olivat monesti joutuneet hyljättyiksi ja hyljeksityiksi ratkaisunsa takia. Voimakkaimmillaan tällaiset epäviralliset sanktiot loukkaavat jopa toisen ihmisarvoa. Kanssaihminen ihmisarvon kiistäminen tilanteessa, jossa toinen on tehnyt oman vakaumuksen kanssa ristiriidassa olevan päätöksen, on oikeudellisessa mielessä ongelmallista. Perus- ja ihmisoikeudet turvaavat oikeuden valita. Uskonnonvapaus jää torsoksi, jos tämä ei ole käytännössä mahdollista.

INTIIMIELÄMÄN HAASTEET JA NAISEN ASEMA

Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen (lyhenne: CEDAW) 16 artiklassa määritellään, että sopimusvaltioiden tulee ryhtyä kaikkiin tarvittaviin toimenpiteisiin poistaakseen naisten syrjinnän kaikissa avioliittoon ja perhesuhteisiin liittyvissä asioissa. Valtioiden tulee turvata miesten ja naisten tasa-arvon pohjalta ”yhtäläiset oikeudet vapaasti ja vastuuntuntoisesti päättää lastensa lukumäärästä ja syntymisajoista sekä mahdollisuus tämän oikeuden harjoittamisen edellyttämään tietoon, opetukseen ja välineisiin.”

Tosiasia kuitenkin on, että monissa uskonnoissa naisten seksuaalisuutta vartioidaan tarkasti ja siihen liitetään voimakkaita yhtenäisiä käyttäytymismalleja. Tämä näkyy myös siinä, että monet valtiot ovat tehneet edellä esitellyn sopimusartiklan osalta ns. varauman. Valtiot ovat ilmoittaneet, ettei artikla sido valtioita, jos sen noudat-

taminen johtaa valtiossa noudatettavien uskonnollisten sääntöjen rikkomiseen. Suomi ei ole tehnyt mainitun kaltaista varaumaa.

Uskonnollisten sääntöjen vaikutus naisten itsemääräämisoikeuteen näkyy ennen kaikkea raskauden ehkäisyssä. Ehkäisykielto on varsin merkittävä keino kaventaa naisen, ja luonnollisesti myös perheiden, itsemääräämisoikeutta. Kiellon absoluuttisin muoto eli kaikenlaisen ehkäisyn kieltäminen voidaan myös katsoa selvästi perus- ja ihmisoikeuksia loukkaavaksi. Oikeudellisessa katsannossa ehkäisyyn liittyvät kysymykset kuuluvat yksityiselämän suojan piiriin, joten ulkopuolisilla ei tulisi olla sananvaltaa sen suhteen, millaisiin ratkaisuihin tällä intiimillä alueella turvaudutaan. Useat ihmisoikeussopimukset ilmaisevat myös suoraan, että niin naisilla kuin miehilläkin on oikeus päättää lapsien määrästä ja aikataulusta sekä saada ehkäisyä koskevaa informaatiota. Oikeus ehkäisyyn voidaan johtaa oikeudesta elämään ja terveyteen. Laittomat raskaudenkeskeytykset ovat usein hengenvaarallisia, ja kaikki naiset eivät myöskään terveydellisistä syistä kestä lukuisia peräkkäisiä raskauksia. Ehkäisyn epääminen on myös syrjivää, sillä naiset kantavat raskauksien suurimmat riskit, toisinaan jopa oman henkensä uhallalla.

Tässä yhteydessä on syytä muistaa, että jokaisella on oikeus elää oman uskontonsa oppien mukaan, kunhan tämä ei vahingoita muiden perus- ja ihmisoikeuksia. Jos uskova ihminen omasta vapaasta tahdostaan elää ilman ehkäisyä, hänellä on siihen oikeus. Vanhoillislestadiolaisuudessa seksuaalinen kanssakäyminen katsotaan avioliittoon kuuluvaksi, eikä esiaviollisia suhteita hyväksytä. Ehkäisyä ei sallita, vaan lapset nähdään Jumalan lahjoina, joista ei kieltäydytä. Vanhoillislestadiolaisuudesta eronneiden kertomuksissa seksuaalisuuteen liittyvät rajoitukset olivat usein myös merkittävä tekijä jättää vanhoillislestadiolainen liike. Seksuaalisuuteen liittyi monenlaista pelkoa, ahdistusta ja häpeää sekä ennen että jälkeen mahdollisen avioliiton.

Kertomusten perusteella oli vaikeaa arvioida, missä määrin uskovien päätös olla käyttämättä ehkäisyä perustui omaan vakaumuk-

seen ja milloin kyse oli ulkoisesta painostuksesta. Oikeudellisesti tilanteen tekee vaikeaksi se, että ehkäisystä pidättäytymistä perustellaan teologisin, Jumalan tahtoon vetoavin argumentein. Uskonnonvapauden näkökulmasta ihmisellä on oikeus uskoa siihen, että lasten määrä tai raskauksien tahti ei ole meidän määrättävissämme. Tämän näkemyksen ei tarvitse olla ei-uskovien mielestä millään tavoin järjellinen tai kohtuullinen. Perus- ja ihmisoikeusnäkökulmasta tarkastellen olennaista on, että päätös ehkäisystä perustuu omaan tahtoon ja vakaumukseen. Jos ehkäisyä koskevat päätökset ovat yhteisön painostuksen tulosta, asiaa on tarkasteltava ihmisoikeusloukkauksena.

VUOROPUHELUA KOHTI

Perus- ja ihmisoikeusajattelu toisintaa liberaalia ideaalia, jossa kukin saa vapaasti valita ideologiset, eettiset, uskonnolliset ja kulttuuriset näkemyksensä omien mieltymystensä mukaan. Jokaisella ihmisellä on samoin vapaus toimia yhteiskunnassa vakaumustensa mukaan, kunhan hän ei toiminnallaan loukkaa muita. Käytännössä tämä vapaus on tietysti osin pelkkä fiktio. Me ammennamme jatkuvasti erilaisia vaikutteita ympäristöstämme. Koulutus muokkaa maailmankuvaamme, vanhempien esikuva saattaa määrittää uravalintamme ja kulttuuriset käsitykset värittävät ymmärrystämme siitä, millaisia vapauksia meillä on. Kaikesta tästä huolimatta perus- ja ihmisoikeusajattelu perustuu siihen, että jokaisella on oikeus tehdä omaa elämäänsä koskevat olennaiset päätökset. Tämä on puolestaan mahdollista vain moniarvoisessa yhteiskunnassa.

Jollekin uskoville uskonnonvapaus merkitsee sitä, että heidän uskonnonvapauttaan on kunnioitettava, mutta heidän ei tarvitse kunnioittaa muiden vastaavaa vapautta. Tällainen näkemys lienee tyypillisin lähinnä sellaisten uskontojen edustajille, jotka suhtautuvat kielteisesti ajatukseen siitä, että muiden usko voisi olla oikeaa

ja pelastavaa uskoa. Pahimmillaan tällainen asennoituminen johtaa tahattomaan tai tahalliseen indoktrinaatioon. Jyrkkä ainoan oikean opin ajatus on vaikeasti sovitettavissa perus- ja ihmisoikeuslähtöiseen, dialogia ja vapaata keskustelua korostavaan maailmankatsomukseen.

Syvästi uskovainen ihminen voi elää hyvää, onnellista ja turvallista elämää. Perus- ja ihmisoikeuksien yksi tehtävä on kuitenkin pyrkiä ylittämään erilaisuuden rajat. Perus- ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen ei takaa onnea, eikä niistä ole johdettavissa suoraa ohjetta hyvään elämään, mutta ne muokkaavat erilaisten ihmisten välistä vääjäämätöntä kanssakäymistä jollakin tavoin siedettäväksi. Ne edesauttavat konfliktien ratkaisua ja rauhanomaista rinnakkaiselo.

Perus- ja ihmisoikeuksien onnistuminen mitataan ennen kaikkea siinä, miten hyvin ne onnistuvat suojaamaan ihmisiä väärinkäytöksiltä ja syrjinnältä. Perus- ja ihmisoikeuksien ensisijaisena tehtävänä on siten vartioida vallankäyttöä, olipa valta-asemassa valtio, kunta tai uskonnollinen yhteisö. Uskonnonvapaus antaa uskonnollisille yhteisöille oikeuden päättää omista perinteistään ja käytänteistään tiettyyn rajaan saakka, mutta ihmisiä ei voi kohdella miten hyvänsä uskonnonvapauteen vedoten.

Tämän kirjoituksen perustana ovat olleet kertomukset, joissa on tuotu esiin uskonnon varjopuolia. Tästä syystä asetelma on rakentunut uskonnon ja oikeuden välisen jännitteen varaan. Lopuksi onkin tärkeää tuoda esiin, että ihmiset pohtivat erilaisissa uskonnollisissa yhteisöissä samanlaisia moraalisia ja eettisiä kysymyksiä, jotka ovat ominaisia myös perus- ja ihmisoikeuksille. Oikeudellinen ajattelu on perinteisiinsä sidottu, ja monet uskonnolliset käsitteet – esimerkiksi voi ottaa vaikkapa syyllisyyden käsitteen – ovat inspiroineet myös oikeudellista ajattelua. Uskonnolliset yhteisöt ja uskonnot muuttuvat nekin. Oletan ja uskon, että perus- ja ihmisoikeusajattelulla on annettavaa myös uskonnollisille yhteisöille.

Elina Pirjatanniemi

SUVIVIRRESTÄ JA KULTTUURILLA PERUSTELEMISESTA

SUOMESSA ON PITKÄÄN KESKUSTELTU Suvivirren sopivuudesta koulujen kevätjuhlien ohjelmistoon. Sitä on vastustettu uskonnonvapauden perusteella, koska se on kristillinen virsi. Sitä on puolustettu vedoten sen kuuluvan suomalaisen kulttuurin ytimeen.

Tämän hetken Euroopassa näyttää siltä, että kulttuurin käsite liittyy länsimaiseen neutraaliuden ja sekulaarin ihanteeseen. Kulttuurista puhuminen on siis keino pitää jokin tapa tai perinne neutraalina ja sekulaarin alueella, ja siten hyväksyttävänä osana esimerkiksi julkishallinnon järjestämää opetusta. Tästä erinomainen esimerkki Suomesta on juuri Suvivirsi-keskustelu, tai Italiasta krusifiksin käytöstä koulu- luokissa taannoin käyty keskustelu, jossa myös vedottiin krusifiksin kulttuurisiin merkityksiin.

Uskonnon ja kulttuurin erottamiseen liittyvä vaara: mikäli erilaiset perinteet ja rituaalit, kuten joululaulut tai suvivirret, työnnetään uskonnon ulkopuolelle, uskonnosta jää vain oppi ja sen tulkinta. Tämä jako tulee lähelle esimerkiksi ISISin ja muun radikaali-islamien esittämää tulkintaa, jossa uskonto puhdistetaan kulttuurisista elementeistä.

Jako uskonnon ja kulttuurin välillä ei vastaa myöskään historioitsijoiden määritelmää, jossa uskonto ei ole historialle ja kulttuurille immuuni kokoelma oppirakennelmia, vaan sitä, miten ihmiset sitä tietynä hetkenä harjoittavat ja tulkitsevat.

Kulttuuri-väite on ongelmallinen myös, koska se olettaa yhden, yhtenäisen perinteisen kulttuurin, jonka traditiot määritellään yhteiseksi perinnöksi ja puolustamisen arvoisiksi. Useimmissa Euroopan

RAISKAUSOIKEUDENKÄYNNIT MENNEISYYDESSÄ

Ruotsissa 1200-luvun lopulla annettu kuninkaallinen naisrauha teki naisenryöstöstä ja raiskauksesta rikollista. Lailla kuningas halusi puuttua sukujen välisten kostojen ja väkivallan kierteeseen ja vahvistaa valtakunnan yhtenäisyyttä. Sen ensisijaisena tarkoituksena ei siis ollut suojella naisia. 1600-luvulle tultaessa uhrin tahdolla ei edelleenkaan ollut keskeistä merkitystä, sillä raiskausrikoksessa ei ollut kyse koskemattomuuden loukkaamisesta – ajatus seksuaalisesta itsemääräämisoikeudesta syntyi vasta modernina aikana. Syyteon rangaistavuuteen liittyivät enemmänkin siihen, että raiskaus vahingoitti uhrin perheen ja erityisesti häntä lähellä olevien miesten kunniaa.

Kuten muuallakin Euroopassa, Ruotsin lainsäädäntö mahdollisti tekijän tuomitsemisen kuolemaan. Osittain tämän takia kynnyksellä ajamaan raiskaussyytettä oli korkea ja raiskaus oikeudenkäynnit olivat harvinaisia. Monet syytteet hylättiin todistusaineiston puutteesta. Teon tahdonvastaisuutta mitatessaan oikeus antoi painoarvoa sille, miten nainen oli vastustellut sitä ja millainen maine hänellä oli.

Raiskatun kannalta oli keskeistä, että silminnäkijöiden puuttessa oltiin materiaalien todisteiden ja todistajanlausuntojen varassa. Naisen kertomukseen uskottiin varmimmin silloin, kun voitiin löytää merkkejä vastarinnasta tai kättilö raportoitiin intiimialueen vammoista. Jos näin ei ollut eikä miehen syyllisyyttä muutoin voitu todistaa, saatettiin naisen katsoa suostuneen. Mies ei voinut olla oikeudellisesti raiskauksen uhri eikä tekijä oma aviomies, sillä puolisoa vastaan ei voinut nostaa syytettä raiskauksesta.

Mahdollisuudet saada seksuaaliväkivallan tekijä vastuuseen paraniivat, mikäli teolla oli silminnäkijätodistajia eli tekijä yllätettiin itse teossa. Lisäksi tai tämän sijaan oli uhrille edullista, mikäli hän

pystyi osoittamaan vastustelleensa kaikin voimin. Käytännössä tämä tarkoitti näyttöä ruumiinvammoista tai muista kamppailun jäljistä, kuten mustelmia, repeytyneitä vaatteita tai rikkoutuneita esineitä. Todistajanlausunnot vahvistivat kertomusta, mikäli joku oli kuullut avunhuudot tai nähnyt uhrin sellaisessa tilassa, joka loi vaikutelman väkivallan kohteeksi joutumisesta. Oikeusprosessin kannalta oli oleellista tuoda tapaus nopeasti raadin tietoon.

Käytännössä myös uhrin maine vaikutti lopputulokseen. Hänen tuli olla ”kunniallinen nainen”, jolla ei ollut irtosuhteita, joka ei toiminut prostituoituna ja jolla ei ollut siveysrikossyytteitä tai -tuomioita. Naisen menneisyydestä tai käytöksestä paljastuneet seikat saattoivat kääntää asetelman pääläelleen, jolloin hänet voitiin nähdä vähintään osasyllisenä. Silloin hänen asemansa rikoksen uhrina kyseenalaistui ja hän oli vaarassa itse joutua syytteeseen siveettömyydestä.

Tämä teema oli erityisen ajankohtainen vuonna 2018, sillä oikeusjärjestelmässä on korostunut yhä fyysinen väkivalta suostumuksen puutteen sijaan. Eduskunnalle jätettiinkin keväällä lakialoite (LA 4/2018 vp) raiskauksen rikosoikeudellisen määritelmän muuttamiseksi siten, että siihen sisällytettäisiin suostumuksen puute. Vastaava muutos tehtiin hiljattain Ruotsissa, ja se olisi linjassa Suomen valtiota sitovan Euroopan neuvoston ns. Istanbulin sopimuksen kanssa. Kansalaisaloite, jonka tavoitteena on lisäksi kumota seksuaalisen hyväksikäytön rikosnimike koskien alisteisessa asemassa olevaan uhriin kohdistuvia tekoja (RL 20:5), oli syyskuuhun 2018 mennessä kerännyt noin 30 000 allekirjoitusta.

Satu Lidman

HYVIN SANOTTUA

TOSIASIOIDEN TUNNUSTAMISESTA

NATIONALISMIN SYNTY JA PITKÄIKÄISYYS ON LIITETTY MYÖS HISTORIALLISTEN VALTAUSKONTOJEN VAIKUTUKSEN HEIKKENEMISEEN TAI VÄHINTÄÄNKIN NIIDEN PERINPOHJAISEEN MUODONMUUTOKSEEN. NATIONALISMI NÄYTTÄYTYY TÄSSÄ VALOSSA USKONTOA MUISTUTTAVANA RAKENNELMANA. SE ON NOUSSUT 1700-LUVULTA LÄHTIEN PERINTEISEN USKONNON PAIKALLE LUOMAAN YHTEISÖLLISYYTTÄ JA TARJOAMAAN IHMISILLE YKSILÖN YLITTÄVÄN KANSALLISEN JATKUVUUDEN MUODOSSA UUDENLAISEN KUOLEMATTOMUUSJÄRJESTELMÄN.

MARJA JALAVA TEOKSESSA *KAIKKI VAPAUESTA*, 110–111.

SUOMEN YHTEISKUNTA EI – OLE SUKU- TAI HEIMOYHTEISÖ. SE ON AINA KOOSTUNUT JA TULEE JATKOSSAKIN KOOSTUMAAN LUKUISISTA ERILAISISTA VÄESTÖRYHMISTÄ. SITEN ERI-LAISUUDEN SIETÄMINEN EI OLE VAIHTOEHTO. SE ON VÄLTÄMÄTTÖMYYS MAAILMASSA, JOSSA ETNINEN JA KULTTUURINEN MONIMUOTOISUUS EI OLE MAKUASIA VAAN TOSIASIA.

MARJA JALAVA TEOKSESSA *KAIKKI VAPAUESTA*, 118.

VIELÄ KESKIAJALLA SUOMEA, SEN MAATA TAI KANSAA EI OLLUT. ALUEITA EI JÄSENNETTY "KANSOJEN", ETNISEN RYHMÄN TAI KIELEN MUKAAN, VAAN TUOMIOYHTEISÖINÄ JA SEUTUINA. KANSALLISHENKI OLI VIERAS, JOSKIN YLIOPISTOT JAKAUTUIVAT "KANSALLISUUKSIIN" (*NATIONES*) JA HIIPPAKUNNISTA VOITIIN KÄYTTÄÄ LATINANKIELISTÄ NIMEÄ *PATRIA*, ISÄNMAA. IDENTITEETTI VAIHTELI PAIKALLISESTA KOKEMUKSESTA YLIPAIKALLISIIN VERKOSTOIHIN, JOISSA "MEISYYS", "TEISYYS", TUTTUUS JA TOISEUS OLIVAT KOKEMUKSELLISESTI LIUKUVIA OSIA.

TAPIO SALMINEN TEOKSESSA *KAIKKI VAPAUDESTA*, 139.

TOISSA VIERAISSA MAISSA OVAT KANSAT PAREMMIN KÄSITTÄNEET ONNENSA. HE OVAT ALKUJAAN OLLEET ERILAISIA SUKUPERÄLTÄÄN, TAVOILTAAN JA KIELELTÄÄN JA OVAT RIIDELLEET KESKENÄÄN. MUTTA AIKOJEN KULUESSA OVAT HE OPPINEET KUNNIOITTAMAAN JA RAKASTAMAAN TOISIANSAA, JAKAMAAN TOISILLE HYVYYTTÄNSÄ JA SUOMAAN TOINEN TOISELLEEN YHDENLAISIA ETUJA. NÄIN HE OVAT YHDESSÄ VÄKEVIKSI KASVANEET JA MUODOSTUNEET YHDEKSI KANSAKSI, JOTA EI KUKAAN VIERAS OLE USKALTANUT LOUKATA. KAIKKI SUURET JA MAHTAVAT KANSAT OVAT TÄLLÄ TAVALLA ALKUNSA SAANEET USEISTA KANSAKUNNISTA, JOTKA ALKUJAAN OVAT OLLEET VIERAAT TOISILLEN. YHTEINEN ISÄNMAA JA PITKÄLLISET YHTEISET ELÄMÄNVAIHEET OVAT YHDISTÄNEET HEIDÄT YHDEKSI. EI OLE YHTÄKÄÄN KANSAA SUKUPERÄLTÄÄN NIIN SEKOITTUMATONTA, ETTEI SEN ESI-ISISSÄ OLISI VIERASTA VERTA; EIKÄ KIELELTÄÄN NIIN PUHDASTA, ETTEI SE OLISI SANOJA MUILTA LAINANNUT.

ZACHARIAS TOPELIUS TEOKSESSA *MAAMME KIRJA*.

VOIKO JA PITÄÄKÖ ANTAA ANTEEKSI?

*Il n'y a pas des paix sans justice,
il n'y a pas des justice sans pardon.*

Ei ole olemassa rauhaa ilman oikeutta
eikä oikeutta ilman anteeksiantoa.

Kamerun 2002

Nämä sanat oli kirjoitettu pienelle likaiselle paperilapulle, joka roikkui Kamerunissa lähetysaseman kirkon sisäänkäynnin viereisellä ilmoitustaululla. Olin nelihenkisen asiantuntijaryhmän jäsen, ja tehtävämme oli selvittää sisäministeriön toimintaa mielenosoitusten yhteydessä. Uusi laki antoi poliisille laajat valtuudet, ja useita tuhansia ihmisiä kuoli ja katosi lyhyessä ajassa. Tein pari kenttämatkaa katolisen papin kanssa, meidät pysäytettiin laittomilla tiesuluilla ja minulta kysyttiin, olinko lähetysaarnaaja. Muut ryhmämme jäsenet kävivät läpi poliisiraportteja. Yrityksistämme huolimatta missio päättyi tuloksettomana.

Sanat jäivät kuitenkin mieleeni, ja olen pohtinut anteeksiannon merkitystä sortuneitten ja vammautuneiden yhteisöjen/maiden jälleenrakentamisessa. Kestävä rauha on synnyttävä siellä, missä kosto ja väkivalta ovat syntyneet ja missä niiden on annettu kasvaa ja vahvistua. Konfliktin aikana ihmiset menettävät vähitellen luottamuksensa oikeuslaitokseen ja viranomaisiin hakiessaan turhaan oikeutta ja apua kokemuinsa vääryyksiin. Konfliktin jälkeen solmitut rauhansopimukset ovat näennäisesti sukupuolineutraaleja. Naisiin kohdistuva väkivalta eri muodoissaan jää kuitenkin varjoon, eivätkä siirtymävaiheen oikeusjärjestelyt huomioi heidän psyykkistä ja fyysistä kuntoutustaan. Entisten taistelijoiden tukeminen ja palauttaminen yhteiskunnan jäseniksi on paljon helpompaa. Naisten traumaattiset kokemukset jäävät käsittelemättä. Toisen maailmansodan

loppuvaiheissa neuvostojoukkojen edetessä kohti Berliiniä satojatuhansia saksalaisia naisia raiskattiin. Asiasta pystyttiin keskustelemaan vasta 1990-luvulla. Liittoutuneiden arkistojen avauduttua on selvinyt, että myös heidän sotilaansa syyllistyivät samaan.

Suomessa toisen maailmansodan aikana neuvostopartisaanien iskuissa kuoli rajaseuduilla siviilejä. Sodan päätyttyä eloonjääneet eivät voineet kertoa kokemuksistaan, kesti vuosikymmeniä, kunnes he saivat purkaa kantamaansa traumaa. Olen osallistunut sovinto-seminaariin, jossa oli mukana myös entisiä partisaaneja Venäjältä. Koin lohduttavana, että suomalaiset ja venäläiset osanottajat pystyivät kohtaamaan toisensa.

Martti Siirala loi käsitteen taakkasiirtymä 1960-luvulla. ”Se, mikä ei tule yhdessä jaetuksi, tulee jonkun kannettavaksi – taakkasiirtymäksi.” Psykoanalyttikko Jukka Aaltonen kuvaa esseekokoelmassaan *Leijan varjo* (2009) isoisänsä kohtaloa sisällissodan päätyttyä 1918:

Hän kuoli Hennalassa. Hänet haudattiin Hennalan yhteishautaan, jossa ei ole nimiä.

Tänään (7.3.2002) osa nimistä ilmestyi Sotasurmaprojektin toimittamana internetissä. Minä löysin isoisäni nimen; siinä luki, että hän oli ”kuollut sairauteen 5. kesäkuuta 1918”. – – Lähes 85 vuoden takaisen kuoleman hauta oli edessäni. Se oli nimenä kannettavan tietokoneeni ruudulla: Suru, jota isäni ei koskaan voinut tällä tavalla tuntea oman isänsä haudalla, koska sitä ei koskaan ollut nimenä. Tässä hän on, tähän hänet on haudattu, tässä on hänen nimensä – –. Minä itkin isäni orpouden surua ja kaikkea sitä, mitä hän oli orpoudestaan ja suremattomasta surustaan minuun siirtänyt.

Ja minä haluaisin antaa anteeksi.

Mutta kenelle minä antaisin anteeksi?

Minä voisin antaa anteeksi sille, joka pyytäisi minulta anteeksi. Ilmeisesti hän olisi minun ikäiseni Hennalan vartijan lapsenlapsi, joka on isältään ja isoisältään kuullut jotain, tai vaistonnut saman oudon puhumattomuuden, joka edelleen elää monilla terrorin kokeneilla paikkakunnilla vaikka tekijät ovat aikaa sitten kohdanneet uhrinsa mullan alla.

Sisällissota jätti syvät haavat suomalaiseen yhteiskuntaan. Haavat ovat arpeutuneet, mutta ne ovat edelleen olemassa yksittäisten ihmisten ja kansakunnan kollektiivisessa muistissa. Omana kouluaikanani vuoden 1918 tapahtumia ei käsitelty käytännössä lainkaan. Anteeksianto puolin ja toisin oli sodan jälkeen poissuljettu. Sodanjälkeinen valtiopetosoikeus ja koston traagiset seuraukset ovat nyt nousseet yleiseen tietoisuuteen ja perusteellisen tutkimuksen kohteiksi.

Haagin Jugoslavia-tribunaalissa tuomittiin pitkään vankeusrangaistukseen bosnianmuslimi Esad, joka oli toiminut vartijana vankileirillä. Hän tunnusti oikeudenkäynnin loppuvaiheessa syyllisyytensä, mikä puolestaan aiheutti hänen omassa yhteisössään viha-reaktion. Esad kärsi rangaistuksensa Suomessa ja sai terapia-apua sen kuten myös oikeudenkäynnin aikana. Hänessä heräsi tarve tавata kaltoin kohtelemiaan ja nöyryyttämiään vankeja ja pyytää heiltä anteeksi. Tätä hänen vanhempansa eivät ymmärtäneet eivätkä hyväksyneet. Pitkällisten valmistelujen jälkeen osa entisistä vangeista suostui tapaamiseen, joka tapahtui hyljätyllä vankileirillä. Esad kiitti kutakin siitä, että hän sai esittää anteeksipyyntönsä ja sanoi ymmärtävänsä, ettei kukaan voi antaa hänelle anteeksi. Esadin uhrin, he, jotka jäivät henkiin, eivät ole saaneet tukea traumaattisten kokemustensa käsittelyssä. Esad ei voi muuttaa takaisin kotimaahansa, hän on merkitty mies.

Esad ja hänen kaltaisensa voivat puolustautua toteamalla, että

he tottelivat annettuja käskyjä. Mutta kuka on syyllisempi? Hänkö, joka antaa käskyn kiduttaa, nöyryyttää ja tappaa? Vai hänkö, joka tottelee ja painaa liipaisinta, mahdollisesti itse aseella uhattuna? Ja miten syyllisyyttä voi mitata? Joudun miettimään, voisinko itse syyllistyä vastaaviin tekoihin. Mikä saa veljen kääntymään veljeään, sisaren sisartaan ja puolison toistaan vastaan? Kun ihminen valitsee väkivallan tien, astuu yli ”point of no return”, paluuta ei ole. Pystyisinkö itse antamaan anteeksi? Tuskin kykenisin siihen.

Helena Ranta

HYVIN SANOTTUA

UHRIUTUMISESTA

VALITTU TRAUMA TARKOITTAÄ YHTEISÖN OMAKSUMAA MIELI-KUVAA, TUNNETTA JA USKOA, ETTÄ JOKIN MENNEISYYDEN TAPAHTUMA TAI IHMISRYHMÄ AIHEUTTAA SILLE NYKYHETKEN ONGELMAT JA AVUTTOMUUDEN TUNNETTA. SE USKOO OLL-LEENSA TAI OLEVANSA JONKIN TOISEN RYHMÄN TOIMINNAN UHRI, NÖYRYYTETTY TAI HÄPÄISTY. VALITTU TRAUMA TOIMII IKÄÄN KUIN "VALITTUNA FAKTANA", JOHON KOKEMUKSET SUHTEUTETAAN JA JOSTA NIILLE JOHDETAAN MERKITYS.

VALITUN TRAUMAN KÄYTTÄMINEN ON YHTEYDESSÄ RYH-MÄN KYVYTTÖMYYTEEN LUOPUA, SIETÄÄ JA SURRA KOKE-MAANSA MUUTOSTA TAI MENETYSTÄ.

RAUNO JUNTUMAA TEOKSESSA *MIKSI VIHAAMME?*, 38, 40.

VALKOINEN YLIVALTA, UHRIN RETORIikka JA JULKISEN PUHEEN LAAJEMPI ILMAPIIRI

Ajattelen vihapuhetta jäävuoren huippuna. Vihapuhe on se osa julkista puhetta, joka ilmentää valkoista ylivaltaa tavalla, jota ei pidetä sosiaalisesti hyväksyttävänä. Samoin kuin joskus itse ajattelin huipun olevan koko jäävuori, vihapuheeseen liittyvässä diskurssissa oletetaan liian usein avoimen vihapuheen muodostavan oman lajinsa, eikä sitä nähdä osana laajempaa kokonaisuutta.

Titanic upposi, koska sen miehistö ei kiinnittänyt huomiota pinnanalaisten tapahtumien suureen mittaluokkaan. Toivon, ettemme vihapuhetta tarkastellessamme fokusoidu ainoastaan jäävuoren huippuun, vaan katsomme sitä kokonaisuutena. Meidän tulee nähdä, mikä pitää avoimen vihapuheen pinnalla. Kovaäänisen, avoimesti rasistisen vähemmistön vihapuhe on sen valkoisen ylivallan ääri-ilmentymä, joka Suomessa on läsnä myös julkisen puheen laajemmassa kontekstissa. Vihapuhe on vahvasti juurtunut maltillisen valkoisen enemmistön puheeseen, joka jatkaa valkoisen ylivallan verhotun version levittämistä.

Tiedämme jo, että sosiaalinen media tuo esiin ihmisten huonoimmat puolet ja että vihapuhe on vakava uhka marginalisoitujen ryhmien sananvapaudelle Facebookin, Twitterin ja Instagramin kaltaisilla alustoilla. Tämä on äärimmäisen vakava asia, josta kyseiset monikansalliset yritykset eivät valitettavasti tosiasiaassa ota vastuuta. Niinpä suomalaisille on nyt enemmän kuin koskaan aiemmin tarjolla erilaisia sosiaalisen median kanavia, joilla he voivat tuoda julki avointa rasismiaan ja vihaansa.

Kaikki tämä avoin rasismi rakentuu piilorasismille. Piilorasismi on suomalaisen valtamedian vallitseva käytäntö.

UHRINARRATIIVIT

Suomalainen valtamedia tuntuu erityisesti mieltyneen kahdentyyppiseen piilotetun valkoisen ylivallan uhrinarratiiviin. Näistä ensimmäinen on värillisten ihmisten esittäminen uhreina. Siinä värilliset nähdään avuttomina toiminnan kohteina, vailla omaa toimijuutta. Heidät esitetään joko avoimen rasismien uhreina, ei-länsimaisen kulttuurin uhreina, omien ei-länsimaisten olosuhteidensa uhreina – tai erityisen mielellään kaikissa näissä rooleissa samalla kertaa. Objekteina värilliset ihmiset eivät uhkaa valkoista ylivaltaa. Tässä narratiivissa valkoinen toimittaja tai muu henkilö esiintyy usein pelastajajahhmona. Narratiivi on äärimmäisen suosittu, koska se vahvistaa myyttiä lännen ja valkoisten ylivoimaisuudesta, mutta on samalla kertaa sosiaalisesti hyväksyttävä.

” AVOIN RASISMI RAKENTUU
PIILORASISMILLE. PIILORASISMI
ON SUOMALAISEN VALTAMEDIAN
VALLITSEVA KÄYTÄNTÖ.

Toinen suosittu narratiivi esittää valkoiset sensuurin uhreina. Suomen suurin päivittäin ilmestyvä sanomalehti *Helsingin Sanomat* on erityisen huolestunut ilmiöistä, jotka se tulkitsee valkoisten sananvapauteen kohdistuviksi loukkauksiksi. Jokin aika sitten lehti kirjoitti Saksassa käyttöön otetusta uudesta, sosiaalisen median vihapuhetta vastaan suunnatusta laista. Heti otsikon alla ingressissä todettiin: ”Uusi laki on kiistanalainen. Sen on pelätty johtavan tahattomaan sensuuriin tai sananvapauden rajoittamiseen.” (HS 1.1.2018). Keiden sananvapautta arvelet tämän vihapuheen vastaisen lain uhkaavan? Epäilemättä valkoisten, cissukupuolisten,

heteroseksuaalisten ja terveiden. Onko sattumaa, että vihapuheen vastainen laki esitetään uhkana valtaapitävien ryhmien jäsenten sananvapautta kohtaan? Luonnollisestikaan ei. Se on valinta.

Saman lehden artikkeli ”kolonialismin hyvistä puolista” totesi, että niin sanotut kolonialismin hyvät puolet ovat aiemmin olleet aiheena tabu. Väite perustui puoli vuotta aiemmin eräässä vertais-arvioimattomassa aikakausjulkaisussa ilmestyneeseen artikkeliin ja oli diskreditoitu jo silloin, kun lehti päätti kirjoittaa siitä. *Helsingin Sanomien* mukaan tämä alkuperäinen artikkeli oli sittemmin poistettu, koska sen kirjoittaja oli saanut väkivaltaisia uhkauksia. Tosi-asiassa artikkeli oli poistettu sen vuoksi, että siinä esitetyt väitteet oli osoitettu täysin vääriksi ja harhaanjohtaviksi. Kolonialistisen, imperialistisen ja valkoista ylivaltaa ajavan artikkelin julkaisemaan onnistunut valkoinen kirjoittaja esitettiin kuitenkin uhrina. Kyseessä oli jälleen valinta.

Päivää ennen kolonialismin hyviä puolia käsitellyttä artikkelia HS julkaisi kirjailija Lionel Shiveriä käsittelevän kirjoituksen. Kyseessä ei ollut kirjailijaprofili, eikä siinä myöskään käsitelty hänen uutta tuotantoaan. Sen sijaan kirjoituksessa keskityttiin Shiverin esille tuomaan huoleen poliittisesta korrektiudesta vakavana uhkana heteroseksuaalisten valkoisten kirjailijoiden sananvapaudelle. Shiverin mukaan nykyisessä vihamielisessä ilmapiirissä heteroseksuaaliset valkoiset kirjailijat ovat liian peloissaan kirjoittaakseen enää mitään. He uppoutuvat loputtomaan itsesensuuriin, joka lopulta vaarantaa heidän taiteellisen ilmaisunsa. Shiver toteaa, että voimakasta vastareaktiota pelkäävät kustantajat eivät enää edes julkaise valkoisten kirjailijoiden teoksia, joissa esiintyy värillisiä henkilöihahmoja. Ei lie tarpeen todeta, että Shiveriä käsitellyt kirjoitus toimi kritiikittömänä foorumina, jossa samaistuva valkoinen heteroseksuaalinen nainen saattoi tuoda julki valkoisen ylivallan näkemyksensä siitä, miten hän ja muut hänenlaisensa ihmiset ovat vihapuheen todellisia uhreja.

Näissä kaikissa artikkeleissa tekstin takaa löytyvä ohjelmallisuus

” VIESTI ON KUITENKIN AIVAN YHTÄ
VAHINGOLLINEN RUSETILLA
VARUSTETTUUN KAUNIISEEN
LAHJAPAPERIIN KÄÄRITTYNÄ KUIN
PALJAALTAAN TARJOTTUNA.

on niin ilmeistä, että toimittajat vaikuttavat erityisesti etsineen lähteitä, jotka vahvistaisivat heidän ennakkokäsityksiään valkoisesta uhriutumisesta. Niissä kaikissa valkoiset ihmiset ovat rasismin todellisia uhreja.

Siirrytään Twitteriin. Äskettäin perustettiin uusi feministinen rasisminvastainen Fem-R-järjestö, joka aloitti sosiaalisessa mediassa kampanjan hashtagilla #ihavewitnessed (#olentodistanut). Kampanjan tarkoituksena oli kerätä hashtagin alle sekä omakohtaisia että todistajan ominaisuudessa saatuja kokemuksia rasismista suomalaisessa yhteiskunnassa. Pian tätä kampanjaa vastaan synnytettiin trollikampanja, joka pyrki hukuttamaan hashtagin rasistisiin tviitteihin ja niiden kautta hiljentämään sen rasisminvastaiset äänet.

Järjestön perustajiin kuuluva Nitin Sood tviittasi rasismista suomalaisessa gay-kulttuurissa kyseistä hashtagia käyttäen. Tämä sai vastaansa tviittejä, joiden mukaan Sood uhkasi valkoisten homomiesten vapautta kertomalla heille, keiden kanssa heidän tulisi harastaa seksiä. Trollien tviiteissä esitettiin myös, että asian ytimessä on valkoisiin kohdistuva rasismi. He tviittasivat valeutisia feministien halusta tappaa valkoisia. Useissa tviiteissä mainittiin ei-valkoisten uhkaavan Suomen kansallista turvallisuutta ja muodostavan väkivaltaisen uhan valkoisia kohtaan.

Kaikissa näissä rasistisissa tviiteissä valkoiset ovat rasismin todellisia uhreja. Vaikka tviitit ovat kammottavia, ne vain toistavat asioita, joita yhteiskunta patistaa meitä uskomaan muuallakin. Ne tarjoavat meille vastenmielisesti pakattuna saman viestin, jonka val-

tamedia tarjoaa meille hyväksyttävässä asussa. Viesti on kuitenkin aivan yhtä vahingollinen rusetilla varustettuun kauniiseen lahjapaperiin käärittyinä kuin paljaaltaan tarjottuna.

Vaikka olenkin edellä puhunut yhdestä tietystä mediasta valkoisen ylivallan normalisoitumista valaisevana tapauksena, kritiikkini ei kohdistu erityisesti siihen, vaan ongelmaan laajempaan kysymyksenä. Median edustama ideologia on pikemminkin sääntö kuin poikkeus, ja kaikki muutkin suuret mediatilat ovat mieltyneet siihen.

Suomalainen valtamedia näyttää perustavan toimintansa siihen käsitykseen, että hyvän lehtimiestävän mukaista on asemoida itsensä jonnekin avoimesti rasististen ja ei-avoimesti rasististen valkoisten välimaastoon. Lähtöoletuksena on, että ei-valkoisten oikeudet ja ihmisyydet ovat kiistanalaisia. Tämä tulee lähelle itse valkoisen ylivallan määritelmää.

Valkoinen uhriutumisen vihapuheessa on oire, jonka syy on jossain muualla. Vaikka sosiaalisen median vaikutus onkin huomattavasti noussut, valtamedia muovaa kollektiivista alitajuntaamme edelleen hyvin merkittävästi. Valkoisen ylivallan uhrinarratiivit ovat valtavirtaa, ja valtavirtaa pidetään laajalti normaalina. Tämän vuoksi meidän tulee vaatia mediatamme enemmän. Mutta meidän on myös todella lopetettava käyttäytymästä itse niin, ettemme ikään kuin tietäisi, mistä kaikki tämä viha on peräisin. Toimimalla näin pesemme kätemme ongelmasta, jonka osia olemme itse.

RASISMIN TOISEUTTAMINEN

Tämä johdattaa minut ”meihin”. Kun luin Vihan pitkät jäljet -hankkeesta sen verkkosivuilta, pidin tavasta, jolla hankkeessa lähestytään vihapuhetta historiallisesta kontekstista käsin. Hankkeessa huomioidaan, että vihapuheessa ei ole mitään uutta, vaikka sen ilmaisemiseen käytettävät kanavat ovatkin mullistuneet.

On silti jotain, johon haluaisin meidän kiinnittävän huomiota. Valkoisen ylivallan jakaminen sosiaalisesti hyväksyttäviin ja ei-hyväksyttäviin muotoihin mahdollistaa rasismien toiseuttamisen. Näin rasismien voi ajatella liittyvän ainoastaan valkoista ylivaltaa avoimesti ajavaan vähemmistöön. Kun valkoisena ajattelet tällä tavoin, voit sulkea itsesi rasismien ulkopuolelle.

” EMME EDELLEENKÄÄN AJATTELE
RASISMIA RAKENTEENA, JONKA
OSIA KAIKKI OLEMME.

Vihapuheen tarkastelu historiallisena ilmiönä on äärimmäisen arvokas asia. Meidän on silti oltava tietoisia siitä, että historiallinen tarkastelutapa mahdollistaa myös rasismien etäännyttämisen. Näin voit valkoisena katsoa rasismia kauempaa. Valkoisen ylivallan toiseuttaminen ja etäännyttäminen on vaarallista, koska se jättää huomiotta tämän ylivallan olemuksen yhteiskuntamme kaikenkattavana periaatteena, joka ei ole mikään poikkeusilmiö. En tosiaankaan usko, että suomalaisten mediatalojen valkoisen ylivallan uhrinarratiiveja tuottavat toimittajat näkevät itsensä valkoisen ylivallan edustajina. Tuote kuitenkin puhuu puolestaan.

Emme edelleenkään ajattele rasismia rakenteena, jonka osia kaikki olemme. Sen sijaan, että näkisimme itsemme tämän rakenteen osina, kohdistamme katsemme oman itsen ulkopuolelle vihan äärimmäisiä ilmenemismuotoja etsien. Niin kauan kuin rasismi on ulkopuolella, ei meidän tarvitse tehdä mitään itsellemme. Kun emme tee mitään, jatkamme vahingollisten valkoisten narratiivien vahvistamista ja tuottamista sitä itse edes täysin tajuumatta. Kukaan meistä ei ole immuuni kulttuurille, jossa elämme. Tämä on äärimmäisen olennaista myös tieteen ja aktivismin konteksteissa, koska niillä on

iso rooli todellisuutemme rakentajina.

Valkoisen ihmisen on miellyttävämpää tutkia ja vastustaa rasismia kauempaa. Se on houkuttelevaa, koska se tuntuu turvallisemmalta ja helpommalta. On epämiellyttävää ajatella itsensä olevan osa samaa ongelmaa, jota tutkii tai haluaa vastustaa. Pintaan voi nousta ei-toivottuja tunteita, usein jopa suuttumusta.

Oman aseman tarkasteleminen rasististen rakenteiden osana ei ole epämiellyttävää ainoastaan sen nostattamien ei-toivottujen tunteiden vuoksi, vaan myös siksi, että se vaatii jonkin verran työtä. Meille lapsuudesta lähtien pakkosyötettyjen uskomusten karistaminen ei tapahdu silmänräpäyksessä. Onneksi saatavilla on paljon kirjallisuutta ja muita tekstejä, jotka auttavat meitä tulemaan tietoisiksi omista intersektionaalisista positioistamme ja niiden vaikutuksesta ajatteluamme, ja siitä juontuvaan toimintaan. Asian kauneus on tiedostamisessa, koska ainoastaan sillä tavoin voi haastaa omaa ajatteluaan. Halu sietää epämukavuutta ja tehdä työtä itsen kanssa on tarpeen, koska muuten työskentelemme itseämme ja yhdenvertaisuutta vastaan. Ilman omaan itseemme kohdistuvaa työtä kaikki se hyvä työ, jota teemme vihapuhetta vastaan, ei merkitse mitään, koska jatkamme edelleen vihapuheen mahdollistamista peitellysti.

**” ÄÄNEKÄS, AVOIMEN RASISTINEN
VÄHEMMISTÖ SEISOO MALTILLISESTI
PUHUVAN ENEMMISTÖN HARTEILLA.**

En ehdota, että meidän tulisi keskittyä pelkästään omiin ennakkoluuloihimme. Ehdotan vain, että olemme korostetun tietoisia taipumuksesta ”toiseuttaa” vihapuhetta ja lopetamme väitteet objektiivisuudesta. Toivon, että emme tarkastele vihapuheen ja uhriretoriikan yksityiskohtia itsemme ulkopuolisina ilmiöinä. Näin siksi,

että valkoisen ylivallan ääri-ilmentymiä toiseuttaessaan valkoinen ihminen samalla kiistää itse olevansa osa samaa ylivaltaa, mikä taas mahdollistaa vihapuheen. Meidän on tarkasteltava niitä järjestelmiä, jotka normalisoivat näitä narratiiveja sillä tavoin, että niitä edelleenkin pidetään sosiaalisesti hyväksyttävänä. Jäävuoren huippu uppoaa muun mukana, kun aloitamme omasta itsestämme.

Ymmärtääksemme vihapuhetta meidän on ymmärrettävä sen laajempi konteksti. Meidän tulee tiedostaa, että valkoinen ylivalta on sisäänrakennettu kulttuuriimme. Mikä tahansa erottelu ei-rasististen ja rasististen valkoisten ihmisten välillä on keinotekoinen. Kyse ei ole yksilöistä, vaan siitä tosiasista, että olemme kaikki rasistisen yhteiskunnan tuotteita. Pidän hyvin epäilyttävänä jokaista, joka väittää päässeensä kaikkialla vallitsevan rasismien yli. Se, joka väittää olevansa objektiivinen, on suuremmissa vaarassa toistaa rasistisia narratiiveja. Olemme kaikki sokeita omille ennakkoluuloillemme. Ainoa tapa voittaa ennakkoluulot on tiedostaa täysin niiden olemassaolo meissä itsessämme – ei jossakin ulkopuolella, vaan omassa persoonassamme. Ennakkoluulojen voittaminen vaatii tietoista ponnistelua, mutta sitä tarvitaan, koska sokeus ja kieltäminen ovat mahdollistaneet vihapuheen normalisoitumisen suomalaisessa julkisessa puheessa. Väite omasta neutraaliudesta ei auta, jos samalla piiloutuu etuoikeutetun asemansa taakse. Äänekäs, avoimen rasistinen vähemmistö seisoo maltillisesti puhuvan enemmistön harteilla.

Olen varsinkin Suomessa oppinut keskusteluareenoiden olevan hyvin valkoisia tiloja. Tämä tieto johtaa omaan sisäiseen väittelyyn siitä, miten avoimesti näillä areenoilla olisi puhuttava. Valkoisuudesta puhuminen avoimesti ja rehellisesti synnyttää usein paljon tunteita, ja olenkin joutunut vihan kohteeksi niin akateemisissa kuin muissakin yhteyksissä.

Tuntuu kummalliselta, että vihapuhetta eli hiljentämisen välinettä käsitellessänikin joudun miettimään, missä määrin joudun hiljentämään itseni, jotten joutuisi vihan kohteeksi.

Jos positioidut valkoiseksi, tämän luettuasi pidä tauko ja käytä mielellään hetki pohtiaksesi, oletko tätä lukiessasi missään vaiheessa tuntenut sanojeni uhkaavan sinua. Oletko tuntenut itsesi vihaiseksi, olosi epämukavaksi tai turhautunut sanoistani? Oletko tuntenut itsesi lähes sanojeni uhriuttamaksi? Mikäli et ole, oletko täysin rehellinen itsellesi? Ja mikäli olet tuntenut tällä tavoin, onko mahdollista, että nuo tunteet ovat osa sitä samaa tunnevarastoa, josta vihapuhe kumpuaa? Kaikki tunteet ovat ok, mutta merkityksellistä on se, miten päätämme toimia niiden pohjalta. Voimme tehdä tuon päätöksen vasta kun olemme tulleet tietoisiksi asiasta.

Carmen Baltzar

englannista suomentanut *Matti Peikola*

HYVIN SANOTTUA

HISTORIAN MERKITYKSESTÄ

TILANNE ON – – SILLÄ TAVOIN PARADOKSAALINEN, ETTÄ HISTORIALLISEN KERRONNAN JA HISTORIALLISTEN VÄITTEIDEN TUOTTAMISEEN JA JULKISTAMISEEN TARVITAAN ENTISTÄ VÄHEMMÄN AIKAA, KOULUTUSTA JA ASiantuntemusta, MUTTA LUOTETTAVAN HISTORIALLISEN TIEDON EROTTAMISEEN EPÄLUOTETTAVASTA TARVITAAN ENTISTÄ ENEMMÄN AIKAA, KOULUTUSTA JA ASiantuntemusta.

HEINI HAKOSALO TEOKSESSA *KAIKKI VAPAUDESTA*, 298.

HISTORIA EI EHKÄ OLE DEMOKRAATTISTEN YHTEISKUNTIEN SUOJELUN ETULINJASSA, MUTTA SE ON ITSE ASIASSA HYVIN LÄHELLÄ SITÄ, SILLÄ HISTORIAN YMMÄRTÄMINEN NOSTAA KYKYÄMME TUNKEUTUA LÄPI VALEHTELUN.

LYNN HUNT TEOKSESSA *HISTORY: WHY IT MATTERS*, 87–88.

VIISAUTTA EIVÄT MUUTA PERUSTAVANLAATUISESTI MUUTOKSET TEKNOLOGIASSA, VÄESTÖNKASVU TAI AMMATILLISTUMINEN. VIISAUS VOIDAAN LÖYTÄÄ OPPIMALLA SIITÄ, MITEN MENNEISYYDEN IHMISET KOHTASIVAT HAASTEITAAN.

LYNN HUNT TEOKSESSA *HISTORY: WHY IT MATTERS*, 113.

JÄLKIMAALLISTUMINEN EI OLE YKSIOIKOINEN TIE, JOKA VIE KAIKKI IHMISET SAMASSA TAHDISSA KOHTI LISÄÄNTYNYTTÄ MONINAISUUTTA JA KOKEILEMISEN INTOA. KEHITYSKULULLA ON MYÖS VASTARINTA, JOKA ON USKONNOLLINEN, AATTEELLINEN JA POLIITTINEN: UUTTA VASTAAN TAISTELLAAN KIIHKEÄSTI LUOMALLA JA PUOLUSTAMALLA IHANNEKUVIA MENNEEN MAAILMAN YHTENÄISESTÄ KANSASTA, USKOSTA JA KULTTUURISTA.

RUTH ILLMAN TEOKSESSA *KAIKKI VAPAUDESTA*, 28.

HISTORIAN VÄÄRISTELEVÄ KÄYTTÖ MUODOSTAA TUNNEPERUSTAISEN TARINAN, JOKA VOI SAADA TIEDON ASEMAN IHMISTEN MIELESSÄ.

HISTORIAN VÄÄRISTELEVÄ KÄYTTÖ TOTEUTUU VALITUN TRAUMAN KÄYTTÄMISESSÄ POLIITTISET UHRIUTUMISRETORIIKASSA, JOLLA OIKEUTETAAN OMAN TOIMINNAN PAHUUS. VASTAKKAINASETTELU JA VIHANPITO RAKENTUVAT HISTORIAN TULKINNOILLE JA MYYTEILLE. – UHRIUTUMINEN TOTEUTUU MYÖS OMAN KANSAKUNNAN KYSEENALAISETEN TEKOJEN JA TAPAHTUMIEN SELITTELYSSÄ PARHAIN PÄIN, HISTORIAN TERAPEUTTISESSA KÄYTÖSSÄ.

RAUNO JUNTUMAA TEOKSESSA *MIKSI VIHAAMME?*, 40.

KOKEMUKSELLISEN OPPIMISEN VÄLTÄMÄTTÖMYYS VAIKEITA AIHEITA KÄSITELTÄESSÄ

Jokaisessa kokemuksellisen oppimisen sessiossa tapahtuu jotakin hyvin erityistä ja minulle itselleni opettajana inspiroivaa: saan nähdä, miten kokemus itsessään osoittautuu oppijalle merkitykselliseksi ja arvokkaaksi. Joskus tämä on nähtävissä välittömästi prosessin aikana, toisinaan taas se on seurausta kuukausien sulattelusta. Vaikka tarkkaa ajanjaksoa ei voidakaan määritellä, on siis aina joitakin, joita prosessi on jotenkin koskettanut tai muuttanut – joko hyvässä tai pahassa. Palautteessaan oppijat mainitsevat usein tunteneensa innostusta, pelkoa, motivoitumisen tunnetta. Myös sana ”voimaantumisen” mainitaan käytännössä aina jossakin muodossa. Silloinkin kun ryhmä on korkeasti koulutettu ja aiheeseen syvällisesti perehtynyt, olen usein päässyt todistamaan ahaa-elämystä. Käsittekseni mukaan tämä oivalluksen hetki on keskeinen vaikeita, emotionaalisesti raskaita ja joskus traumaattisiakin aiheita opetettaessa. Näihin aiheisiin kuuluu väkivalta sanan laajimmassa merkityksessä.

Kokemuksellisen oppimisen menetelmillä on vuosikymmenten ajan pureuduttu väkivaltaan ja siihen, miten kielen ja kognitiivisen ajattelun sijaan päästäisiin hyödyntämään vaihtoehtoisia, sanattomia inhimillisen ilmaisun keinoja kuten liikettä, kehollisuutta, näköaistia ja ääntä. Kasvatuksellisena filosofiana kokemuksellinen oppiminen, jossa käsitellään väkivallan dynamiikkaa ja sen ennaltaehkäisemistä, mahdollistaa prosessin, jossa oppija yksilönä saa uutta ensikäden tietoa käytännönläheisesti, ja kuten menetelmän nimikin kertoo, tämä tapahtuu kokemuksen kautta. Tämä ei tietenkään tarkoita sitä, että oppija joutuisi eläytymään väkivallantekojen tekemiseen. Sen sijaan kouluttaja käyttää erilaisia menetelmiä, kuten simulaatioita, roolileikkejä ja projektimuotoista työskentelyä, jossa

perehdytään väkivallan ehkäisemisen mahdollisuuksiin ja työskennellään uhrien ja tekijöiden kanssa. Näin oppimateriaalista tulee oppijalle tavallaan todellista. Sitä ei eristetä todellisuudesta omaan keinotekoiseen tilaansa, eräänlaiseen oppimishautomoon, jossa sitä olisi turvallista esitellä ja tutkia, vaan sosiaalisen todellisuuden arimmatkin aiheet kohdataan rohkeasti.

” NÄIN OPPIMATERIAALISTA TULEE OPPIJALLE TAVALLAAN TODELLISTA. SITÄ EI ERISTETÄ TODELLISUUDESTA OMAAN KEINOTEKOISEEN TILAANSA, ERÄÄNLAISEEN OPPIMISHAUTOMOON, JOSSA SITÄ OLISI TURVALLISTA ESITELLÄ JA TUTKIA, VAAN SOSIAALISEN TODELLISUUDEN ARIMMATKIN AIHEET KOHDATAAN ROHKEASTI.

Vaikka institutionaaliset ja muodolliset sidosryhmät kasvatusalalla suhtautuvatkin lähestymistapaan edelleen kriittisen epäroivästi, on vahvoja todisteita siitä, että kokemukselliset lähestymistavat lennättävät oppijan uusille tietämisen tasoille. Tähän oppimistaipaaleeseen kuuluu usein tunteita, jotka kanavoivat tietämisen prosessia muotoutumaan ymmärtämiseksi. Laajan tunneskaalan kokeminen ei ole poikkeuksellista kokemuksellisessa oppimisessä. Ellei muuta, niin keskeisenä osana pedagogiseen prosessiin kuuluu vähintäänkin omalaatuinen turhautumisen tunne, joka on seurausta oppijan mukavuusalueelta poistumisesta ja oppimisalueelle siirtymisestä.

Erikoista on, että kokemuksellinen oppiminen tuottaa usein näitä samoja turhautumisen tunteita myös reflektointivaiheessa. Siihen kuuluu palavan kiinnostunut raja-alueiden tutkistelu, ja se kannustaa oppijoita jatkuvasti määrittelemään omat rajansa (uudelleen). Siinä uskotaan aidon ymmärryksen syntyvän vain epämukavuuden

seurauksena, mutta jos turhautuminen merkitsee yksinomaan pelkoa ja oppija joutuu paniikkiin, seurauksena saattaa olla oppijan uteliaisuuden sammuminen ja yleinen epäröinti uusien taitojen ja tietojen omaksumisen suhteen. Tämä on yksi lähestymistavan suurimmista riskeistä, etenkin koska kouluttajana ei puhutella koko ryhmää yhtenä yksikkönä. Sitä vastoin opettaja suuntaa puheensa kullekin ryhmään kuuluvalla yksilöllä. Ryhmätyön onnistumisen edellytyksenä nimittäin on, että jokainen yksilö tuntee tulevansa hyväksytyksi kaikkine erilaisine rajoituksineen.

” FAKTAPOHJAISET ESITYSMUODOT, JOTKA
HYÖDYNTÄVÄT NUMEROITA JA NIMIÄ,
SAATTAVAT OLLA TIETYSSÄ MIELESSÄ
KOMPASTUSKIVENÄ KASVATTAJILLE JA
OPPIJOILLE, JOS TIETTY SOSIAALINEN
ILMIÖ NÄHDÄÄN AINUTLAATUISENA JA
VAIN YKSITTÄISTAPAUKSEEN LIITTYVÄNÄ
SEN SIJAAN ETTÄ SE NÄHTÄISIIN
LAAJEMMASSA KONTEKSTISSAAN.

Jos kuitenkin onnistumme välittämään oppijalle kuinka tärkeää on mukava epämukavuus, hän saavuttaa tiedon lisäksi ymmärryksen, joka seuraa henkilökohtaisesta kasvusta, kehityksestä ja itsensä toteuttamisesta. Tämä siirtymä tietämisestä ymmärtämiseen on yhteinen haaste, jonka nykyään kohtaamme kriittisten humanististen tieteiden alalla toimivina opettajina. Meillä on rutkasti tietoa – sitä ei ainoastaan tuoteta, vaan digitalisaation aiheuttamien murrosten myötä se on yhä helpommin saatavissa. Monista sosiaalisista ilmiöistä, väkivalta mukaan luettuna, on tullut kypsä tutkimusaloja, eivätkä ne ole ainoastaan tiedollisesti hyvin kartoitettuja, vaan lisäk-

si on kehitetty monenlaisia välineitä ja ennaltaehkäiseviä ohjelmia. Tämän tietäen on äärimmäisen turhauttavaa havaita, miten väkivaltaiset käytänteet, niin yksilöllisellä kuin kollektiivisellakin tasolla, sitkeästi säilyvät jokapäiväisessä elämässä.

Väkivaltateemoja opetettaessa on näin ollen tärkeää edistää pelkän tietämisen sijaan ymmärtämistä. Näin voidaan lisätä kollektiivista intoa tämän tiedon muuntamiseksi käytännön toiminnaksi, vähentää tai murtaa väkivaltaisia käytänteitä ja osallistua aktiivisemmin ennaltaehkäisevän toiminnan kehittämiseen. Lisää tutkimusta ja dataan perustuvia argumentteja kenties tarvittaisiin, jotta voitaisiin osoittaa, paljonko mahdollisuuksia on jo menetetty, kun kokemuksellisen oppimisen menetelmien potentiaalia ei ole hyödynnetty yhteiskunnassa esiintyvän väkivallan vähentämiseksi. Voimme joka tapauksessa ainakin yrittää, jotta asia olisi mahdollista tulevaisuudessa todistaa.

Käytin hyväkseni Vihan pitkät jäljet -hankkeen tapahtumakutsua näyttääkseni yleisölle vilauksen näistä ajatuksista. Esittelin omaa tutkimus- ja pedagogista toimintaani, joka käsittelee väkivaltaa useista näkökulmista. Tutkimukseni keskittyy sodanjälkeisen Bosnia ja Hertsegovinan sosiopoliittisen kehityksen sukupuolittuneisiin ulottuvuuksiin. Alueen erilaiset uskonnollisesti ja eettisesti jakautuneet auktoriteetit käyttävät yhä valtaansa ja hallintoaan jatkaakseen (pääosin) diskursiivista väkivaltaa ja ylläpitääkseen eri yhteisöjen välistä epäluottamusta. Koska tutkimusaiheessani on paljon alueellisia ja kulttuurisia ominaispiirteitä, ja se vaatii varovaisuutta länsimaisen tutkimuksen orientalistisen ja balkanistisen perinnön suhteen, olen aina kokenut suurena haasteena tutkimukseni esittämisen tavalla, joka tarjoaisi mahdollisuuden kulttuurienväliseen kommunikaatioon, jossa tuska, menetys ja sorto saisivat empaattisen vastaanoton.

Perinteisen akateemisen esitelmän muodossa, jossa työn esittelyyn on käytettävissä 20 minuuttia tai vähemminkin, on riskinä

päytyä täysin päinvastaiseen lopputulokseen: jos tutkimusta yksinkertaistetaan laajempia yleisöjä varten, tuloksena voi helposti olla eksotisoimista ja muuta toiseuttamista. Maailmanlaajuisesti hyväksytty akateeminen tieto ei muutenkaan välttämättä ole ainoa ja/tai paras keino kuvata tai tallentaa sosiaalisia todellisuksiamme. Kaikesta tulee eettisesti vielä kyseenalaisempaa ja vastuunalaisempaa, kun tutkija antaa äänen tutkimuksensa osallistujille.

Käsitelläkseni näitä rajoituksia päivitin klassisen, kieleen perustuvan esitelmäni lyhyeksi, performatiiviseksi ja keholliseksi interventioksi, jossa yhdistyivät kenttätutkimuksesta saatu data ja tulkinta. Työni ”In the name of...” esitteli sitä, miten uskonnollisia symboleja käytetään joukkoraiskauksissa osana etnisen puhdistuksen ideologista käyttövoimaa ja strategiaa. Pohjimmiltaan halusin välttää kulttuurista essentialismia ja sotaraiskausten kulttuurista tai maantieteellistä yhdistämistä tiettyihin sosiaalisiin ryhmiin ja/tai maantieteellisiin alueisiin. Vieraannuttamisen ja etäännyttämisen sijaan yleisöä rohkaistiin todistamaan tarinaa osana omaa inhimillistä kokemustaan. Keskiössä oli ajatus rikoksesta itsestään, ts. uskonnollisesti motivoituneesta seksuaalisesta väkivallasta konfliktitilanteissa, ei uhrista, tekijästä, kansakunnasta tai kulttuurista.

Faktapohjaiset esitysmuodot, jotka hyödyntävät numeroita ja nimiä, saattavat olla tiettyssä mielessä kompastuskivenä kasvattajille ja oppijoille, jos tietty sosiaalinen ilmiö nähdään ainutlaatuisena ja vain yksittäistapaukseen liittyvänä sen sijaan, että se nähtäisiin laajemmassa kontekstissaan. Erinäisistä syistä näin on käynyt holo-kaustin nykytulkinnoissa, jota koskevassa debatissa ilmiö nähdään edelleen (liian) usein sosiaalisena (saksalaiset/juutalaiset) tai ajankuuluvana (toisen maailmansodan aikaisena) tapahtumana.

En väitä, että nämä luokittelut olisivat virheellisiä; koko kuvaan vain sisältyy paljon muutakin kuin tämä. Rajaamalla tämän rikoksen yksinomaan näihin kahteen kategoriaan kuuluvaksi menetämme mahdollisuuden laajentaa ymmärrystämme ja osaamistamme nyky-

” OPETTAJA VOI AINOASTAAN TARJOTA
OPPIJALLE TYÖVÄLINEITÄ, MUTTA OPPIJAN
VASTUULLE JÄÄ VÄLINEIDEN KÄYTTÄMINEN,
KOKEILEMINEN, KÄYTÄNNÖN TYÖSKENTELY.

äänkin maailmanlaajuisesti ajankohtaisiin kansanmurhiin ja niiden käytänteisiin.

Näin ollen väkivallan faktuaaliset ja kognitiiviset selitysmallit antavat, etenkin historiallisessa yhteydessä, liian helposti mahdollisuuden viedä näkyvistä osallisuutemme väkivaltaan ihmisolentoina. Varsinkin toisen maailmansodan jälkeiset eurooppalaiset ja pohjoisamerikkalaiset sukupolvet, joilla on ollut hyvä onni välttyä kokemasta omakohtaisesti sotaa ja poliittisia joukkorikoksia, voivat helposti ajautua harhaan etäännyttäessään ja ajatellessaan, että nämä julmuudet, päiden leikkaukset, joukkoraiskaukset, kidutukset, vangitsemiset ja muut kauhistuttavat teot eivät kuulu meille: ne eivät kuulu meidän aikaamme eivätkä meidän kulttuuriimme. Koska kyse ei ole meidän sodastamme, voimme tuomita, voimme tuntea kauhua, inhoa, raivoa, järkytystä. Pysymme kuitenkin ikuisina sivustakatsojina: heidän sotansa, heidän barbaarisuutensa, heidän alkukantaisuutensa ja alhaisempien, vähemmän sivistyneiden käyttäytymismalliensa todistajina.

Mutta mikä onkaan lopulta tällaisen oppitunnin oppimistulos? Mitä tulevaisuuden kannalta tärkeää voimme siitä oppia? Kun tämä tieto nyt on siirretty meille, mitä voimme sillä tehdä? Miten sitä voi hyödyntää luokkahuoneen ulkopuolella? Mitä hyötyä siitä on meille yksilöinä tai kollektiivina? Tässä hyvin konkreettisessa tapauksessa opittu asia ei ainakaan ole sama, mitä opimme Hannah Arendtin pahan banaaliutta käsittelevästä teoksesta tai Slavenka Drakulićin samaa sanomaa viestivästä, mutta alueellisesti ja ajallisesti 90-luvun Balkaniin viittaavasta tekstistä ”They would never hurt a fly”.

Liittäessämme väkivallan tiettyyn (historialliseen) tapahtumaan emme salli näiden tapahtumien puhua meille ihmisinä. Uhrin, eloonjääneet, liittolaiset, todistajat, sivustakatsojat ja jopa tekijät – me voimme olla näitä kaikkia, ja kuten Arendt ja Drakulić pyrkivät todistamaan, nämä yksilöt ovat juuri samanlaisia kuin mekin. Tällaisen oppimisen lopputuloksena on siis tietäminen. Mutta entä ymmärtäminen? Ymmärtämisellä tarkoitan omakohtaista sitoutumista, itsereflektiota, omien roolimme, sosiaalisen dynamiikan ja valtarakenteiden uudelleen asemoimista. Tällaiset prosessit, jotka johtavat tiedon muuntumiseen ymmärtämiseksi, voivat tapahtua ainoastaan, jos oppija on sitoutunut asiaan ainakin jollakin tasolla. Aktiivinen osallistuminen ja eläytyminen yhdistävät oppijan sisäisen ja sisäsyntyisen maailman siihen säädeltyyn ulkoiseen ympäristöön, joka määrittelee elämäntapavalintojamme määrättyjen ja odotettujen sosiaalisten roolien ja suhteiden kautta. Tästä pääsemme takaisin tunteisiin, jotka ovat usein näitä kahta maailmaa yhdistävä tekijä. Aktiivinen osallistuminen ei tietenkään merkitse yksinomaan tunnepohjaista eläytymistä, mutta tämä lienee yksi niistä kokemuksellisen oppimisen elementeistä, jotka aiheuttavat voimakkainta epäröintiä yleensä varsin jäykässä akateemisessa ilmapiirissä.

Perinteisessä akateemisessa ympäristössä tunteita pidetään epä-älyllisinä, ja koska niitä on vaikea ohjata ja hallita, myös haitallisina tiedon tuottamisen prosessin hallinnan kannalta. Vaikka käsitystä objektiivisuudesta tieteellisen tiedon tuottamisen korkeimpana ilmenemismuotona onkin kritisoitu jo vuosikausia, akateemisina toimijoina epäröimme edelleen käsitellä tunteita avoimesti, hyödynnä niitä ja työskennellä niiden kanssa – niin tutkimuksessa kuin opetuksessakin.

Tunteiden vakavasti ottamisen ei kuitenkaan pitäisi vähentää työmme uskottavuutta tai syvällisyyttä. Tunteet vaikuttavat moniin kognitiivisiin taitoihimme, mukaan lukien kriittisen reflektion taitoihimme. Itse asiassa monet rationaalisilta vaikuttavat päätökset

perustuvat mitä todennäköisimmin tunnekokemuksiimme. Niinpä kokemuksellinen oppiminen hyödyntää mm. emotionaalista ilmaisu-ua, joka voi tarjota uusia rikkaampia keinoja tuntea ja ymmärtää monimutkaisia sosiaalisia ilmiöitä. Sen sijaan, että olisi rationalisoinut eletyn kokemuksen, performanssini ”In the name of...” pyrki esittämään tapaustutkimuksen sellaisena kuin tutkimuksen osallistujat sen kokivat – todistajana kaikissa kehollisissa, kognitiivisissa ja emotionaalisisissa ulottuvuuksissa ja pyrkien lisäksi siirtämään osan tästä kokemuksesta myös yleisölle. Tämä tekee ensisijaisesti akateemisesta esitelmästä enemmänkin tunnereaktioita herättävän kuin informatiivisen.

Oppijan ei kuitenkaan pitäisi arastella faktuaalisen datan puuttumista, etenkin näinä digitaalisten oppimisolustojen aikoina. Vaikka tiedon saatavuus ei vielä ole maailmanlaajuisesti tasa-arvoista, yhä useammilla yksilöillä on pääsy valtavaan tiedon ja tutkimuksen varantoon. Kuitenkin vain oppijalla, jonka tunteet ovat prosessissa mukana, on motivaatiota käyttää tätä etuoikeuttaan ja sitoutua tutkimaan asiaa pidemmälle ja syvemmältä. Tämä sallii myös jokaisen käyttää omaa arviointikykyään valitessaan kaikesta saatavalla olevasta datasta. Kyse ei enää ole kasvattajasta, joka tarjoaa tietoa; tässä tapauksessa kasvattajasta tulee hahmo, joka innostaa oppijan alkuun, kutsuu hänet mukaan osallistuvaan oppimisprosessiin, joka ulottuu tilallisten (luokkahuone) ja ajallisten (sessio, paneeli) määrittävien tekijöiden yli.

Koska nykypäivän massiivinen tiedontuotanto nojaa sitä paitsi edelleen kognitiiviseen ja pitkälti kieleen perustuvaan jakamisen muotoihin, luomme (sitä tiedostamatta) epätasapainoa keräämällä informaatiota muttei välttämättä tätä samaa informaatiota koskevaa ymmärtämistä. Tässä dynamiikassa jää kokonaan puuttumaan muunnosvaiheen ohjaus. Ja näin siis näen kokemuksellisen oppimisen ohjaajan roolin. Opettaja voi ainoastaan tarjota oppijalle työvälineitä, mutta oppijan vastuulle jää välineiden käyttäminen, kokeileminen, käytännön työskentely.

Jos ensimmäinen esitykseni pyrki jakamaan ajatusta kokemuk-
sellisuudesta akateemisten esitelmien yhteydessä ja saamaan (aka-
teemisen) yleisön eläytymään tiedon kognitiivisen kuluttamisen li-
säksi, toinen työpaja taas oli suunniteltu tarjoamaan konkreettinen,
käsinkosketeltava kokemus. Tälläkin kertaa moraalinen johtoajatus
oli sama. Halusin välttää eksotisoimista ja ”toisista” väittelemistä ja
keskittyä itse ajatukseen uhreista objekteina/subjekteina, uhriutumisen
ja uhriuttamisen prosesseihin ja siihen, miten jokainen meistä voi
sosiaalisen toimintansa ja valtarakenteiden kautta vaikuttaa niihin
tai jättää ne huomiotta.

Työpaja keskittyi niihin eri tapoihin, joilla kieli ja erilaiset se-
mioottiset, symboliset ja myös keholliset käytännöt vaikuttavat
vakiintuneiden sosiaalisten rakenteiden toteuttamiseen ja ylläpitä-
miseen, ja miten uhriutetut ja/tai demonisoidut identiteetit leikka-
uskohtineen (intersektionaalisine ulottuvuuksineen) paikannetaan,
mobilisoidaan ja asemoidaan näissä rakenteissa. Lukemalla ana-
lyyttisesti erilaisten lehtien visuaalisia elementtejä, otsikoita ja lei-
päteksiä, oppijoita kannustettiin tutkimaan miten representaatioita
ja diskursseja kehystetään, millaisessa vuorovaikutuksessa ne ovat
yleisten oletusten, sosiaalisten hierarkioiden ja sopimusten kanssa,
ja kenen toimesta tämä vuorovaikutus tapahtuu.

Sen sijaan, että olisimme keskustelleet joskus hyvinkin abstrak-
teista käsitteistä, oppijoilla oli mahdollisuus ylittää kriittisen lukemi-
sen rajat luomalla vastauksia ja konkreettisia ehdotuksia siitä, miten
vallitsevia ja oletettavasti ongelmallisia esitystapoja voisi dekonstru-
oida ja rakentaa kriittisesti uudelleen. Tällaisten harjoitteiden ta-
voitteena on täydentää kriittisen tietoisuuden heräämistä, mikä
on kaiken kriittisen pedagogisen toiminnan ytimessä, kehittämällä
tosielämän toimintavaihtoehtoja aivoriihessä. Tämä nimittäin roh-
kaisee osallistuvia oppijoita näkemään kasvatuksen vapautumisen
välineenä, joka auttaa eroon sellaisista itsestään selvinä pidetyistä
käsitteistä, jotka usein lisäävät ja edistävät epätasa-arvoa. Se myös

valmistaa heitä vaikuttamaan maailmassa tapahtuviin muutoksiin, ei ainoastaan kriittisen ajattelun avulla, vaan joskus myös poliittisen ja/tai sosiaalisen toiminnan kautta. Verrattuna edelliseen esimerkkiin ”In the name of...”, tämä työpaja vaati enemmän kuin emotionaalista venymistä aiheen ymmärtämiseksi, kun pajan aikana toteutuneet aktiviteetit toimivat todellisen toiminnan vertauskuvana ja harjoituksena siihen.

Koska tämä lyhyt yhden kerran työpaja oli luonteeltaan enemmänkin esittely kuin todellinen pitkän ajan systemaattinen oppimissitoumus, olisi luonnollisesti liian kunnianhimoista ja kritiikitöntä väittää, että tämä yksittäinen kokemus olisi ollut ihmisten elämää muuttava hetki, jonka seurauksena oppijoista tulisi aktivisteja. Jotkut osallistujista kertoivat kuitenkin kokeneensa olonsa epämukavaksi joutuessaan jakamaan omia hyvin yksityisiä ja intiimejä itsereflektioitaan ja huomioita itsestään sen sijaan, että olisivat tuottaneet tavanomaisia ryhmän mielipiteitä ja näkökulmia. Niinpä työpaja oli selvästi hyvää harjoitusta siinä suhteessa, että osallistujat pääsivät kokemaan mitä merkitsee, kun oppimisprosessi vaatii tekemään muutoksia aikaisemmin opittujen tietojen ja perspektiivien lisäksi myös kokemukseen omasta itsestä.

Koska oppimistapahtumasta tulee pohjimmiltaan hyvin henkilökohtainen, tavallaan psykoanalyttinen, ja joillekin yksilöille jopa transformatiivinen, kokemuksellisen oppimisen käytänteet kohtavat myös vastustusta, joka toimii ensisijaisesti suojamekanismina sitä epä mukavuuden tunnetta vastaan, joka seuraa oman moraalimme, arvojemme ja itsemme dekonstruomisesta. Muiden muuttaminen ei ole mahdollista, ellemmme ensin aloita muuttamalla omaa itseämme, ja jos tämä muutos itsessä tapahtuu oppimisprosessin aikana, se merkitsee myös sitä, että ryhmän on kehitettävä uudenvuorokauden dynamiikka – joka ei taaskaan ole ikuinen ja muuttumaton. Tällaisessa prosessissa ei voida määrätä tiettyjä oppimisen sääntöjä tai tiloja. Luokkahuoneen fyysinen muoto ja tarkoitus käyvät liian

rajoittaviksi, ja etukäteen valmistellut opetussuunnitelmat ovat sokeita niille lähteille, jotka kukin oppija tuo mukanaan ryhmään.

Kokemuksellisia menetelmiä väkivaltateemojen opettamiseen akateemisella tasolla käyttävät, systemaattiset, pitkän tähtäimen ohjelmat ovat vielä vasta aivan alkuvaiheessa, ja sellaisen pedagogiikan levittäminen on vielä varsin yksinäistä työtä. Niinpä tämänkaltaisilla hankkeilla on keskeinen rooli tiedon levittämisessä ja julkistamisessa erilaisten (akateemisten) piirien keskuuteen. Ehkä pienetkin muutokset nykyiseen väkivallan (vastaisiin) opetussuunnitelmiin, jotka hyödyntävät pääosin kognitiivisia ja verbaalisia keinoja, saattavat vaikuttaa vallankumouksellisilta, mutta niin on tavoiteltu päämääräkin. Mielikuvitukseni syttyy todistaessani oppijoiden prosesseja, jakaessani heidän ahaa-elämyksiään ja nauttiessani tiedosta ymmärrykseen siirtyvään ryhmään osallistumisesta: voin vain kuvitella, kuinka paljon enemmän onkaan opittavaa, tutkittavaa ja koettavaa sitoutuessamme yhdessä vähentämään väkivaltaa.

Nena Močnik

englannista suomentanut *Hanna Salmi*

HYVIN SANOTTUA

SIITÄ, MITEN KIIHKOILIIJA KOHDATAAN

JOTTA KOMMUNIKAATIO EI MURENISI KIIHKOILIJOIDEN SEKAVAKSI TAISTELUKSI, TEHOKASTA OLISI ENSIN HAHMOTTA A VIHAA LIETSOVAN PROVOSOIJAN TARKOITUSPERIÄ JA ESITÄÄ SITTEN LOOGISIA, VIILEITÄ ASIAPERUSTELUJA SEKÄ AVATA UUSIA NÄKÖKULMIA LYHYESTI MUTTA HÄNEEN VIITTAAMATTA. SILLOIN HÄNEN ASEMAANSA EI VAHVISTETA, HÄNTÄ EI INNOSTETA EIKÄ HÄN SAA PALKINTOA. TÄLLÄISEN VUOROPUHELUN TARJOLLA PITÄMINEN JA SIINÄ PITÄYTYMINEN JÄTTÄÄ HÄNEN PROVOKAATIONSA KUIN VAIVIHKAA VÄHEMMÄN MERKITYKSELLISEKSI, SIVUSEIKAKSI. PARHAASSA TAPAUKSESSA SE KÄÄNTÄÄ PROVOSOINNIN KIERTEEN SAMMUMISEN SUUNTAAN.

JOS VIHaisia ihmisiä ei ole riittävästi, kiihottajat eivät onnistu käyttämään ulkoistamisen mekanismia omien valtapyytteidensä ajamiseen.

RAUNO JUNTUMAA TEOKSESSA *MIKSI VIHAAMME?*, 215, 216.

POLEMIKKIEN PERINTÖ

Inkvisiittori Petrus Zwicker kuulusteli ja käännutti menestyksellä saksalaisia valdesilaisia harhaoppisia takaisin katolisen kirkon huomaan 1390-luvun alussa. Zwickerillä oli kuitenkin ongelma. Hänen mielestään maalliset ruhtinaat, seurakuntien kirkkoherrat tai kaupunkien porvarit eivät hänen laillaan ymmärtäneet, kuinka suuri uhka valdesilaiset olivat sielujen autuudelle, Rooman kirkolle ja koko yhteiskunnalle. Tosiasiassa valdesilaiset eivät tuolloin uhanneetkaan juuri ketään tai mitään: ryhmä oli hajanainen ja pyrki lähinnä välttelemään vallanpitäjien huomiota. Petrus Zwicker aloitti kuitenkin vuonna 1395 menestyksekkään mediakampanjan. Papi-
stolle hän kirjoitti oppineen tutkielman valdesilaisten opista ja siitä, kuinka sen virheet pitäisi kumota. Ruhtinaille hän lähetti napakan manifestin harhaoppisten vaaroista ja pyysi maallisen miekan haltijoita astumaan kirkon suojaksi. Harhaoppisille hän julisti armoa ja ymmärrystä niille, jotka katuivat, ja lain ankarinta tuomiota uppiskaisille. Viestiä veivät eteenpäin seurakuntien papit saarnastuoleistaan. Zwicker onnistui: Itävallan herttuat asettuivat inkvisiittorin tueksi, ja yksi oikeudenkäynti johti toiseen. Zwickerin kirjoitukset saivat suuren suosion vuosikymmeniksi eteenpäin.

Petrus Zwickerin poleemiset kirjoitukset harhaoppisia vastaan ovat yksi esimerkki siitä, miten kansankiihotus ja vihapuhe ovat toimineet historian vainoissa. Vihanlietsonta on voinut edeltää väkivallan tekoja tai oikeuttaa niitä jälkikäteen. Tässä tapauksessa oikeudenkäynnit olivat jo alkaneet, mutta polemiikeilla haettiin niille onnistuneesti laajempaa tukea ja kannatusta.

Eri uskontojen, kulttuurien ja etnisten ryhmien välistä toiseuttamista, kansankiihotusta ja vihapuhetta tutkitaan usein polemiikin käsitteen alla. Käytännön syistä tutkimus on eriytynyttä: esimerkiksi juutalaisten ja kristittyjen välistä vastakkainasettelua tutkivat ovat

tehneet vain satunnaista vertailua kristittyjen sisäisiin polemiikkeihin, puhumattakaan vaikka hindujen ja muslimien välisestä vihanlietsonnasta. Tämä puute on onneksi korjautumassa. Viime aikoina yhä useammat tutkijat ovat havainnoineet vihapuheen yhteisiä ja yleisiä mekanismeja, vaikka polemiikkien syyt ja seuraukset ovat tietenkin vahvasti kiinni kulloisessakin historiallisessa ja kulttuurisessa kontekstissa. Vihan pitkät jäljet -hankkeen tapaamiset ovat olleet osa aikakaudet ja tutkimuskohteet ylittävää tutkijakeskustelua.

Äskettäin ilmestyneessä artikkelissaan Münsterin yliopiston tutkija Sita Steckel on koostanut uskontojen välisten ja sisäisten polemiikkien yleisiä piirteitä. Ne toteutuvat historian vihapuheessa, mutta auttavat ymmärtämään myös tämän hetken vastakkainasetteluja.

NÄITÄ PIIRTEITÄ OVAT:

- Keskustelukumppanien väheksyvä luokittelu ja leimaaminen valmiiden kulttuuristen kategorioiden mukaan. Tällainen puhe on usein tunteisiin vetoavaa ja pyrkii herättämään jopa biologista inhoa eläimellistä, irstasta ja saastaista vastustajaa kohtaan.
- Aggressiivinen puhe, jolla vähätellään keskustelukumppanin asemaa ja ylistetään omaa. Osa tätä voivat olla esimerkiksi vastapuolen moraaliin tai henkilöön kohdistuvat argumentit.
- Julkinen luonne ja kahtalainen yleisö. Poleeminen puhe on usein osoitettu puhujan omalle viiteryhmälle ja tavoittelee sen huomiota. Samalla keskustelu on julkista ja sillä tavoitetaan ainakin näennäisesti vastustaja. Tästä seuraa pitkällä aikajänteellä oman ryhmän identiteetin lujittaminen ja viholiskuvan rakentaminen.
- Hyväksyttävien argumentointitapojen järkyttäminen ja uusien keskustelun sääntöjen luominen. Myös väittelyt hyväksyttävistä argumentointitavoista ja metodeista.

- Ennakkoon määrätty asenteet ja oletukset, jotka määrittävät lopputuloksen. Kyse ei ole aidosta väittelystä, jossa etsitään ratkaisua, vaan poleemisella puhujalla on totuus valmiiksi hallussa.
- Tieteellisten menetelmien hyväksikäyttö. Puhujat käyttävät tieteellisen argumentoinnin tapoja aatteellisen tai uskonnollisen kamppailun välineenä.
- Vastustajan rationaalisuuden ja ajattelukyvyyn vähättely. Samalla pyrkimys korostaa omaa metodologista tai älyllistä ylivertaisuutta.

Tämä lista on laadittu keskiajan uskonnollisia väittelyitä koskevan tutkimuksen viime vuosikymmenten tuloksista. Sen kuvaama poleeminen puhe on levinnyt kaupunkien toreilla, kirkkojen saarnatuoleissa ja käsikirjoituksissa. Siksi on pysäyttävää, kuinka hyvin nämä piirteet toteutuvat tämän päivän sosiaalisen median väittelyissä.

Onkin syytä kysyä, johtuuko vihapuheen lisääntyminen ja kuplien syntyminen sosiaalisessa mediassa siitä, että käsissämme on uusi, äärettömän nopea ja tasa-arvoinen viestiväline, jota emme osaa vielä käyttää sivistyneesti. Totta kai selainten, hakukoneiden ja sosiaalisen median sovellutusten käyttäjäkohtainen räätälöinti tehostaa samanmielisten ajautumista omiin ryhmiinsä, mutta vihapuheessa on kyse myös paljon vanhemmista puheen tavoista, ajattelun malleista ja ihmisen tunteista.

Ehkä sosiaalinen media on niin tehokas vihan levittäjä sen vuoksi, että meillä on vihdoinkin käytössämme väline, joka sopii täydellisesti välittämään puhetta, jota ihmiskunta on vuosituhansia hionut vääräuskoisten ja noitien vainossa, pyhissä sodissa, pogromeissa ja poliittisissa oikeudenkäynneissä. Me olemme itse asiassa liian taitavia käyttämään sosiaalisen median potentiaalia vihaan. Yllä olevista piirteistä vaikkapa poleemiikin julkinen luonne ja kahtalainen yleisö

toteutuivat keskiajan julkaisukulttuurissa vain satunnaisesti, esimerkiksi kun kiistakumppanit olivat kokoontuneet samaan kaupunkiin tai kirkolliskokoukseen. Nyt Twitterin kamppailuissa saamme välitöntä tukea omalta viiteryhmältämme ja pääsemme näpäyttämään vastustajaa hänen tukijoidensa nähden.

Poleemisen väittelyn viheliäisin piirre on lukkoon lyöty keskusteluasetelma. Me annamme periksi väittelyssä yhtä vähän kuin inkviisiittori pystyi myöntämään harhaoppisten kirkkoon kohdistamassa kritiikissä olevan jotain perua. Polemiikki johtaa hyvin harvoin ratkaisuun.

Onko tästä siis pois pääsyä, voiko historia olla *magistra vitae*? Viisasten kivi se ei ole, mutta alla on muutamia keskiajantutkijan ohjeita:

- Unohda puhe "tolkun" ihmisistä tai keskitiestä. Mikäli tällaisen aseman etsiminen on vain keskustelunavaus, se on osa poleemisia strategioita. "Tolkun" ihminen julistaa itsensä rationaalisemmaksi kuin kuvitteelliset ääripäät, eli siten puheensa arvokkaammaksi. Todellinen keskitien seuraaminen näkyy siinä, kuinka sovittelevia keskustelun tapoja valitset.
- Älä ohita vastapuolen argumentteja valmiiden kategorioiden pohjalta. Toisen julistaminen ennalta "rasistiksi" tai "suvakiksi" ei auta. Retoriikan sen sijaan voit ja se pitääkin tuomita: esimerkiksi rasistista puhetta ei tarvitse hyväksyä.
- Vältä liikaa puhdasoppisuutta. Aggressiivinen puhe, eläimellistäminen ja valmiit kulttuuriset kategoriat ovat tällä hetkellä maahanmuuttovastaisten populistien suosimia poleemisia strategioita. Sen sijaan vasemmisto käyttää energiaa vaaliakseen oikeaa puhetta, terminologiaa ja niiden johdonmukaista noudattamista. Tämä johtaa kamppailuihin käytännössä hyvin samaa mieltä olevien kesken.

- Kunnioita asiantuntijuutta, omaasi ja muiden. Jos vetoat tutkimukseen, tee se huolellisesti ja lue ensimmäistä populaaria tiedeuutista pidemmälle.
- Älä tuhlaa energiaa väittelyihin, joissa asetelma on selvästi kiveen hakattu. Varsinkin salaliittoteoreetikkojen kanssa on turha kinastella.

Reima Välimäki

USKONTO JA TOISEUTTAVA KIELENKÄYTTÖ

SANAT EIVÄT OLE "vain sanoja", vaan niiden avulla tehdään asioita. Sanankäyttö on vallankäyttöä. Muutos julkisessa kielenkäytössä on ollut viime vuosien aikana suuri: vieraita ja toisia kohtaan voidaan kuulla yhä kovempaa kielenkäyttöä. Tämä koskee erityisesti islaminuskoon kuuluvia, mutta myös monia muita ihmisryhmiä. Voidaan havaita suoranaista vihanlietsontaa, kun samanmielisiä yllätetään mukaan dystopianvälttämisyprojektiin.

Vanhoista teksteistä löytyy loputtomasti esimerkkejä siitä, miten toiseen uskontoon kuuluvia on kautta vuosisatojen syrjitty ja tuomittu. Keskiajalla harhaoppisia vastaan toimineet kirkonmiehet selittivät omaa nykyisyyttään soveltamalla menneisyydestä heille tuttuja malleja. Esimerkiksi 1200-luvulla languedocilaisia harhaoppisia kutsuttiin manikealaisiksi, vaikka manikealaisilla, antiikin dualisteilla, ei mitään luultavimmin ollut mitään tekemistä 1200-luvun nykyhetken kanssa. Samoin harhaoppisiin liitetyt toistuvat teemat (esimerkiksi orgiat) liikkuvat saumattomasti halki historian, vainon kohteesta toiseen, varhaiskristityistä uuden ajan alun noitiin.

Mustamaalaamisen ja toiseuttamisen politiikkaa ovat harrastaneet monet eri ryhmät toisiaan vastaan – juutalaiset, kristityt, muslimit, uskonnollisesti sitoutumattomat filosofit... Se on ollut tapa muodostaa käsitys omasta yhteisöstä kunniallisena ja hyvänä suhteessa muihin, vieraina ja erilaisina pidettyihin eli häpeällisiin, pahoihin ja vaarallisiin. Erityisesti ennakkoluuloja seksuaalisesta yliaktiivisuudesta tai heteronormatiivisuuden vastaisesta "luonnottomuudesta" on käytetty myös

HYVIN SANOTTUA

YHDESSÄ MUIDEN KANSSA OLEMISESTA

KUN OLLAAN TODELLA OLEMASSA MONIKOSSA, KAIKKIEN YKSILÖLLISYYTTÄ JA AINUTLAATUISUUTTA KUNNIOITETAAN KESKINÄISESTI. MINUN EI TARVITSE HALUTA ELÄÄ TAI USKOA SAMOIN KUIN KAIKKI MUUT. MINUN EI TARVITSE JAKAA TOISTEN KÄYTÄNTÖJÄ JA VAKAUMUKSIA. NIIDEN EI TARVITSE OLLA MINUSTA HYVIÄ EIKÄ YMMÄRRETTÄVIÄ. MYÖS TÄSSÄ ILMENEE TODELLA AVOIMEN, LIBERAALIN YHTEISKUNNAN VALTAVA VAPAUS: EI TARVITSE PITÄÄ TOISISTAAN, VAAN VOI ANTAA SEN OLLA MAHDOLLISTA.

CAROLIN EMCKE TEOKSESSA *VIHAA VASTAAN*, 175.

MITEN YHTEISKUNNALLISTA VUOROPUHELUA VOISI PARANTAA?

Digitaalisen murroksen ja erityisesti sosiaalisen median ansiosta ruohonjuuritason mediakäyttäjillä on mahdollisuus julkisesti osallistua yhteiskunnalliseen vuoropuheluun. Uutta on myös se, että päättäjät, asiantuntijat ja muut näkyvät henkilöt voivat viestiä suoraan yleisön kanssa ilman journalistisen median välikäyttä. Kohtaamiset verkossa ovat monenlaisia, eikä ole olemassa yhtä yhtenäistä verkkokeskustelukulttuuria; verkossa viestitään niin hyvässä kuin pahassakin. Tästä huolimatta viime aikoina sosiaalisen median ongelmat ovat olleet tapetilla hyvien asioiden jäädessä usein mainitsematta. On tärkeää pitää mielessä, että julkinen viestintä ei ollut ongelmatonta myöskään internetiä edeltäneellä joukkoviestinten hallitsemalla aikakaudella.

” KUPLIA EI VOIDA PUHKAISTA
YLHÄÄLTÄ KÄSKIEN.

Digitaalisen aikakauden uudenlainen sananvapaus vaatii yhteiskunnalliseen vuoropuheluun osallistuvilta uudenlaista vastuullisuutta. Mediakäyttäjien tulee tiedostaa, että jokainen kommentti voi vaikuttaa sen lukijaan. Vastuullisuutta näyttää puuttuvan etenkin tämän päivän aikuisilta, jotka ovat kasvaneet joukkoviestinten aikakaudella. Digitaalisia viestintävälineitä pienestä pitäen käyttäneet lapset ja nuoret sen sijaan käyttäytyvät verkossa keskimäärin aikuisia paremmin. Sosiaalisessa mediassa käytävä yhteiskunnallinen vuoropuhelu paransi huomattavasti, jos kolme keskeisintä epäkohtaa saataisiin korjattua: vuoropuhelun puute eri mieltä olevien välillä, aggressiivisuus ja virheellisten tietojen leviäminen. Tässä kir-

joituksessa esitetään ratkaisuehdotuksia näihin epäkohtiin.

KUPLAT PUHKI

Poliittiset kuplat eivät ole uusi ilmiö: ihmiselle on luontaista hakeutua samansuuntaisesti ajattelevien seuraan. Sosiaalisessa mediassa näyttää kuitenkin syntyvän ryhmiä, joissa samanmielisyyden vaatimus on jyrkkä ja joissa vaihtoehtoiset näkemykset voidaan täysin sivuuttaa. Digitaalisuus on tehnyt mahdolliseksi tällaisten ryhmien syntymisen yli maantieteellisten tai muiden rajoitusten. Joskus eri mieltä olevat ryhmät kyllä toimivat samassa digitaalisessa tilassa, mutta eivät käy vuoropuhelua. Näin on esimerkiksi Donald Trumpin tviittien kohdalla: tviittiketjussa presidentin kannattajat ja vastustajat tekevät Trumpin viestistä täysin päinvastaisia tulkintoja. Osa ei tunnu kiinnittävän mitään huomiota vastapuolen näkemyksiin, osa puolestaan kommentoi niitä – yleensä epäkunnioittavasti ja halveksuen, mikä ei juuri anna vastapuolelle mahdollisuutta omien näkökantojen kyseenalaistamiseen.

Kuplia ei voida puhkaista ylhäältä käskien. Tarvetta vuoropuhelulle ja omien näkökantojen tarkastamiselle kuitenkin on, jotta demokratiaan perustuva yhteiskuntamalli voi jatkua. Asioista pitäisi pystyä keskustelemaan myös niiden kanssa, jotka ovat eri mieltä ja joilla on erilainen tausta kuin itsellämme. Yhteiskunnan tulisikin antaa kaikki mahdollinen tuki ja tunnustus niille demokratian lähettiläille, jotka keskustelevat digitaalisilla alustoilla eri ideologioita edustavien ihmisten kanssa. Nämä raja-aitoja kaatavat keskustelijat jaksavat viestiä rauhallisesti, kuunnella toista osapuolta ja esittää loogisia perusteluja omille väitteilleen. Tarvittaisiin lisää tällaisia lähettiläitä, joiden työkaluina ovat viestintätaitojen lisäksi empatiakyky, kärsivällisyys ja analyttinen ajattelu.

Nopeita ratkaisuja etsivä mieltii, voitaisiinko näitä ominaisuuks-

sia omaavia valioyksilöitä palkata verkkokeskustelijoiksi kehittämään vuoropuhelua ja näyttämään esimerkkiä. Toimintaa, jossa organisaatio palkkaa omia päämääriä edistääkseen henkilöitä tuotamaan ruohonjuuritason mediakäyttäjien kommenteilta näyttäviä viestejä, kutsutaan astroturffaukseksi jalkapallokenttien keinonurmia valmistavan Astroturf-yrityksen mukaan. Astroturffaus on periaatteessa tuomittavaa toimintaa, sillä maksetut kommentit ovat keinotekoisia ja suhde maksavaan organisaatioon pidetään salassa. Näin ollen varsinaiset palkatut kommentoijat eivät tule kyseeseen yhteiskunnallisen vuoropuhelun parantamisessa. Kuka edes ottaisi vastuun tästä toiminnasta? Vakavammin puhuen voidaan miettiä, pitäisikö esimerkiksi korkeakouluissa rohkaista eri alojen asiantuntijoiksi valmistuvia nuoria osallistumaan vuoropuhelutalkoisiin verkon foorumeilla. Palkkiot eivät tule kyseeseen, mutta korkeakoulutuksessa voitaisiin tarjota entistä enemmän neuvoja oman asiantuntemuksen viestimiseen erilaisille yleisöille.

VIHAPUHEEN UHRIA EI SAA JÄTTÄÄ YKSIN

Näkyvin oire julkisuuden portinvartijan väistymisen aiheuttamasta vauhtisokeudesta on viestinnän aggressiivisuus. Vihapuheella tarkoitetaan johonkin ihmisryhmään tai yksilöön kohdistuvaa aggressiivista ja vihamielistä puhetta tai kommentointia, joka ei aina ole avointa nimittelyä tai suorja uhkauksia, vaan voi tulla esiin vaikkapa huumorin varjossa tai harkittuna argumentointina. Vaikka läheskään kaikki kommentointi verkossa ei ole pilkkaa ja vainoamista, verkon vihapuhe on todellinen ongelma, ja sen poistaminen vaatisi juurisyiden selvittämistä. Mikä saa ihmiset purkamaan pahaa oloaan ja turhautumistaan julkisesti ja kohdistamaan vihansa verkossa tavalla tai toisella näkyviin henkilöihin? Tämän selvittäminen on pitkän aikavälin tavoite. Lyhyemmällä aikavälillä on puututtava

” TOTUUDEN KUNNIANPALAUTUS ONKIN
SEURAAVA SUURI TEHTÄVÄMME.

itse vihapuheeseen.

Vihaviestien hyökyaalto voi viedä terveyden ja rajoittaa myös uhrin läheisten elämää. Tällaisessa tilanteessa ei voida todeta, että kyse on ”vain” nettikirjoittelusta. Lainsäätäjillä, poliisilla ja oikeuslaitoksella on keinot määrittää, minkälainen kirjoittelu on lain mukaan sallittua. Lakia rikkova vihapuhe on kuitenkin vain jäävuoren huippu. Sosiaalisen median yritykset kuten Facebook, Twitter ja YouTube voisivat puuttua nykyistä tehokkaammin heidän palveluisaan ilmenevään vihapuheeseen ja ohjata keskustelukulttuuria toisia kunnioittavaan suuntaan. Nykyinen käyttäjien näkemyksiin ja aktiivisuuteen nojaava ilmiantotoiminta ei ole riittävää. Voitaisiinko yritykset velvoittaa sisältöjen tehokkaampaan tarkkailuun? Journalistista mediaa sitovat Suomessa journalistin ohjeet, ja ohjeiden noudattamista valvoo Julkisen sanan neuvosto. Pitäisikö nyt perustaa sosiaalisen median neuvosto?

Vihapuheen pelko saa monet vaikenemaan. Moni asiantuntija valitsee mieluummin vetäytymisen julkisuudesta kuin julkiset puheenvuorot, joiden seurauksena saattaa saada vihaviestejä. Tämä on vakava uhka demokratialle, ja siksi vihapuheen uhrien asian tulee olla yhteinen. Suuren enemmistön tulee seistä uhrien tukena ja tehdä selväksi, että vaino verkossa ei käy. Lisäksi esimerkiksi toimittajien, tutkijoiden ja poliitikoiden työnantajien tulee kehittää vihapuheen uhrien tukea. Organisaatioilla tulee olla valmiit, tehokkaat toimintamallit vihapuheen uhrin auttamiseksi ja mahdollisen oikeusprosessin käynnistämiseksi. Vihapuheen uhrit nimittäin kertovat häpeän tunteesta, joka usein aiheuttaa sen, että vihaviesteistä ei saa kerrottua muille. Ammattiylpeys ja itsetunto ovat koetuksella ja uhri saattaa epäillä toimineensa itse väärin. Nämä häpeän tunteet tulisi kantaa

koko yhteisön voimin, jotta jokaisen taakka kevenisi. Näin vihapuheeseen olisi helpompi puuttua ja se saataisiin vähenemään.

Paitsi säätely, verkon eri alustojen keskustelukulttuureja muokkaavat myös esikuvat. Monet lasten ja nuorten seuraamista tubettajista ovat fiksua mielipidevaikuttajia. Toivoa sopii, että heidän seuraajansa oppivat myös noudattamaan toisia kunnioittavaa viestintätapaa. Oivallinen esimerkki keskustelukulttuurin muokkaamisesta on myös Suomen UNICEFin viestintästrategia. Jouduttuaan vihakampanjan kohteeksi etenkin Facebook-profilissaan syksyllä 2016 järjestö päätti kommentointimahdollisuuden sulkemisen sijaan vastata vihamielisiin kommentteihin asiallisesti, mutta huumorilla. UNICEFin strategia nousi uutisotsikoihin. Seuraus oli paitsi se, että vihaviestien tulva tyrehtyi, myös se, että järjestö sai paljon uusia jäseniä, lahjoittajia ja seuraajia sosiaalisessa mediassa. UNICEFin esimerkki osoittaa, että joskus huumori voi olla tehokas verkkokeskustelun tervehdyttäjä. Mallia näyttää myös joukko Helsingin yliopiston opiskelijoita, joka on aloittanut arvokkaan Kaikkien Some-kampanjan. Kampanja kannustaa osallistumaan yhteiskunnallisiin keskusteluihin rakentavasti ja muita kunnioittaen.

FAKTAT TISKIIN

Puhe totuudenjälkeisestä ajasta ei ole tuulesta temmattua, sillä totuudessa pysyminen ei näytä olevan tällä hetkellä kaikille yhteiskunnallisille toimijoille tärkeää. Diskurssintutkija Ruth Wodak puhuu kuitenkin totuudenjälkeisyyden sijaan tietämättömyydellä ylpeilystä (*arrogance of ignorance*). Näin siksi, että totuuden kiertely ja venyttäminen ovat aina olleet osa yhteiskunnallista keskustelua ja erityisesti politiikkaa. Nykytilannetta leimaa Wodakin mukaan se, että tietämättömyydellä suorastaan ylpeillään ja ilmiselvästäkään valehtelusta ei joudu vastuuseen.

Yhteiskunnallinen vuoropuhelu ei johda hyvään, jos se perustuu virheellisille tiedoille. Totuuden kunnianpalautus onkin seuraava suuri tehtävämme. Toimenpiteinä mainittakoon julkinen faktantarkistus, kuten Suomessa Faktabaari, ja laadukas tutkiva journalismi, jonka kuluttaminen näyttääkin lisääntyvän. Myös mediakäyttäjien koulutus kaikilla ikätasoilla on keino tehdä totuudesta taas muodikasta.

Alkuvuoden 2018 tapahtumat Yhdysvalloissa osoittivat, että sosiaalisen median yritysjäteillä on merkittävä rooli totuuden arvon alenemisessa. Kohu Facebookin ympärillä muistuttaa, että sosiaalinen media ei ole ilmaista, vaikka käyttäjä ei siitä itse maksakaan rahaa. Käyttäjä maksaa osallistumisensa luovuttamalla tietojaan mainonnan kohdentamiseen. Kun Facebook on myynyt käyttäjätietoja Cambridge Analyticalle, joka puolestaan on myynyt mainostilaa virheellisiä tietoja levittäville poliittisille propagandakoneistoille, yhteiskunnalliset vaikutukset ovat mittavat. Jotta tulevaisuus näyttäisi vakaammalta, sosiaalisen median mainontaa on tarkoitus säädellä laissa tiukemmin. On myös ehdotettu maksullista Facebookia: jos et halua virtaasi mainoksia, voit maksaa käyttösi rahalla. Kun jo yli kaksi miljardia ihmistä maailmassa käyttää Facebookia, on pyrittävä siihen, että tämä valtava foorumi ei manipuloi meitä, vaan edesauttaa rakentavaa yhteiskunnallista vuoropuhelua.

Lotta Lehti

Kirjoitus on aiemmin julkaistu puheenaie.fi-sivustolla toukokuussa 2018.

MITÄ PITÄÄ TEHDÄ?

JOKAISELLE MEISTÄ

- Taistele tyhmyydellä rehvastelua vastaan.
- Haasta asiantuntijoita ja kuuntele heitä.
- Perehdy ja tutustu.
- Siedä toisenlaisia.
- Tiedosta ihmislajille ominainen tarve kuulua ryhmään ja sen kääntöpuolena syntyvä toisten demonisointi, mutta pyri edistämään ei-poissulkevia ryhmäytymisen tapoja ja tunnusmerkkejä.

KIINNITÄ HUOMIOTA KOHTAAMISEN STRATEGIOIHIN

- Kohtaa ihminen ensisijaisesti ihmisenä/yksilönä eikä ryhmän jäsenenä ja tunnista identiteettien moninaisuus.
- Parhaat ja todennäköisimmin ennakkoluuloja hälventävät kohtaamiset ovat arkipäiväisiä ja kasvokkaisia.
- Vältä yliuskonollistamista, so. kohdattavan asian, henkilön tms. yksioikoista jäsentämistä uskonnon kautta.
- Kuuntele ja keskustele.

JOKAISELLE MEISTÄ JA ERITYISESTI LAINSÄÄTÄJILLE

- Kaikkia ei voi tappaa -periaate voidaan ottaa käyttöön pienimpänä yhteisenä nimittäjänä esimerkiksi Euroopan maahanmuuton vastustajien ja maahanmuuttajien ihmisoikeuksien puolustajien välillä. Moniuskontoinen ja -kulttuurinen yhteiskunta on tapahtunut tosiasia, jossa ihanteista väittelyn sijaan julkisen vallan tulee taata yhteiskuntarauha ja järjestää ihmisille nykyisten ihmisoikeusperiaatteiden ja kansainvälisten sitoumusten takaama vähimmäissuojelu. Esimerkiksi hallituspolitiikassa puolueiden ei tarvitse sitoutua lisääntyvän maahanmuuton ihanteeseen, ainoastaan yhteiskunnan vakauden säilyttämiseen ja ihmisoikeuksien toteutumiseen. Moniuskontoisesta, -kulttuurisesta ja -värisestä Suomesta ei kaikkien tarvitse pitää, mutta sen kanssa pitää elää ja tulla toimeen. Ratkaisujen ei tarvitse olla täydellisiä ja kaikkia miellyttäviä, vaan riittäviä.
- Moniuskontoinen yhteiskunta synnyttää tarpeita räätälöidyille ratkaisuille. Kun etsitään käytännön ratkaisuja yhteiselämän ongelmiin ja yhteiskunnan asettamiin velvoitteisiin, lainsäädännössä pitää varoa pirstaloitumista ja erivapauksien syntymistä. Kansalaisten oikeudet, velvollisuudet ja eri vakaumusten vaikutusten arviointi eivät saa perustua tietyn ryhmän poliittiseen aktiivisuuteen tai voimakkaaseen lobbaukseen, vaan sekä uskonnollisia että maallisia vakaumuksia pitää arvioida samoilla kriteereillä.
- Määritellesi yhteiskunnallisia ilmiöitä, kuten rasismia, ota huomioon sitä kokevien sekä harjoittavien ymmärrys ja näkemys.
- Vihapuhetta kokeneille pitää taata tuki. Kun vihapuheen uhri jää yksin, hän kokee helposti häpeää ja pelkoa, eikä vihapu-

hetta saada vähenemään, jos uhreja ei tueta. Viranomaisten ja työnantajien tulee puuttua vihapuheeseen voimakkaammin, ja se pitää tuomita yhteiskunnan kaikilla tasoilla, meidän jokaisen.

- Käynnistetäänkö "Sanoilla on väliä" -kampanja? Kampanjan tavoitteena olisi lisätä kielitietoisuutta ja ymmärrystä siitä, että sanavalinnat ovat tekoja, jotka luovat yhteiskunnan ilmapiiiriä. Mukaan urheiluseurat, nuorisjärjestöt, ay-liike, kirkot ja seurakunnat, kaikki! Kampanjaan luotaisiin selkeä sanoma ja monta kärkeä, jotka läpäisevät eri sosiaalisia ympäristöjä. Kuka haluaa ottaa ideasta kopin?
- Konfliktinratkaisuprojekteissa ja -aloitteissa tulee hyödyntää historian ja historiallisten narratiivien voimaa. Historia, tarinat ja legendat rakentavat ryhmäidentiteettiä. Tämä näkyy erityisen hyvin ajankohtaisessa politiikassa ja tavoissa, joilla historiaa siinä käytetään. Historialla tehdään politiikkaa – käytetään sitä hyvän puolesta! Historia voi toimia myös inspiraationa, mutta harvemmin ajattelempa historian positiivisia voimia. Menneisyydessä on kuitenkin paljon positiivisia esimerkkejä myös konfliktista selviytymisen prosesseissa.
- Symboliset merkitykset ovat tärkeitä, mutta niitä ei aina ymmärretä poliittisessa päätöksenteossa. Historioitsijat voivat avata näitä, ja heitä kannattaakin kuunnella asiantuntijoina. Tätä tarvitaan myös kouluopetuksessa. Historioitsija on nähtävä yhteiskunnallisena toimijana. Menneisyyden arpia ei silti tule repiä auki, vaan vaikeista asioista on puhuttava niin, että ne rakentavat ymmärrystä. Menneisyyden vihakirjoitukset tai muut vastakkainasetteluista kertovat lähteet eivät ole koko kuva: aina on ollut myös rauhanomaista rinnakkaiseloja ja yhdessä tekemistä, dialogeja ilman kiistoja. Sekä menneisyydessä että tässä päivässä jää usein näkemättä arki, joka on eteenpäin vievää toimintaa.

- Kertomukset menneisyydestä vaikuttavat asenteisiin tässä päivässä. Lainsäädäntötyössä puhutaan sukupuolivaikutusten arvioinnista ja käytetään sanaa "suvaus". Jatkossa tarvitaan välineitä ja yhteistyötä, jotta voidaan tehdä "histaus" – menneisyyden vaikutusten arvioiminen. Tämä tarkoittaa dialogia, kuuntelua ja keskustelua yhteiskunnan eri toimijoiden välillä – mutta myös historian tutkimuksen asiantuntijuuden arvostamista. Histaus on menneisyystietoisuutta, joka auttaa suunnittamaan nykypäivässä ja orientoitumaan tulevaisuuteen, sillä siinä hahmotetaan syy-seuraussuhteiden skenaarioita.
- Vuoropuhelu on tärkeää. Kun tuntee toisen, vihaa vähemmän. Arjessa kohtaamisia tarvitaan.
- Sanat ja käsitteet ovat tärkeitä. Nimeäminen ja vaikeneminen ovat vallankäyttöä, hyvässä ja pahassa.
- Vastuuta tai syyllisyyttä voidaan miettiä vertikaalisena (ajassa etenevänä tai säilyvänä) ja horisontaalisena (yhteisöjä eri tavoin ja eri laajuudella koskettavana) osallisuutena. Neutraaleja sivustakatsojia ei vääryyksissä ole. Puuttumattomuus on samalla vastuun väistämistä. Tietämisen horisontit muovaavat vastuuta, eikä tietämättömyys kuitenkaan vapauta vastuusta. On moraalinen velvollisuus olla valppaana ja puuttua. Vastuu on kuin sienirihmasto, joka leviää. Se on kuin sumuverho, joka häviää, jos kukaan ei ota vastuuta. Ulkopuolelta ei voi tuoda sovintoa: osallisten täytyy itse ottaa vastuuta, mutta ulkopuolinen voi olla tärkeä katalysaattori ja tarjota näkökulman, jota ei muutoin osata löytää.
- Myös vaikeneminen vastuuttaa. Hiljaisuus on puhumista ja toimimattomuus rikoskumppanuutta.

HYVIN SANOTTUA

JOKAISEN VASTUUSTA

VAPAAUS, MYÖS SANANVAPAAUS, EDELLYTTÄÄ VASTUUTA. JOS VASTUU ON HUKASSA, TARVITAAN ULKOPUOLELTA ASETETTUJA RAJOJA, LAKEJA JA ASETUKSIA. YHTEISKUNTA ANTAA NE RAAMIT, JOISSA VAPAUKSIA ANNETAAN JA OTETAAN JA JOISSA SANANVAPAAUS TOTEUTUU. SILTI SANANVAPAUTTA JA SIIHEN LIITTYVÄÄ SANANVASTUUTA ON AJATELTAVA MYÖS YKSILÖTASOLLA: MEIDÄN JOKAISEN ON JOKA PÄIVÄ HUOLEHDITTAVA SIITÄ, ETTÄ EMME ITSE KÄYTÄ SANANVAPAUTTA, KANSALAISOIKEUTTAMME, VÄÄRIN, VAAN KANNAMME MYÖS SANANVASTUUN.

TUIJA SARESMA TEOKSESSA *KAIKKI VAPAUDESTA*, 49.

VASTUU SUHTAUTUMISESTA ERILAIISIIN POISSULKEMISEN JA RAJOITTAMISEN MUOTOIHIN, PIENIIN JA TYMPEISIIN EKSKLUUSION TEKNIIKOIHIN, JOTKA ILMENEVÄT ELEISSÄ JA TOTTUMUKSISSA, MENETTELYTAVOISSA JA VAKAUMUKSISSA, ON MEILLÄ KAIKILLA YHTEISKUNNASSA. SIINÄ, ETTÄ VIHAAJALTA VIEDÄÄN TILA, JOSSA HÄN VOI ASKARRELLA MIELEISENSÄ VIHAN KOHTEEN, OLEMME ME KAIKKI KANSALAISYHTEISKUNTANA TOIMIVALTAISIA. – – EHKÄ TÄRKEIN LIIKE VIHAA VASTAAN ON SE, ETTEI ANNA ERISTÄÄ ITSEÄÄN. ETTEI SUOSTU SIIRTYMÄÄN HILJAISUUTEEN, YKSITYISYYTEEN, OMAN PAKOPAIKAN TAI PIIRIN SUOJAAN.

CAROLIN EMCKE TEOKSESSA *VIHAA VASTAAN*, 23.

HYVIN SANOTTUA

NIMEÄMISESTÄ

NYKYISTÄ SUOMALAISTA POLIITTISTA ELÄMÄÄ JA YHTEISKUNNALLISTA KESKUSTELUA EI EROTA SOTIENVÄLISEN AIKAKAUDEN FASISTISISTA LIIKKEISTÄ JOKIN JYRKÄ JA PERUSTAVANLAATUINEN, YLITTÄMÄTÖN ERO. RAJA FASISMIIN, KUTEN MUIHINKIN ÄÄRISUUNTAUKSIIN, ON HÄILYVÄ JA SEN YLITTÄMINEN KÄY MELKEIN HUOMAAMATTA. FASISMILLA EI OLE JOUKKOA EHDOTTOMIA TUNNUSTEKIJÖITÄ, JOISTA JONKIN PUUTTUMINEN TÄMÄN TAI TUON POLIITTISEN LIIKKEEN OHJELMASTA TAI TOIMINTATAVOISTA TEKISI SIITÄ LUONTEELTAAN JOTAIN KERRASSAAN TOISENLAISTA. SIKSI FASISMISTA VOI PUHUA, KANNATTA A P U H U A JA PITÄÄ P U H U A MYÖS OMAN AIKAKAUTEKME POLIITTISTEN LIIKKEIDEN JA AATTEIDEN YHTEYDESSÄ.

OULA SILVENNOINEN, MARKO TIKKA JA AAPO ROSELIUS
TEOKSESSA *SUOMALAISET FASISTIT. MUSTAN SARASTUKSEN
AIRUET*, 461.

LÄHTEET JA LISÄÄ LUETTAVAA

- Aaltonen, Jukka: *Leijan varjo. Esseitä psykoterapian ulottuvuuksista*. Therapeia-säätiö, Helsinki 2009.
- Ahonen, Sirkka: *Suomalaisuuden monet myytit. Kansallinen katse historian kirjoissa*. Gaudeamus, Helsinki 2017.
- Arendt, Hannah: *Eichmann Jerusalemissa. Raportti pahuuden arkipäiväisyydestä*. Alkuteos Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil. (1963) Suom. Jouni Tilli ja Antero Holmila. Docendo, Helsinki 2016.
- Arendt, Hannah: *Totalitarismin synty*. Alkuteos The Origins of Totalitarianism. (1948) Suom. Matti Kinnunen. Vastapaino, Tampere 2013.
- Augustinus, *De oboedientia* (= sermo 2 Dolbeau): Augustin d'Hippone, Vingt-six Sermons au Peuple de l'Afrique. Ed. François Dolbeau. Institut d'Études Augustiniennes, Paris 1996. (myös: http://www.augustinus.it/latino/discorsi/discorsi_nuovi_index2.htm)
- Bjurwald, Lisa: *Euroopan häpeä. Rasistien voittokulku*. Alkuteos Europas skam. Rasister på frammarsch. Suom. Taru Laiho. Art House, Helsinki 2011.
- Cohn, Norman: *Europe's Inner Demons. The Demonization of Christians in Medieval Christendom*. University of Chicago Press, Chicago 2001.
- Constable, Olivia Remie: *To Live Like a Moor: Christian Perceptions of Muslim Identity in Medieval and Early Modern Spain*. University of Pennsylvania Press, New York 2017.
- Emcke, Carolin: *Vihaa vastaan*. Alkuteos Gegen den Hass. Suom. Päivi Malinen. Vastapaino, Tampere 2017.
- Ferguson, A. Roderick: *One-Dimensional Queer*. Polity, Cambridge 2018.
- Haasio, Ari, Anu Ojaranta ja Markku Mattila: *Valheen jäljillä*. Avain, Vantaa 2018.
- Hage, Ghassan: *Is Racism an Environmental Threat?* Polity, Cambridge 2017.
- Hakalehto-Wainio, Suvianna: Lasten oikeudet lapsen oikeuksien sopimuksessa. Teoksessa *Ihmisoikeuksien käsikirja*. Toim. Timo Koivurova ja Elina Pirjantanniemi. Tietosanoma, Helsinki 2013, 133–164.

- Hakosalo, Heini: Kertomisen vapaus: Historiantutkijan paikka historiallisen kerronnan kentällä. Teoksessa *Kaikki vapaudesta*. Toim. Kari Enqvist, Ilari Hetemäki ja Teija Tiilikainen. Gaudeamus, Helsinki 2017, 293–307.
- Hilarius Pictaviensis, *Ad Constantium*: S. Hilarii episcopi Pictaviensis opera. Ed. Alfred Feder. Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum 65. Tempsky, Wien 1916.
- Hilarius Pictaviensis, *Contra Constantium*: Hilaire de Poitiers. Contre Constante. Ed. André Rocher. Sources Chrétiennes 334. Cerf, Paris 1987.
- Howard, Erica: *Freedom of Expression and Religious Hate Speech in Europe*. Routledge, London 2017.
- Hunt, Lynn: *History: Why It Matters*. Polity, Cambridge & Medford, MA 2018.
- Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus, saatavilla osoitteessa <https://ihmisoikeusliitto.fi/ihmisoikeudet/ihmisoikeuksien-julistus/> (vierailtu 13.7.2018).
- Illman, Ruth: Vapaus uskoa – miten luterilaisesta Suomesta tulee moniuskonnoinen? Teoksessa *Kaikki vapaudesta*. Toim. Kari Enqvist, Ilari Hetemäki ja Teija Tiilikainen. Gaudeamus, Helsinki 2017, 15–30.
- Jalava, Marja: Nationalismin monet kasvot. Teoksessa *Kaikki vapaudesta*. Toim. Kari Enqvist, Ilari Hetemäki ja Teija Tiilikainen. Gaudeamus, Helsinki 2017, 107–119.
- Juntumaa, Rauno: *Miksi vihaamme? Yksilön ja yhteisön tunteen anatomiaa*. Kirjapaja, Helsinki 2018.
- Kaikki vapaudesta*. Toim. Kari Enqvist, Ilari Hetemäki, ja Teija Tiilikainen. Gaudeamus, Helsinki 2017.
- Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus (CEDAW), Suomen säädöskokoelman sopimussarja 67–68/1986.
- Kivistö, Sari ja Sami Pihlström: *Sivistyksen puolustus. Miksi akateemista elämää tarvitaan?* Gaudeamus, Helsinki 2018.
- Koivulaakso, Dan, Mikael Brunila ja Li Andersson: *Äärioikeisto Suomessa*. Into, Helsinki 2013.
- Korhonen, Johanna: *Mikä niitä riivaa? Suomalaisen julkisen keskustelun tuska – ja eräitä etenemismahdollisuuksia*. Kirjapaja, Helsinki 2016.
- Korkeimman oikeuden ratkaisu KKO 2010:74.

- Lee, Murray and Gabe Mythen: *The Routledge International Handbook on Fear of Crime*. Routledge, London 2017.
- Levitin, Daniel: *Weaponized Lies. How to Think Critically in the Post-Truth Era*. Terra Cognita, Helsinki 2017.
- Lidman, Satu: ”Pilattu nainen” – seksuaalisen väkivallan asennehistoriaa. Teoksessa *Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma*. Toim. Johanna Niemi, Heini Kainulainen ja Päivi Honkatukia. Vastapaino, Tampere 2017, 146–159.
- Media & populismi. Työkaluja kriittiseen journalismiin*. Toim. Mari K. Niemi ja Topi Houni. Vastapaino, Tampere 2018.
- Messy Europe. Crisis, Race and Nation-State in a Postcolonial World*. Ed. Kristín Loftsdóttir, Andrea L. Smith, Brigitte Hipfl. Berghahn Books, New York 2018.
- Neuvonen, Riku: *Sananvapauden historia Suomessa*. Gaudeamus, Helsinki 2018.
- Pakolaisuus, tunteet ja media*. Toim. Mari Maasilta ja Kaarina Nikunen. Vastapaino, Tampere 2018.
- Passio Maximiani et Isaac Donatistarum auctore Macrobio*: Maier, Jean-Louis. Le Dossier du Donatisme: T. 1, Des Origines à la mort de Constance II (303–361). Akademie-Verlag, Berlin 1987.
- Pirjatanniemi, Elina: Analyysi perus- ja ihmisoikeuksista. Teoksessa *Uskonsota keittiössä. Vanhoillislestadiolaisuudesta erkaantuneiden kokemuksia*. Toim. Maija-Leena Rova. Gummerus, Helsinki 2016, 307–327.
- Pohjoinen reformaatio*. Toim. Meri Heinonen ja Marika Räsänen. Turku Centre for Medieval and Early Modern Studies ja THY, Turku 2016.
- Puuronen, Vesa: *Rasistinen Suomi*. Gaudeamus, Helsinki 2011.
- Pörsti, Joonas: *Propagandan lumo. Sata vuotta mielten ballintaa*. Teos, Helsinki 2018.
- Saha, Anamik: *Race and the Cultural Industries*. Polity, Cambridge 2018.
- Salminen, Tapio: Kun Suomea ei ollut. Teoksessa *Kaikki vapaudesta*. Toim. Kari Enqvist, Ilari Hetemäki ja Teija Tiilikainen. Gaudeamus, Helsinki 2017, 139–140.
- Saresma, Tuija: Sananvapaus, vihapuhe ja sananvastuu. Teoksessa *Kaikki vapaudesta*. Toim. Kari Enqvist, Ilari Hetemäki ja Teija Tiilikainen. Gaudeamus, Helsinki 2017, 35–50.

- Sarhima, Anneli: *Vaietut ja vaiennetut. Karjalankieliset karjalaiset Suomessa*. SKS, Helsinki 2017.
- Silvennoinen, Oula, Marko Tikka ja Aapo Roselius: *Suomalaiset fasistit. Mustan sarastuksen airuet*. WSOY, Helsinki 2016.
- Sontag, Susan: *Regarding the Pain of Others*. Penguin, London etc. 2003.
- Sovijärvi, E. Mikko ja Ilona Pajari: *Kansa raivostui*. Kustannusosakeyhtiö Hai, Kuopio 2018.
- Steckel, Sita: "Verging on the Polemical. Towards an Interdisciplinary Approach to Medieval Religious Polemic." *Medieval worlds* 7, 2018, 2–60. https://doi.org/10.1553/medievalworlds_no7_2018s2.
- Stuurman, Siep: *The Invention of Humanity. Equality and Cultural Difference in World History*. Harvard University Press, Cambridge 2017.
- Suomen perustuslaki 11.6.1999/731.
- Topelius, Zacharias: *Maamme kirja*. Digitaalinen editio. Toim. Reeta Holopainen, Sakari Katajamäki ja Ossi Kokko. SKS ja SLS, Helsinki 2018. URN:NBN:fi:sls-6612-1523551508
- Uskonnonvapauslaki 6.6.2003/453.
- Uskontososiologia*. Toim. Kimmo Ketola, Tuomas Martikainen ja Teemu Taira. Eetos, Turku 2018.
- Wahl-Jorgensen, Karin: *Emotions, Media and Politics*. Polity Press, Cambridge 2018.
- Vidal-Ortiz, Salvador, Andrew Brandon Robinson and Cristina Khan: *Race and Sexuality*. Polity, Cambridge 2018.
- Wigger, Iris: *The 'Black Horror on the Rhine': Intersections of Race, Nation, Gender and Class in 1920s Germany*. Palgrave Macmillan, Basingstoke 2017.
- Vihapuhe Suomessa*. Toim. Riku Neuvonen. Edita, Helsinki 2015.
- Vulovic, Jimmy: *Propaganda: historia, teori och analys*. Studentlitteratur, Lund 2017.
- Välimäki, Reima: "Propagandasotaa kerettiläisiä vastaan." *Historiallinen Aikakauskirja* 114, no. 1, 2016, 89–90.
- Yleissopimus lapsen oikeuksista (LOS), Suomen säädöskokoelman sopimussarja 59–60/1991.
- Žižek, Slavoj: *Uusi luokkataistelu*. Alkuteos Der neue Klassenkampf – Die wahren Gründe für Flucht und Terror. Suom. Miika Luoto. IntoKustannus, Helsinki 2017.

KIRJOITTAJAT

CARMEN BALTZAR on helsinkiläinen dokumentaristi ja vapaa kirjoittaja. Hän on kiinnostunut erityisesti valtarakenteista ja yhteiskunnallisten ilmiöiden psykologiasta.

KURT VILLADS JENSEN on keskiajan tutkimuksen professori Tukholman yliopistossa. Hän toimii myös Tukholman yliopiston Keskiajan tutkimuskeskuksen johtajana.

MARJO KAARTINEN on kulttuurihistorian professori Turun yliopistossa. Hän on tutkinut uuden ajan alun kulttuurihistoriaa ja rasismin historiaa Suomessa. Hän on TUCEMEMS-keskuksen perustajajäsen ja toimi keskuksen johtajana kesään 2017.

MAIJASTINA KAHLOS on latinan kielen ja Rooman kirjallisuuden dosentti Helsingin yliopistossa. Tällä hetkellä hän työskentelee yliopistotutkijana Suomen Akatemian huippuyksikössä ”Järki ja uskonnollinen hyväksyminen”. Kahlos tutkii antiikin Rooman kulttuuria ja erityisesti Rooman valtakunnan kristillistymistä.

LOTTA LEHTI on digitaalisen viestinnän tutkija, joka toimii yliopistonlehtorina Helsingin yliopiston kielten osastossa.

SATU LIDMAN on historioitsija, tietokirjailija ja rikosoikeuden historian dosentti Turun yliopistossa. Tutkimuksessaan hän on perehtynyt sukupuolen ja väkivallan tematiikkaan erityisesti historiallisen jatkuvuuden ja ajankohtaisten ihmisoikeuskysymysten leikkauspisteessä.

NENA MOČNIK on postdoc-tutkija Turun yliopiston tutkijakollegiumissa (Turku Institute for Advanced Studies). Työssään hän on keskittynyt kysymyksiin väkivallan kulttuureista, seksuaalisuudesta, sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta ja kollektiivisesta muistista.

ELINA PIRJATANNIEMI on kansainvälisen oikeuden professori Åbo Akademiassa. Hän toimii myös Åbo Akademin Ihmisoikeusinstituutin johtajana.

HELENA RANTA on oikeushammaslääkäri. Hän on työskennellyt monella eri konfliktialueella uhrien tunnistamisen ja sotarikosoikeuden tehtävien parissa. Professori Ranta on toiminut useiden kansainvälisten oikeuslääketieteellisten tutkijaryhmien johtajana ja jäsenenä.

NIINA SIIVIKKO on Turussa asuva pohjoissaamelainen, joka tekee kulttuurihistorian väitöskirjaansa 1970-luvun saamelaiskuvasta mediassa.

REIMA VÄLIMÄKI on kulttuurihistorian tutkijatohtori Turun yliopistossa. Hänen tutkimusteemojaan ovat keskiaikaisen harhaoppisuuden ja inkvisition historia, poleemisen kirjoittamisen ja demagogian historia sekä tekijäntunnistus.

HANKKEEN JOHTO

JOHTORYHMÄ, TURUN YLIOPISTO

MARJO KAARTINEN

MATTI PEIKOLA

HANNA SALMI

KAROLIINA SJÖ

MARI-LIISA VARILA

REIMA VÄLIMÄKI

OHJAUSRYHMÄ

ANU-HANNA ANTTILA, TURUN YLIOPISTO

LOUIS CLERC, TURUN YLIOPISTO

KURT VILLADS JENSEN, TUKHOLMAN YLIOPISTO

MARJO KAARTINEN, TURUN YLIOPISTO

ANU KORHONEN, HELSINGIN YLIOPISTO

MATTI PEIKOLA, TURUN YLIOPISTO

ELINA PIRJATANNIEMI, ÅBO AKADEMI

HELENA RANTA, HELSINGIN YLIOPISTO

KEIJO VIRTANEN, TURUN YLIOPISTO

HARJOITTELIJAT JA AVUSTAJAT

SAARA KILPONEN

SUSANNA LAHTINEN

LIISA LALU

ELINA MAINES

ANNASTIINA MÄKILÄ

PAULA PEHKONEN

SIRKKU RUOKKEINEN

REETTA SIPPOLA

ASTA SUTINEN

TYÖPAJOIHIN OSALLISTUNEET

HETA AALI
MARYAN ABDULKARIM
SIRKKA AHONEN
AKHLAD AL-MUDHAFAR
CARMEN BALTZAR
JOHAN BASTUBACKA
ROXANA CRISÓLOGO
ISMO DUNDERBERG
MALIN FREDRIKSSON
CAREN JEAN FROST
PERTTI GRÖNHOLM
MARKUS HIMANEN
IRMA HIRSIJÄRVI
EVA JOHANNA HOLMBERG
MIIA IJÄS-IDROBO
JUHA ISOTALO
NEDAD JAKUPOVIC
WIIVI-MARIA JOUTTIJÄRVI
MAIJASTINA KAHLOS
MATTI KAMPPINEN
SARI KANERVO
URPO KOVALA
JENNI KUULIALA
JERE KYRÖ
ANTTI LAMPINEN
LOTTA LEHTI
MARKO LEHTI
SATU LIDMAN
INKA LILJA
TOM LINKINEN
TEEMU T. MANTSINEN
TUOMAS MARTIKAINEN
TUULI MARTIKAINEN
KAARI MATTILA
TIMO MIELONEN
NENA MOČNIK
LIINA MUSTONEN
MIIKA NORRO
ANNA-STINA NYKÄNEN
HEINO NYSSÖNEN
MINNA OPAS
TELMA PEURA
SAKU PIHKO
ROSA RANTANEN
SANNA RYNNÄNEN
MARIKA RÄSÄNEN
AMIIRAH SALLEH-HODDIN
VILLE SANTALAHTI
LIBAN SHEIKH
NIINA SIIVIKKO
OULA SILVENNOINEN
SATU SORVALI
SARI TALONEN
MARJA TIILIKAINEN
RAISA MARIA TOIVO
ANNA-LIISA TOLONEN
MERI TUOVINEN
AMU URHONEN
MARJO VARTIAINEN
TIMO VUORISALO
TUOMAS ÄYSTÖ

VIHAN PITKÄT JÄLJET -SELAINPELI

PELAA OSOITTEESSA
VIHANPITKATJALJET.UTU.FI

